

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАНЬКО МАР'ЯНА ЄВГЕНІВНА

УДК 343.13

ДИСЕРТАЦІЯ
ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН,
ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Галузь знань 08 «Право»
Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. Є. Панько

Науковий керівник Олашин Марина Миколаївна, кандидат юридичних наук,
доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Панько М. Є. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня (доктора філософії) за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021.

Дисертацію присвячено питанням доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Завдяки отриманим результатам доведено необхідність законодавчого закріплення у КПК України окремого кримінального провадження щодо юридичної особи та особи, підозрюваної у вчиненні від її імені та в її інтересах кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України, у випадках, коли неможливе проведення одночасного досудового розслідування. Запропоновано закріпити Типове положення про порядок організації і проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів юридичної особи, в якому чітко визначити перелік дій Уповноваженого. Обґрунтовано доцільність залучення як представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, уповноважену особу органу, який здійснив державну реєстрацію відповідної юридичної особи, у разі відсутності за юридичною адресою юридичної особи її уповноважених представників, невстановлення їх місцезнаходження в Україні або неможливості встановити повноваження представника діяти від імені відповідної юридичної особи. Набули подальшого розвитку положення про те, що наявність письмового повідомлення про підозру щодо уповноваженої особи юридичної особи не слід вважати перешкодою у звільненні юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку зі спливом строків давності, оскільки це свідчитиме лише про підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, а винуватість особи констатується в обвинувальному вирокі суду, що набрав законної сили.

Вивчено стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. В результаті аналізу наукових досліджень констатовано, що деякі аспекти окресленої проблеми є малодослідженими чи взагалі не вивченими.

Вивчення численних публікацій на предмет поняття доказування як фундаментальної наукової і правової категорії у кримінальному провадженні засвідчило, що в теорії кримінального процесу нема єдиного підходу щодо розуміння його змісту. Встановлено, що структурними елементами доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є: збирання (виявлення та фіксація), перевірка (сукупність практичних дій та розумових операцій), оцінка (встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності) доказів, а також використання доказів для з'ясування відповідних обставин.

Проаналізовано методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Наукове розвідка з цього питання провадилася з урахуванням досліджень у галузях кримінального, кримінального процесуального, цивільного та адміністративного права; анкетування представників правоохоронних органів та суддів із досліджуваних питань доказування; аналізу судової практики шляхом вивчення кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений у ст. 96-3 КК України, за результатами вчинення яких судом було прийнято рішення про необхідність застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Виокремлено умови, на підставі яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи: вчинення уповноваженою особою юридичної особи одного з кримінальних правопорушень у рамках пп. 1, 3, 4, 5 ч. 1 ст. 96-3 КК України; вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення від імені юридичної особи; вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи; відповідна особа є уповноваженою особою на

виконання покладених на неї обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції; встановлення кола обов'язків уповноваженої особи, а також з'ясування, невиконання яких із них призвело до вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, має свою специфіку, оскільки кожне суспільно небезпечне діяння посягає на різні сфери відносин, характеризується своєрідними способами та засобами його вчинення тощо. Розглянуто особливості доказування факту вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи у разі, коли відомий повний перелік документів, їхнє місцезнаходження та відсутні відповідні ризики. Проаналізовано ситуації, коли у процесі кримінального провадження не здобуто документів, які безпосередньо би доказували взаємозв'язок юридичної особи з відповідною особою. Доказування факту вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою від імені, а також в інтересах юридичної особи ґрунтується на трьох основних аспектах: 1) встановлення, вилучення та дослідження документів, в яких міститься інформація та інші відомості, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення від імені, а також в інтересах юридичної особи; 2) отримання показань учасників процесу; 3) отримання відомостей під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Констатовано, що кримінальне провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним провадженням, у якому уповноважена особа підозрюється у вчиненні одного із кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений ст. 96-3 КК України. Відтак розгляд судом питання про звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру, передусім пов'язаний із вирішенням питання про звільнення її уповноваженої особи від кримінальної відповідальності, оскільки у законі регламентовані однакові строки для таких видів звільнення. А тому у разі виникнення питання про таке звільнення доказуванню мають підлягати обставини, які власне слугують цьому підставою.

Доказування обставин, які є підставою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, полягає у визначенні обов'язкових умов, до яких доцільно відносити такі: закінчення строків давності після вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості; відсутність обставин, які би свідчили про ухилення уповноваженої особи юридичної особи від кримінальної відповідальності; невчинення протягом визначених законом строків уповноваженою особою повторно будь-якого із кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК України.

Розглянуто проблемні аспекти, які виникають на стадії досудового провадження під час доказування обставин, які є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а саме: смерть уповноваженої особи до початку вручення їй повідомлення про підозру; смерть уповноваженої особи після вручення їй повідомлення про підозру; особливості повідомлення юридичній особі з приводу внесення відомостей щодо неї до Єдиного реєстру досудових розслідувань; залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та зміст його процесуальних прав та обов'язків; процесуальний порядок реалізації деяких повноважень представником юридичної особи на досудовому розслідуванні.

Проаналізовано спірні питання застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру під час судового провадження, зокрема у випадку: смерті (визнання померлим), розшуку обвинуваченого, відмови іншої держави видати обвинуваченого, а також у разі виникнення підстав звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, уповноважена особа, від імені та в інтересах юридичної особи, доказування, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження.

ANNOTATION

Panko M. E. Proving the circumstances that are the basis for the application of criminal law measures concerning legal entities. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2021.

The dissertation is a research that is devoted to the issues of proving the circumstances that are the basis for the application of measures of criminal law concerning legal entities. Based on the obtained results, the necessity of legislative enshrinement in the Criminal procedural Code of Ukraine of separate criminal proceedings concerning a legal entity and a person suspected of committing on its behalf and in its interests criminal offenses under Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine, in cases where simultaneous pre-trial investigation is impossible. It is proposed to enshrine the Standard Provision on the Procedure for Organizing and Conducting of Anti-Corruption Inspections of Business Partners of a Legal Entity, which should clearly define the list of actions to be taken by the Commissioner. It is clearly argued the necessity of involving an authorized person of the body that carried out the state registration of the relevant legal entity as an authorized person of the legal entity in respect of which criminal law measures may be applied in cases of absence at the legal address of the legal entity of its authorized representatives, failure to establish their location in Ukraine or inability to establish the authority of the representative to act on behalf of the legal entity. The provision that the existence of a written notice of suspicion against an authorized person of a legal entity should not be considered an obstacle to the release of a legal entity from the application of criminal law measures in connection with the expiration of the statute of limitations, as this state of affairs indicates only suspicion in the commission of the relevant criminal offense, and the guilt of the person is stated in the conviction of the court, which has entered into force.

The state of theoretical research on the issues of proving the circumstances that are the basis for the application of measures of criminal law to legal entities has been researched. As a result of the analysis of scientific researches it is stated that certain aspects of the considered problem are less researched or not researched at all.

An analysis of numerous publications, which considered the concept of proving the circumstances as a fundamental scientific and legal category in criminal proceedings, which resulted in the fact that in the theory of criminal procedure there is no single approach to understanding its content. It is established that the structural elements of proving the circumstances that are the basis for the application of measures of criminal law to the legal entities are the following: collection (detection and fixation), inspection (set of practical actions and mental operations), assessment (establishment of appropriateness, admissibility, reliability and sufficiency of evidence), as well as the use of evidence to establish the relevant circumstances.

The methodological bases of research of proving of circumstances which are the basis for application concerning legal entities of criminal-legal character measures are analyzed. The problem of this scientific research was carried out taking into account the study of scientific research in the fields of criminal, criminal procedural, civil and administrative law; conducted a survey of law enforcement agencies and judges on the investigated issues of evidence; analysis of judicial practice by studying criminal offenses, the list of which is provided in Art. 96-3 of the Criminal Code of Ukraine, based on the results of which the court decided on the need to apply to the legal entity measures of a criminal nature.

The conditions on the basis of which measures of criminal-legal nature can be applied to a legal entity are singled out: commission by an authorized person of a legal entity one of the criminal offenses provided for in paragraphs 1, 3, 4 and 5 of Part 1 of Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine; commission of a criminal offense by an authorized person on behalf of a legal entity; commission of a criminal offense by an authorized person in the interests of a legal entity; the person concerned is the person authorized to perform his/her duties to take

measures to prevent corruption; establishing the scope of duties of the authorized person, as well as finding out which of them has led to the commission of the relevant criminal offense.

Proving the circumstances that are the basis for the application of measures of criminal law to legal entities has its own specifics, as each socially dangerous act encroaches on various areas of relations, is characterized by unique ways and means of its commission and so on. The peculiarities of proving the fact of committing a criminal offense by an authorized person of a legal entity in the case when the full list of documents, their location and the corresponding risks are unknown were considered. The situations when during the criminal proceedings no documents were obtained that will directly prove the relationship between the legal entity and the relevant person are analyzed. Proving the fact of committing a criminal offense by an authorized person on behalf of and in the interests of a legal entity is based on three main aspects, namely: 1) establishment, seizure and examination of documents containing information and other information indicating the commission of a criminal offense on behalf, as well as in the interests of the legal entity; 2) obtaining testimony from participants in the process; 3) obtaining information during covert investigative (search) actions.

It is stated that criminal proceeding concerning a legal entity is carried out simultaneously with the relevant proceedings, in which the authorized person is suspected of committing one of the criminal offenses, the list of which is provided by Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine. Therefore, the court's consideration of the issue of releasing a legal entity from the application of criminal law measures is primarily related to resolving the issue of releasing its authorized person from criminal liability, as the law regulates the same terms for such types of release. Therefore, in the case of a question of such dismissal arises, thus the circumstances that actually serve as such grounds must be proved.

Proving the circumstances that are the basis for the release of a legal entity from the application of criminal law measures is to determine the mandatory conditions, which should include the following: expiration of the statute of

limitations after the authorized person of a legal entity criminal offense; the absence of circumstances that would indicate the evasion of the authorized person of the legal entity from criminal liability; failure to commit within the time limits specified by law by the authorized person repeatedly any of the criminal offenses specified in Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine.

Some problematic aspects that arise at the stage of pre-trial proceedings during the proof of circumstances that are the basis for the application of criminal law measures to legal entities, namely: the death of an authorized person before serving a notice of suspicion; death of the authorized person after handing him a notice of suspicion; features of the notification of a legal entity regarding the entry of information about it in the Unified Register of pre-trial investigations; problems of involvement of the representative of the legal entity in respect of which the proceedings are carried out and the content of its procedural rights and obligations; procedural procedure for the exercise of certain powers by a representative of a legal entity in a pre-trial investigation were researched.

The problematic aspects of the application of criminal law measures concerning the legal entities during court proceedings are analyzed, namely: in cases of death (recognition of the deceased), search of the accused, refusal of another state to extradite the accused, as well as in case of release of the accused from criminal liability.

Keywords: measures of criminal legal nature, legal entity, authorized person, on behalf and in the interests of the legal entity, proving, criminal offense, criminal proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Панько М. Є. Особливості збирання доказів як структурного елемента доказування обставин, передбачених ст. 96-3 Кримінального кодексу України. *Наше право*. 2020. № 4. С. 170–175.

2. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. Vol. 3. С. 131–136.

3. Панько М. Є. Вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 133–138.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Панько М. Є. Перевірка та оцінка доказів як структурні елементи доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 34–39.

5. Панько М. Є. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру. *Право UA*. 2020. № 1. С. 107–112.

6. Панько М. Є. Незабезпечення виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Наше право*. 2020. № 2. С. 106–111.

7. Панько М. Є. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 111–116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Панько М. Є. Стан теоретичного досліджування питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.) / кафедра

кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 529–533.

9. Панько М. Є. Збирання доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 29 березня 2019 р.) / кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 295–298.

10. Панько М. Є. Перевірка доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в Європейський простір* : матеріали міжнародної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2019 р.) / кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 264–265.

11. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 132–135.

12. Панько М. Є. Поняття уповноваженої особи відповідно до ст. 96-3 КК України. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3–4 квітня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 79–83.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ.....	25
---	----

1.1. Стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	25
---	----

1.2. Поняття і зміст доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	34
--	----

1.3. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	48
---	----

Висновки до першого розділу.....	58
----------------------------------	----

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	61
--	----

2.1. Підстави застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	61
---	----

2.2. Обставини, які підлягають доказуванню для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	80
--	----

2.3. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру.....	101
---	-----

Висновки до другого розділу.....	111
----------------------------------	-----

РОЗДІЛ 3

ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	114
3.1. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час досудового розслідування.....	114
3.2. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час судового провадження.....	147
Висновки до третього розділу.....	162
ВИСНОВКИ.....	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК України – Господарський кодекс України

ДВСКН – Державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд

ДФІ – Державна фінансова інспекція

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОУ – Міністерство оборони України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ПАТ – Приватне акціонерне товариство

ПМП – Приватне мале підприємство

ПП – Приватне підприємство

СБУ – Служба Безпеки України

СЗРУ – Служба зовнішньої розвідки України

США – Сполучені Штати Америки

ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На виконання міжнародних зобов'язань із метою протидії кримінально-протиправним посяганням, вчиненим від імені та в інтересах юридичних осіб, Кримінальний кодекс України доповнено Розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». На цій основі до Кримінального процесуального кодексу України внесено зміни в частині процесуального порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Утім запровадження цього інституту не дало очікуваних позитивних результатів. Причиною цьому слугує насамперед нечітка законодавча регламентація інституту заходів кримінально-правового характеру, яка не відповідає потребам практики. І якщо для науки – це завдання, яке потребує належного вивчення, то для правозастосовної практики – проблема, що ускладнює процес доказування відповідних обставин.

Неефективність існуючого інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи засвідчує аналіз судової практики в цій частині. Зокрема, моніторинг єдиного державного реєстру судових рішень засвідчив про вкрай поодинокі випадки застосування цього інституту (всього 4 вироки), а отже, його недієвість та, відповідно, майже невикористання у слідчо-судовій практиці. Такий інститут є ще порівняно новим, відтак результативність його функціонування вимагає часу й удосконалення положень закону.

Питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб неодноразово були предметом наукових досліджень. Зокрема, проблеми визначення правової природи цього інституту знайшли своє відображення у роботах Є. Ю. Антонова, В. К. Грищука, Н. О. Гуторової, З. А. Загинеї, С. Г. Келіна, О. К. Костенка, В. М. Куц, Р. В. Мініна, О. Ф. Пасеки, О. П. Провоторова, П. Л. Фріса, Г. З. Яремко та інших. Деякі процесуальні аспекти застосування інституту заходів кримінально-правового

характеру щодо юридичної особи розглядались у працях О. О. Бауліна, Т. О. Гончара, П. В. Жовтана, О. Г. Скарбарчука, О. С. Скок, В. С. Сотніченка, А. В. Шевчишина, А. М. Яценка та інших. Варто виокремити дослідження О. В. Панченко, в якій автором розглянуто особливості кримінального провадження щодо юридичної особи, проаналізовано підстави та процедуру застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру.

Водночас, попри важливість таких наукових розвідок, у представлених дослідженнях не повною мірою враховано необхідність комплексного наукового підходу до вирішення питань доказування аналізованого кола обставин. Очевидно, що зміст цієї проблематики залежить передусім від стану правового регулювання законодавчої діяльності.

Скажімо, у КПК України не регламентований порядок застосування заходів кримінально-правового характеру, зокрема примусових заходів медичного характеру, щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи. Не закріплений також порядок звільнення юридичної особи від застосування таких заходів. Не окреслено і процесуального порядку реалізації окремих повноважень представника юридичної особи. Чинна модель кримінального провадження на стадії досудового розслідування та судового розгляду не передбачає можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у разі відсутності обвинуваченого (помер, переховується від суду), окрім як у порядку спеціального судового провадження.

Отож, сучасний інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи не в змозі максимально реалізувати можливість за допомогою суду відновлювати порушені права та законні інтереси осіб та держави. А тому нагального розроблення потребують питання про визначення підстав та процесуального порядку його застосування, особливості збирання доказів про вчинення кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України, проблеми здійснення доказової діяльності на окремих стадіях кримінального провадження тощо.

Наведене відтак засвідчує актуальність дослідження та необхідність системного наукового розгляду питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема роботи відповідає положенням пп. 1, 4 розділу 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України 12 січня 2015 р. за № 5/2015, Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 3 березня 2016 р.; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності ОВС України на період 2015–2019 роки, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 р. № 275 (п. 6 «Удосконалення засобів і методів виявлення та розкриття злочинів») та Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8 серпня 2012 р. № 685 (п. 6 розділу «Правові засоби боротьби зі злочинністю»).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розроблення теоретичних основ доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Для досягнення поставленої мети окреслено такі *завдання*:

– з'ясувати стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

– визначити поняття і зміст доказування обставин, що передбачені ст. 96-3 КК України;

– окреслити методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

– охарактеризувати підстави застосування щодо юридичних осіб інституту заходів кримінально-правового характеру;

– розглянути обставини, які підлягають доказуванню для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

– виокремити підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру;

– встановити особливості доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час досудового розслідування;

– розкрити особливості доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час судового провадження.

Об’єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв’язку з доказуванням обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Предмет дослідження – доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації складають праці з кримінального процесуального права, кримінального права, міжнародного права, цивільного права, загальної теорії права та довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення матеріалів практики, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, щодо ухвалення судами вироків в частині застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також постановлення слідчими суддями ухвал у кримінальних провадженнях за участю юридичної особи. У дисертації використано результати соціологічного опитування (працівників Національної поліції – 103 особи, прокуратури – 45 та суду (52).

Методи дослідження обрано відповідно до окреслених мети і завдань, а також обумовлених об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, використано такі методи: *діалектичний* (як фундаментальний філософський метод, який дав змогу охопити всі питання теми у взаємозв'язку – усі розділи дисертації); *моделювання* (забезпечив розкриття розгорнутого план-конспекту дисертації – усі розділи); *системно-структурний* (на підставі його використання виявлено недостатньо чітку законодавчу регламентацію розглядуваного інституту – розділи 2, 3); *порівняльно-правовий* (сприяв визначенню прогалів в науковому забезпеченні питань доказування аналізованого кола обставин – розділи 2, 3); *аналізу і синтезу* (виконали ключову роль у рамках конкретизації структурних елементів поняття доказування як фундаментальної наукової правової категорії кримінального процесу, за результатами якого сформульовано поняття доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру – підрозділ 1.2); *логіко-юридичний* (забезпечив дослідження теоретичних і практичних засад доказування, формування висновків, надання пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального та кримінального законодавства України та можливостей їх реалізації – розділи 2, 3); *статистичний* (завдяки його використанню встановлені об'єктивні закономірності ефективності правозастосовної діяльності в частині доказування аналізованого кола обставин – розділи 2, 3); *соціологічний* (в процесі анкетування працівників Національної поліції, прокуратури та суду з питань доказування аналізованого кола обставин – розділи 2, 3); *узагальнення* (зادля виокремлення теоретично і практично значущих висновків – усі розділи); *експерименту* (здійснено апробацію та впровадження результатів дослідження у правозастосовній діяльності та в навчальному процесі – усі розділи).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що представлена дисертація містить нове наукове вирішення питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. З-поміж найбільш значущих результатів, що є важливими

для розвитку теорії кримінального процесуального права та практики правозастосовних органів, мають наукову новизну, а також засвідчують особистий внесок автора, можна виокремити такі:

уперше:

– доведено необхідність законодавчого закріплення в КПК України кримінального провадження щодо юридичної особи та особи, підозрюваної у вчиненні від її імені та в її інтересах кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України, коли проведення одночасного досудового розслідування неможливе, а саме у разі: а) смерті особи, щодо якої складено письмове повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України; б) розшуку підозрюваного, обвинуваченого з приводу вчинення від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України; в) відмови іншої держави видати підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України; г) наявності достатніх доказів вчинення особою (особами) від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України, однак неможливості її встановлення. В усіх інших випадках пріоритетність необхідно надати єдиному кримінальному провадженню за участю підозрюваної особи та юридичної особи від імені та в інтересах якої було вчинено кримінальне правопорушення;

– запропоновано закріпити Типове положення про порядок організації і проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів юридичної особи, в якому чітко визначити перелік дій Уповноваженого. Для реалізації його обов'язку потрібно надати повний доступ Уповноваженому до державних реєстрів та інформаційних баз, що містять відомості про судимість особи. Необхідно також визначити право Уповноваженого щодо отримання інформації від підприємств, установ, організацій із приводу діяльності потенційного ділового партнера;

– обґрунтовано доцільність залучення як представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, уповноваженої особи органу, який здійснив державну реєстрацію відповідної юридичної особи, у разі відсутності за юридичною адресою юридичної особи її уповноважених представників, невстановлення їхнього місцезнаходження в Україні або неможливості встановити повноваження представника діяти від імені відповідної юридичної особи;

удосконалено:

– наукові твердження щодо формулювання змісту ч. 8 ст. 214 КПК України. Запропоновано таку її редакцію: «Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 152–156-1, частинами другою – четвертою статті 159-1, статтями 160, 209, 255 260, 262, 301-1–303, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 343, 345, 347, 348, 349, 369, 369-2, 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 258–258-5 Кримінального кодексу України, а також у разі незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 Кримінального кодексу України». З урахуванням наведеного такий припис буде узгоджуватись зі ст. 96-3 КК України;

– наукові положення щодо формулювання змісту п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, які запропоновано викласти у такій редакції: «незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами

юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що створило умови для вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу»;

– теоретичні позиції, з урахуванням яких обґрунтовуються умови відновлення перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Відтак аргументовано доцільність внесення змін до редакції ч. 2 ст. 96-5 КК України, а саме: «У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня затримання чи добровільного з'явлення цієї уповноваженої особи до слідчого, прокурора, суду або уповноваженого органу на здійснення її розшуку». Саме у цьому разі такий припис узгоджуватиметься із положеннями про звільнення особи від кримінальної відповідальності за строками давності на підставі ч. 2 ст. 49 КК України, де законодавцем чіткіше визначено, що перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи зі зізнанням або її затримання;

набули подальшого розвитку:

– твердження, що доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є пізнавально-практичною, правовою та розумовою діяльністю суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у збиранні (виявленні та фіксація), перевірці (сукупність практичних дій та розумових операцій), оцінці (встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності) доказів, а також у використанні цих доказів для з'ясування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру;

– позиція, що доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, цілісно пов'язані із доказуванням обставин вчинення кримінального правопорушення (підозрюваним, обвинуваченим), позаяк діяльність кожної юридичної особи спрямовують та контролюють її службові особи або інші особи, які діють від її імені та в її інтересах, а тому одні і ті самі матеріальні об'єкти, які зберегли на

собі сліди кримінального правопорушення, можуть бути речовими доказами щодо винуватості (підозрюваного, обвинуваченого), як і підстави застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

– положення про те, що наявність письмового повідомлення про підозру уповноваженій особі юридичної особи не слід вважати перешкодою у звільненні юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку зі спливом строків давності, оскільки це свідчить лише про підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, а винуватість особи констатується в обвинувальному вирoku суду, що набрав законної сили;

– питання щодо процесуального порядку реалізації окремих повноважень на досудовому розслідуванні представником юридичної особи. Зокрема, запропоновано надати можливість представнику юридичної особи самостійно звертатись до слідчого судді з клопотанням про надання йому дозволу на здійснення тимчасового доступу до речей і документів.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані завдяки виконаному дослідженню положення мають значення і для теорії, і для практики. Зокрема, науково-теоретичні результати можуть бути використані у:

– правотворчості – у процесі вдосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства України;

– правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та адвокатури (акт прокуратури Львівської області від 23 лютого 2021 р. №31/2-186);

– навчальному процесі – під час розроблення курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів та проведення занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Кримінальне право» та «Криміналістика» (акт впровадження Львівського торговельно-економічного університету від 22.02.2021 №94/16);

– науково-дослідній діяльності – як основні положення для подальших наукових досліджень доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано автором самостійно. Наукові ідеї та результати досліджень співавторів у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на таких науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір» (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.); Всеукраїнській конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 29 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір», (м. Львів, 25 жовтня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку», (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 3–4 квітня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць, із них сім статей: дві статті – в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України із присвоєнням категорії «Б», одна стаття – у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва і розвитку та Європейського Союзу, чотири статті у фахових наукових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань) та п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них основний текст – 166 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

1.1. Стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Відповідно до Закону України від 23 травня 2013 року № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [135], до КПК України (п. 7 ч. 1 ст. 91) та Загальної частини КК України (статті 96-1 – 96-10 Розділу XIV-1) внесено зміни в частині введення інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. У пояснювальній записці до проекту цього Закону зазначено, що з метою протидії злочинній діяльності в інтересах юридичних осіб на міжнародному рівні низкою міжнародних договорів, серед яких, зокрема, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2006 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., учасницею яких є й Україна, передбачено обов'язок держав-учасниць щодо запровадження відповідальності юридичних осіб за окреслені цими міжнародно-правовими актами злочини. Окрім того, вказується, що зазначений Закон «спрямований на забезпечення виконання рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів (MONEYVAL), а також на вирішення питань про реалізацію деяких міжнародних договорів України в частині встановлення відповідальності юридичних осіб» [133].

Водночас новелізація чинного законодавства стосовно встановлення заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб спричинила більше запитань, аніж відповідей [203, с. 96]. Прихильники впровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як аргумент наводять те, що їх складна організаційна структура, значна кількість осіб, залучених у сферу цієї діяльності, а також певна децентралізація управління сприяє збільшенню кількості фактів учинення протиправних дій з їх боку, що зумовило потребу у запровадженні прямих каральних санкцій безпосередньо до юридичних осіб з метою посилити контроль за негативними наслідками господарської діяльності [39, с. 4]. Окрім того, розмір збитків, які завдаються злочинною діяльністю підприємств, установ чи організацій, не можливо переоцінити, оскільки вони здебільшого є катастрофічними [153, с. 124].

Своєю чергою, критики переконані, що ідея посилення відповідальності юридичних осіб за вчинені правопорушення має втілюватись у межах цивільного, податкового, фінансового, трудового та інших (відмінних від кримінального) галузей права із застосуванням до юридичних осіб санкцій майнового та організаційного характеру. Натомість існуюча модель заходів кримінально-правового характеру не може претендувати на ефективність, оскільки санкції переважно фінансового характеру будуть просто перекладатись на «плечі» працівників та їхніх родин, меншою мірою – на ділових партнерів і споживачів (шляхом підвищення вартості товарів і послуг через застосовані санкції) і, таким чином, реальний фінансовий тягар покладатиметься не на юридичні особи [44, с. 105, 113]. Окрім того, такі зміни до законодавства є лише видимістю виконання вимог Європейського Союзу та черговим інструментом для усунення конкурентів [70, с. 60].

Однак не вступаючи у полеміку «pro» чи «contra», варто зазначити, що узагальнення практики правозастосовних органів засвідчує, що вони стикаються з певними труднощами щодо доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового

характеру. Очевидно, що така ситуація зумовлена недоліками в конструюванні кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм та, власне, полярністю позицій науковців [120, с. 530].

Аналізуючи стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, не можна оминати увагою напрацювання, присвячені загальним положенням доказування у кримінальному провадженні, таких авторів, як: Р. С. Белкіна [11], В. В. Вапнярчука [17; 18; 19], І. В. Гловюк [29], В. Г. Гончаренка [32], Ю. М. Грошевого [40], А. В. Заклюка [55], О. В. Капліної [205], Г. Р. Крет [72], С. О. Ковальчука [65], О. В. Литвина [81], Т. В. Лукашкіної [82], А. О. Ляш [84], М. М. Михеєнка [95], М. А. Погорецького [129], О. С. Старенького [169], С. М. Стахівського [168], М. Є. Шумила [205], О. О. Юхна [15], О. Г. Яновської [209] та ін. На основі досліджень цих науковців сформовано сучасні уявлення про доказування як основну складову кримінальної процесуальної діяльності, яка покликана забезпечувати права та законні інтереси учасників кримінального провадження.

Однак наявна нині база знань практично не піддавалась аналізу на предмет ступеня наукового забезпечення процесу доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Вчені здебільшого розглядали лише окремі аспекти цього питання в наукових статтях, науково-практичних коментарях до КПК України чи доповідях на конференціях.

Насамперед доцільно виокремити дисертаційну роботу О. В. Панченко, в якому автор з'ясувала місце кримінального провадження щодо юридичної особи в системі кримінального процесу України, визначила специфіку предмета доказування у цій частині, охарактеризувала особливості проведення процесуальних дій за участю юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, під час досудового розслідування та судового

провадження, а також проаналізувала підстави та процедуру застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру [112].

Варті також уваги науково-методичні рекомендації К. Л. Бугайчука, А. М. Яценка, І. В. Лещукової, О. О. Кочура, А. В. Даниленка стосовно особливостей кримінального провадження щодо юридичної особи, в яких висвітлено загальні правила, підстави та порядок застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також проаналізовано особливості їх звільнення від застосування таких заходів [103].

Далі доречно зупинитися на докторській дисертації А. В. Шевчишина, в якій автор розглянув обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення корупційного правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи чи незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення відповідних корупційних правопорушень. У дослідженні, зокрема, обґрунтовано передбачити у будь-якому підприємстві, установі чи організації, незалежно від форми власності, антикорупційну програму, в якій чітко відобразити, які саме заходи щодо запобігання корупції та ким саме повинні бути вжиті. Також доведена необхідність законодавчо закріпити вимогу обов'язкової наявності в установчих документах юридичної особи вичерпного переліку та опису антикорупційних заходів [200, с. 213, 218–220].

У цьому контексті варто також виокремити питання щодо підстав застосування заходів кримінально-правового характеру, нормативно-правового регулювання їх реалізації, особливостей досудового та судового провадження в цій частині, що були винесені на обговорення міжнародного круглого столу «Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», організованого Національною академією прокуратури України спільно з Генеральною прокуратурою України та Національною школою суддів України 30 липня 2019 р. у м. Києві [56].

Деякі кримінально-процесуальні дослідження висвітлюють тільки фрагментарно аспекти, пов'язані з доказуванням обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Скажімо, одні автори безпосередньо вивчали доказування у провадженні про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру [28]; інші розглядали це поняття через призму предмета доказування у кримінальному провадженні (П. В. Жовтан, А. В. Форостяний) [50; 190], процесуальних аспектів застосування цього інституту (В. В. Михайленко, О. С. Скок, Т. В. Шевченко, Я. О. Горбатенко) [89; 162; 33]; треті – як одну з обставин, що підлягає встановленню під час досудового розслідування терористичного акту (О. В. Баулін) [10], легалізації доходів отриманих злочинним шляхом (Ю. М. Павлютін) [106]; четверті – як доказування одержання неправомірної вигоди юридичною особою як форми вчинення злочину в її інтересах уповноваженою особою (О. Г. Скарбарчук) [161]; п'яті – міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо юридичних осіб (С. Я. Андрусишин, Н. М. Ахтирська) [2; 7].

Тимчасом застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб стало предметом розгляду не тільки кримінально-процесуальних досліджень, а й кримінально-правових. Вагомий внесок у розгляд так званого інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб зробили такі вчені, як П. П. Андрушко [3], Є. Ю. Антонова [6], П. Н. Бирюков [13], Б. В. Волженкін [27], Т. О. Гончар [31], З. А. Загинеї [51; 52; 53], К. П. Задоя [54], Н. О. Гуторова [42], В. К. Грищук [36; 37; 38; 39], О. О. Дудоров [44; 45], М. В. Крижановський [73], О. О. Михайлов [90; 91], А. С. Нерсесян [99], О. С. Нікіфоров [102], М. І. Панов [109], В. С. Сотніченко [164], П. Л. Фріс [191], А. М. Яценко [213] та інші. Цінність розвідок цих науковців полягає в тому, що в них проаналізовано підстави та форми відповідальності юридичних осіб, здійснено історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз у цій частині. Розглянуто також проблему доцільності застосування щодо них заходів кримінально-правового характеру.

Свою чергою, за спеціальністю 12.00.08 можна виокремити кандидатську дисертацію О. Ф. Пасеки, в якій з'ясовано правову природу, зміст і значення кримінальної відповідальності юридичних осіб у доктрині кримінального права та у законодавстві зарубіжних держав, встановлено схожість та відмінність правової регламентації в цій частині. Крім того, автором запропоновані ймовірні законодавчі підходи щодо запровадження такої відповідальності в Україні [126]. Заразом варто навести дисертаційну роботу О. П. Провоторова, у якій автор вивчив поняття, ознаки та види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, підстави їх застосування, а також розробив пропозиції з удосконалення норм чинного законодавства в цій частині [145].

Не менш вагомою є дисертація О. О. Михайлова стосовно концептуального бачення юридичної особи як суб'єкта злочину, де проаналізовано практичний досвід іноземних держав зі згаданої проблематики та визначено перспективи його застосування в Україні. Також запропоновано підстави та умови притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності та розглянуто коло діянь юридичних осіб, що можуть визнаватися злочинами [90].

Вивчення поняття та підстав застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є основою для формування працівниками правоохоронних органів уявлень про обставини, які мають бути встановлені під час проведення системи слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, що сприяє вибору оптимальних методів боротьби зі злочинністю.

Очевидно, що доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, не обмежується лише сферою застосування кримінального процесуального та кримінального законодавства. Тут необхідно вдатися до інших галузей наукових знань, вивчення яких дає загальне уявлення про види й організаційно-

правові форми юридичних осіб, їх правовий статус, коло осіб, які мають право діяти від їх імені тощо.

Так, розробленню питань адміністративної відповідальності юридичних осіб присвятили свої роботи О. Т. Зима [57], О. Л. Жильцов [49], М. В. Костів [69], С. І. Саєнко [154], М. Я. Сакали [155], І. Й. Службський [160], у яких здійснено аналіз сучасної системи заходів адміністративної відповідальності, застосовуваних до юридичних осіб, вивчено підстави та приводи для порушення адміністративного провадження щодо юридичних осіб, розроблено конкретні рекомендації, спрямовані на розвиток законодавства, що регламентує порядок притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності.

У цивільному праві варті уваги напрацювання Д. В. Жекова [48], В. Д. Примака [134], В. Д. Фролова [192], де зацентровано на аналізі сукупності ознак конкретної організаційно-правової форми юридичної особи, особливостях правового статусу окремих її видів, встановленні та дослідженні особливостей приєднання, злиття, поділу, виділу та перетворення юридичних осіб. Крім того, проаналізовано питання цивільної відповідальності деяких видів юридичних осіб та сформовано відповідні пропозиції в цій частині.

Отже, завдяки численним науковим дослідженням у галузях кримінального процесу, кримінального, адміністративного та цивільного права сформовано наукову базу, що має ключове значення під час здійснення доказування правозастосовними органами обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Водночас доводиться констатувати наявність прогалин стосовно наукового забезпечення здійснення доказування відповідних обставин, оскільки досі є питання, котрі взагалі не досліджені або описані неповно чи поверхнево.

Відтак науковці оминули увагою питання щодо визначення кола осіб, які належить відносити до «інших осіб», які мають право діяти від імені юридичної особи. Ніхто з авторів не вивчав методологічні засади

дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Не встановлено, що є необхідним та достатнім доказом для констатації факту, що злочин вчинено від імені юридичної особи. До кінця не з'ясовано, чи обмежуються інтереси юридичної особи статутною метою та цілями її діяльності. Потребує розгляду проблема визначення переліку антикорупційних заходів, які повинні бути вжиті уповноваженою особою юридичної особи для запобігання корупції, а також чи існує причинний зв'язок між незабезпеченням юридичною особою виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції і вчиненням фізичною особою певного кримінального правопорушення. У працях науковців лише фрагментарно висвітлено питання щодо встановлення факту вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи. Жоден із авторів не розглядав специфіки доказування вчинення кримінального правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи у разі, якщо слідством не здобуто документів (коли вони знищені чи приховуються), які безпосередньо доказуватимуть взаємозв'язок юридичної особи з відповідною уповноваженою особою. Поверхнево проаналізовано проблему визначення підстав для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. Науковці оминули увагою питання доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, у разі смерті уповноваженої особи (до початку вручення їй повідомлення про підозру та після вручення їй повідомлення про підозру, а відтак початку провадження щодо юридичної особи в порядку ч. 8 ст. 214 КПК України). Малодослідженою залишається проблема залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та зміст його процесуальних прав і обов'язків. Практично не розглядались питання доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, на окремих стадіях кримінального провадження. Лише поодинокі

автори висвітлювали проблему щодо укладення угоди про примирення, а також угоди про визнання винуватості у разі здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи. Дискусійним є питання, в якому виді рішень має вказуватися про застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Не досліджено, чи має право суд одночасно із застосуванням примусових заходів медичного характеру чи примусових заходів виховного характеру застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Не з'ясовано, як діяти суду задля вирішення питання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку зі закінченням строків давності, у разі наявності інформації від органу досудового розслідування про письмове повідомлення уповноваженій особі зазначеної юридичної особи підозри у вчиненні нового кримінального правопорушення.

Визначення та розв'язання окреслених аспектів (і це не вичерпний перелік) має важливе теоретичне та практичне значення для пошуків шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства в цій частині.

Отже, найперше розроблення потребують поняття і зміст доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру; особливості збирання, перевірки та оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, які засвідчують факт, що кримінальне правопорушення вчинено уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи чи не забезпечено виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення кримінального правопорушення.

1.2. Поняття і зміст доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Доказування є фундаментальною науковою і правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування усіх його інститутів та впливає на організацію і діяльність правозастосовних органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження [128, с. 63]. Воно полягає у складному та багатогранному відображенні правозастосовної діяльності, яка спрямована на встановлення об'єктивної істини у справі та становить поєднання практичних дій і мислення, фізичної і розумової діяльності учасників кримінального провадження [96, с. 117]. Доказування є ефективним процесуальним засобом встановлення істини та прийняття об'єктивно мотивованих рішень у кримінальному провадженні. Воно має юридично значущий зміст та об'єктивно виражену зовнішню форму, яка залежить від сукупності елементів, сторін, властивостей і зв'язків процесу доказування.

Очевидно, що висвітлення поняття і змісту доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є неможливим без з'ясування поняття «доказування», яке є найбільш дослідженою науковою категорією. З цього приводу М. А. Погорецький слушно зазначає, що багатьма вченими вже майже півстоліття воно визнається самостійною науковою теорією кримінального процесу, однак досі з-поміж правників нема одностайності щодо низки складових цієї теорії [128, с. 64].

У кримінальній процесуальній літературі існує чимало підходів щодо трактування змісту поняття «доказування», кожен із яких заслуговує на увагу, має наукову та практичну цінність. Втім, видається, що найбільш обґрунтованою є позиція тих авторів, які визнають доказування як пізнавально-практичну, правову і розумову діяльність, яка має свою зовнішню і внутрішню

структури та полягає в отриманні й використанні доказів [128, с. 70; 86, с. 283], оскільки воно охоплює декілька різновидів діяльності суб'єктів кримінального провадження, позаяк реалізація мети доказування можлива за умови застосування належної правової процедури, пізнавально-практичної та логіко-психологічної діяльності.

У КПК України чітко визначено структурні елементи доказування (ч. 2 ст. 91), якими є збирання, перевірка та оцінка доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Така позиція законодавця і знайшла підтримку [12, с. 30; 198, с. 51; 104, с. 12], і зазнала гострої критики, оскільки деякі процесуалісти пропонують замінити деякі структурні елементи доказування новими [128, с. 70; 94, с. 10; 168, с. 8; 32, с. 231; 151, с. 309]. З огляду на це, для дослідження поняття і змісту доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, необхідно детальніше зупинитися на аналізі кожного структурного елемента.

У теорії кримінального процесуального права не існує єдиної думки щодо змісту поняття «збирання доказів», доцільності його застосування та форм. З цього приводу можна виокремити, принаймні, чотири позиції. Зокрема, представники першої під збиранням доказів розуміють пошук, виявлення, отримання [150, с. 300] чи закріплення доказової інформації [207, с. 18; 60, с. 43]. Водночас видається, що до форм збирання доказів не доречно відносити їх отримання, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, ці поняття є тотожними.

Представники другої позиції трактують поняття «збирання доказів» як виявлення, фіксацію та їх дослідження [92, с. 61; 175, с. 6; 60, с. 33]. У цьому разі навряд чи правильно розглядати поняття «дослідження» як форму збирання доказів, позаяк така діяльність притаманна для здійснення перевірки доказів. Окрім того, науковцями «упущено» поняття фіксації доказів, оскільки фактичні дані мають бути належно закріплені за допомогою процесуальних засобів,

тобто мати певну законодавчо регламентовану форму, що уможливить їх подальше використання для прийняття процесуальних рішень.

Своєю чергою, представники третьої позиції взагалі пропонують відмовитись від використання терміна «збирання доказів», замінивши його на юридичну конструкцію «отримання доказів». І мотивують це тим, що збирання фактичних даних ще не означає можливість їх використання у кримінальному провадженні, адже є випадки, коли затрачені зусилля на здобуття доказової інформації є марними, оскільки така інформація не вказує на можливість її використання як доказу у кримінальному провадженні [200, с. 63]. Окрім того, розуміння під початковим етапом доказування «збирання доказів» на практиці призводить до того, що деякі працівники правоохоронних органів помилково вважають, що отримані ними у процесі оперативно-розшукового документування певні об'єкти речового походження чи документи, а інколи й вербальна інформація, вже є доказом у кримінальному провадженні [130, с. 503]. На підставі цього до форм отримання доказів пропонують відносити їх пошук, виявлення та фіксацію [86, с. 281–282].

У тлумачному словнику української мови поняття «отримувати» є недоконаним видом дієслова, що означає брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається і т. ін.; здобувати, діставати що-небудь певними зусиллями, якимись діями і т. ін. [159, с. 625]. Тобто значення слова «отримати» зводиться до можливості здобуття доказової інформації за допомогою певних зусиль чи дій, що зовсім не відображає істинного призначення такої дії у процесі доказування. Окрім того, видається, що «отримання доказів» є вужчим поняттям, аніж «збирання доказів». Це також впливає з аналізу КПК України, де отримання речей, документів, відомостей (ст. 93) є лише частиною процесу збирання доказів.

Утім представники четвертої позиції доводять доцільність застосування поняття «формування доказів» [93, с. 12; 205, с. 212], яке тлумачать як надання чому-небудь певної форми, завершеності, визначеності, складання цілого з частин, виникнення, створення, породження чого-небудь [86, с. 283]. Однак і

цю позицію не можна визнати виправданою, оскільки формування доказів, найімовірніше, охоплює весь процес збирання, перевірки фактичних даних до моменту визнання їх доказами у кримінальному провадженні.

Як бачимо, кожна із наведених позицій має принципові розбіжності щодо використання власне поняття «збирання доказів» та деяких його форм. Водночас видається, що законодавець цілком виправдано до одного із структурних елементів доказування відносить збирання доказів. Поняття «збирати» означає складати що-небудь докупи, в одне місце; поступово приєднувати, складати що-небудь одне до одного, частину до частини; нагромаджувати; брати що-небудь із різних місць, від різних осіб і т. ін.; відбирати потрібні предмети з-поміж інших [158, с. 434]. Тобто збирання доказів відображає ті дії, які спрямовані на досягнення результату доказування, а саме – складання певних доказових фактів у єдине ціле, отримання різноманітної доказової інформації з різних джерел та від різних осіб, а також відбір такої інформації.

Первинною формою збирання доказів є їх виявлення, зокрема пошук, зосередження уваги на ті чи інші сліди, обставини, фактичні дані, які можуть мати значення для кримінального провадження. Виявлення доказів, за правило, відбувається під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [86, с. 281]. Скажімо, під час доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, передусім необхідно зібрати докази, які вказують на вчинення кримінального правопорушення саме за ст. 96-3 КК України. На первинному етапі збирання доказів органу досудового розслідування достовірно не відомо, якою буде кінцева кваліфікація суспільно небезпечного діяння суб'єкта кримінального правопорушення, а відтак складно встановити, чи є можливість для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Наприклад, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України (приміром, диверсію – ст. 113 КК

України), виявленню підлягають факти, які підтверджують, що в її діяннях було посягання на внутрішню (економічну, екологічну, воєнну тощо) безпеку України. У рамках розслідування цього кримінального правопорушення необхідно провести огляд місця події з метою виявлення осередку вибуху, підпалу тощо, знарядь та засобів, які використовувались для вчинення злочину. Необхідно також встановити наявність на місці події камер відеоспостереження на спорудах та будівлях, осіб, яким відомі обставини вчинення диверсії, координати базових станцій операторів мобільного зв'язку (для встановлення абонентів мобільного зв'язку, які знаходились на місці події). Окрім того, належить здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка перебуває в операторів мобільного зв'язку, про вхідні та вихідні з'єднання у період вчинення злочину на місці події. Далі треба встановити осіб, які здійснювали телефонні дзвінки, визначити між ними групи абонентів, які були взаємопов'язані між собою, та перевірити їх причетність до вчинення злочину [114, с. 173].

Тобто на цьому етапі робота органу досудового розслідування спрямована на виявлення фактичних даних, які підтверджують вчинення кримінального правопорушення конкретними особами. Відтак доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є можливим лише після встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, оскільки у цьому разі можна простежити зв'язок між суб'єктом та юридичною особою, від імені чи в інтересах якої було вчинено кримінальне правопорушення. Такий зв'язок виявляється під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, вжиття заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, у процесі допиту службових осіб юридичної особи можна з'ясувати, як підозрюваний (обвинувачений) причетний до юридичної особи, чи є він її уповноваженою особою тощо. Під час обшуку за місцем проживання підозрюваного (обвинуваченого) можна здобути докази його злочинної діяльності від імені та в інтересах юридичної особи (наприклад, квитанції про

переказ коштів, печатки, офіційні бланки, статутні документи, друкарські верстати тощо). Під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтролю особи, спостереження за особою, моніторингу банківських рахунків (у разі підслідності детективам НАБУ) можна здобути докази приховування слідів вчинення кримінального правопорушення від імені чи в інтересах юридичної особи.

Наступною формою збирання доказів у кримінальних провадженнях є їх фіксація. Процесуальне закріплення виявлених і одержаних фактичних даних – абсолютно необхідний акт будь-якої процесуальної дії зі збирання доказів, без якого з пізнаних фактичних даних неможливо сформувати доказ. Тому отримана суб'єктом доказування доказова інформація у вигляді матеріальних або ідеальних відображень може бути використана у процесуальному доказуванні лише після надання їй встановленої законом форми [32, с. 25]. Отже, доказ має містити не лише якісну компоненту – бути наповненим певним юридичним змістом, а й мати зовнішнє вираження – певну законодавчо регламентовану форму з метою подальшого використання задля прийняття процесуальних рішень.

Процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися у протоколі; на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; у журналі судового засідання (ст. 103 КПК України). Фіксація обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, здійснюється одночасно з фіксацією факту вчинення кримінального правопорушення. Так, у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення (чч. 1, 2 ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України) орган досудового розслідування, проводячи комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, здійснює фіксацію факту надання (одержання) неправомірної вигоди та водночас фіксує підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Зокрема, під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних

мереж, контролю за вчиненням кримінального правопорушення у протоколах та на носіях інформації можуть міститися докази вчинення корупційного правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи, а саме: у розмовах вигододавця та вигодоодержувача зафіксовано, що неправомірна вигода надавалася з метою прийняття службовою особою рішення на користь юридичної особи. Скажімо, уповноважена особа юридичної особи звернулася до судді з пропозицією надання останньому неправомірної вигоди з метою задоволення своїх позовних вимог. Відтак під час проведення контролю за вчиненням злочину та аудіо-, відеоконтролю особи здійснюється фіксація факту передачі та вилучення предмета неправомірної вигоди. Так фіксується одна з умов застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (вчинення кримінального правопорушення відповідно до переліку, передбаченого ст. 96-3 КК України).

Наступний структурний елемент доказування – це перевірка доказів, яка є необхідною умовою у розвитку подальшого процесу пізнання обставин кримінального правопорушення та забезпечення можливості оцінки сукупності доказів у кримінальному провадженні. В. Я. Корсун вважає, що збирання і перевірка доказів є етапами формування фактичної основи процесу доказування. Якщо обґрунтування рішення полягає у демонстрації причинно-наслідкового зв'язку між змістом доказу та обставинами, що вони встановлюють, то мотивування рішення пояснює, чому саме встановлення цих обставин вимагає обрати ту чи іншу норму процесуального або матеріального закону та прийняти саме таке процесуальне рішення [68, с. 8].

Перевірка є сукупністю практичних дій і розумових операцій. Розумовим шляхом вона здійснюється за допомогою аналізу і дослідження кожного доказу окремо. Натомість практичний шлях зводиться до проведення додаткових чи нових слідчих або ж судових дій [168, с. 10–11]. Так, перевірка розумовим шляхом полягає у зіставленні доказів, проведенні їх аналізу та виявленні між ними розбіжностей. Наприклад, підозрюваний (обвинувачений) у вчиненні кримінального правопорушення у рамках ст.ст. 209, 306, 369, 369-2, чч. 1, 2

ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4 КК України у своїх показаннях може стверджувати, що уповноваженою особою юридичної особи не проводилась з ним роз'яснювально-профілактична робота щодо запобігання корупції. Однак, здійснивши аналіз інших доказів у кримінальному провадженні, зокрема показань інших працівників юридичної особи, результатів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, відомостей, що містяться в антикорупційній програмі, протоколах зборів працівників, особовій справі працівника, функціональних обов'язках тощо, можна встановити, чи вживались заходи зі запобігання корупції уповноваженою особою юридичної особи, а також чи є вони достатніми, аби запобігти вчиненню конкретного кримінального правопорушення працівником підприємства, установи чи організації. Відтак у рамках перевірки доказів розумовим шляхом, аналізуючи та зіставляючи їх, правозастосовні органи можуть встановити суперечність показань підозрюваного іншим доказам у кримінальному провадженні, що, відповідно, потребує додаткової перевірки практичним шляхом. Своєю чергою, варто зазначити, що перевірка доказів розумовим шляхом не застосовується лише на цьому етапі, а здійснюється впродовж всього кримінального провадження [113, с. 36].

Суть перевірки доказів практичним шляхом полягає у проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, у вжитті заходів на підтвердження або спростування вже існуючих доказів задля забезпечення кримінального провадження. Скажімо, уповноважена особа від імені та в інтересах юридичної особи незаконно позбавила волі постраждалого з метою змусити останнього прийняти рішення на користь відповідного підприємства (укладення договору про фінансові зобов'язання). У цьому разі уповноважена особа, звісно, заперечуватиме факт вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи. З метою перевірки показань підозрюваного необхідно провести слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а саме: допит потерпілої особи, слідчий експеримент за її участю, тимчасовий доступ до договору, в якому зафіксовано суть фінансових зобов'язань, допит нотаріуса,

який посвідчував відповідний договір, знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж щодо всіх співучасників злочину тощо [122, с. 265].

Так, із показань потерпілого отримуються відомості про факт вчинення уповноваженою особою злочину від імені та в інтересах юридичної особи (примушування до підписання вигідного для підприємства договору). Шляхом проведення слідчого експерименту з потерпілим встановлюється конкретне місце його викрадення та позбавлення волі, а також місце примушування до підписання договору та його нотаріального посвідчення тощо. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дасть змогу підтвердити відповідність показань потерпілого обставинам кримінального провадження. В результаті допиту нотаріуса встановлюються обставини посвідчення ним відповідного договору та визначаються особи, які були присутні у цей час. Шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування (знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль особи), можна здобути докази приховування підозрюваним (обвинуваченим) обставин вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи, зафіксувати розмови про домовленість співучасників вчинення злочину щодо надання однакових показань. Окрім того, тут важливим є вилучення власне договору з метою подальшого аналізу його змісту. Зокрема, зі змісту договору встановлюється очевидне вигідне становище юридичної особи стосовно потерпілого. Отже, під час здійснення перевірки практичним шляхом з'ясовуються дійсні обставини вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи і, відповідно, наявність підстав для застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру.

Результатом перевірки доказів є їх оцінка, яка ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Оцінити

докази у сукупності – означає зробити висновки щодо того, наскільки вірогідним є кожний доказ і кожен факт, в якому взаємозв'язку перебуває з іншими доказами, яке значення для кримінального провадження має вся сукупність зібраних доказів [64, с. 266]. Із наведеного випливає, що оцінку доказів про обставини, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, потрібно здійснювати на основі аналізу понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності.

Зокрема, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ч. 1 ст. 85 КПК України). У теорії кримінального процесуального права належність трактується як здатність фактичних даних надавати інформацію щодо обставин, які входять до предмета доказування, виступати аргументами у процесі встановлення об'єктивної істини [5, с. 52].

Прикладом оцінки доказів з точки зору їх належності під час доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є результати аудіо-, відеоконтролю особи, під час якого зафіксовано факт надання уповноваженою особою юридичної особи неправомірної вигоди з метою уникнення від передбаченої законом відповідальності. Так, вироком Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області 31 травня 2017 р. директора ПМП «Сковод» засуджено за вчинення злочину за ч. 1 ст. 369 КК України, внаслідок чого застосовано до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру у виді штрафу. Злочин було вчинено таких обставин. Громадянка К, працюючи директором ПМП «Сковод», 24 лютого 2016 р., перебуваючи у приміщенні Державної фінансової інспекції в Хмельницькій області, надала неправомірну вигоду в розмірі 600 доларів США начальникові інспекції за сприяння в складанні Державною фінансовою інспекцією позитивної довідки зустрічної звірки

підприємства «Сковод» з метою уникнення відповідальності за виявлені під час проведення перевірки порушення [24]. Аналіз вироку засвідчив, що суд визнав низку доказів належними, тобто такими, які підтверджують факт вчинення корупційного злочину в інтересах юридичної особи, а саме: показання начальника Державної фінансової інспекції про надання йому неправомірної вигоди директором ПМП «Сковод» з метою сприяння в складанні позитивної довідки зустрічної звірки вказаного підприємства; протокол огляду місця події, в якому зафіксовано факт наявності у службовому кабінеті грошових коштів у розмірі 600 доларів США; показання свідків, які підтверджують факт перебування обвинуваченої в кабінеті начальника ДФІ; довідка зустрічної перевірки інспекцією підприємства «Сковод», директором якого вона була. Отже, в описовій частині вироку суду проведено оцінку наявних доказів з точки зору їх належності, зокрема і в частині доказування підстав для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Своєю чергою, допустимість доказів обумовлюється їх надійністю, що полягає у знанні джерела походження інформації, можливості її перевірки та спростування [85, с. 120]. До її критеріїв відносять такі: 1) належний суб'єкт, правомочний проводити слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії; 2) надійність фактичних даних, що становлять зміст доказу; 3) дотримання вимог процесуальної форми при формуванні доказу; 4) етичність тактичних прийомів, які використовуються для збирання доказів [194, с. 90]. Прикладом допустимого доказу є вилучений із дотриманням вимог КПК України оригінал документа юридичної особи, який підтверджує, що підозрюваний (обвинувачений) є уповноваженою особою. Таке вилучення має здійснюватись під час обшуку, огляду місця події, тимчасового доступу до речей та документів тощо уповноваженою на це особою. Окрім того, важливою обставиною визнання судом доказів допустимими є належне оформлення протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії. Скажімо, якщо слідчим, під час складання протоколу обшуку приміщення юридичної особи було вказано неправильні адресу установи, анкетні дані понятих, час проведення слідчої дії

або не зазначено прізвище, ім'я, по батькові слідчого, то судом може бути визнано недопустимими вилучені в ході слідчої дії докази.

Як приклад визнання доказів недопустимими доречно навести вирок Катеринопільського районного суду Черкаської області від 25 серпня 2016 р. Так, громадянин П., будучи представником ТОВ «Перша логістична компанія», діючи умисно, в інтересах зазначеного товариства з метою швидкого документального оформлення транспортних перевезень, підконтрольних пункту ДВСКН № 7 Одеської регіональної служби ДВСКН на державному кордоні та транспорті вантажів (зернових культур) по території України, запропонував начальнику цього пункту надавати грошову винагороду у розмірі 15 гривень за швидке документальне оформлення однієї транспортної одиниці (вагону), якою перевозився підконтрольний пункту ДВСКН №7 вантаж (зернові культури) ТОВ «Перша логістична компанія» без виїзду на місце для здійснення фактичного транспортного огляду працівниками пункту ДВСКН.

За вирокком Катеринопільського районного суду Черкаської області від 9 вересня 2015 р. начальника пункту ДВСКН було визнано винуватим у вчиненні злочину за ч. 3 ст. 368 КК України за одержання неправомірної вигоди від громадянина П. Водночас громадянина П. за іншим рішенням цього ж суду було визнано невинуватим у вчиненні злочину за ч. 3 ст. 369 КК України. У своєму рішенні суд посилався на те, що відомості (зафіксовані у розсекреченому протоколі про результати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від 4 лютого 2015 р. та стенограмах розмов до нього) зібрані в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії у межах кримінального провадження за обвинуваченням начальника пункту ДВСКН у вчиненні злочину за ч. 3 ст. 368 КК України. Всупереч установленому порядку, згідно з постановою слідчого від 6 липня 2015 р., без ухвали слідчого судді відомості визнано речовими доказами і приєднано до матеріалів провадження за обвинуваченням громадянина П. у вчиненні злочину за ч. 3 ст. 369 КК України [22]. Видається, таке рішення суду є справедливим, оскільки сторона обвинувачення не вправі була використовувати результати

негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за обвинуваченням громадянина П. Такі докази є недопустимими, позаяк отримані з порушенням порядку, встановленого КПК України. Отже, рішення суду відповідає вимогам законодавства, згідно з якими, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у заданому кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 247 КПК України). Тому здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу є істотним порушеннями прав людини і основоположних свобод.

Оцінка належності та допустимості доказів є необхідною умовою оцінки їх достовірності, яка розглядається як властивість фактичних даних, що є змістом доказу, встановлювати наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, заснована на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження [166, с. 91]. Остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх існуючих у кримінальному провадженні доказів, а лише тих, які стосуються одного й того ж факту [148, с. 11]. Так, підкріплюють достовірність один одного такі докази, як показання підозрюваного (обвинуваченого), а також свідків (працівників юридичної особи), що уповноважена особа не вживала заходів із запобігання корупції; протоколи слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, в яких зафіксовано факт відсутності антикорупційної програми, відомостей про проведення роз'яснювально-профілактичної роботи зі запобігання корупції, а також про ознайомлення працівників юридичної особи із ними.

Самостійним завданням оцінки доказів є визначення їх достатності, яке є результатом оцінки сукупності доказів. Достатність є властивістю системи доказів, компонентами якої є логічна послідовність, однозначність висновків, погодженість й несуперечність доказів і встановлених обставин кримінального

провадження, повнота встановлених обставин предмета доказування тощо [170, с. 9]. Так, наявність тільки доказів, які засвідчують факт вчинення певного кримінального правопорушення уповноваженою особою, є недостатнім для прийняття рішення судом про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Очевидно, що лише наявність сукупності доказів, які підтверджують, що уповноважена особа вчинила кримінальне правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи (результати негласних слідчих (розшукових) дій, висновки експертиз, показання свідків, речові докази тощо), надає суду можливість визначити їх достатність для прийняття рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру.

У теорії кримінального процесуального права неодноразово обговорювалось питання з приводу того, що процес доказування не може завершуватись на оцінці доказів. Відповідно, висувалась пропозиція віднести до одного з його структурних елементів (завершальних) поняття «використання доказів» [173, с. 534; 128, с. 70–71; 86, с. 283]. Зокрема, М. А. Погорецький із цього приводу зазначає, що використання доказів – це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з іншого – розумова, що ґрунтується на законах логіки та знаннях психології й інших наук. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження, в обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, у тому числі й для перевірки вже зібраних доказів та для отримання нових доказів [128, с. 70–71].

Така позиція науковця варта уваги, оскільки без використання доказів для забезпечення виконання основних завдань кримінального судочинства немає змісту здійснювати їх збирання, перевірку та оцінку, адже у такому випадку втрачається можливість отримання кінцевого результату доказової діяльності (прийняття процесуального рішення). Такий висновок робимо на підставі того, що самі по собі накопичені докази без їх використання не дають підстав для

виведення певних висновків та прийняття процесуальних рішень. Натомість використання зібраних у кримінальному провадженні доказів свідчить про логічне завершення пізнавально-практичної, правової та розумової діяльності суб'єктів доказування та вказує на її завершеність і досягнення певного результату – підтвердження істинності однієї з висунутих версій, абсолютне заперечення усіх інших недостовірних версій та створення завершеної теоретичної моделі події кримінального правопорушення.

Отже, висновуємо, що доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, – це пізнавально-практична, правова та розумова діяльність суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у збиранні (виявлення та фіксація), перевірці (сукупність практичних дій та розумових операцій), оцінці (встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності) доказів, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

1.3. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Будь-яке наукове дослідження здійснюється індивідуально у певній логічній послідовності за особливостями дослідника. Водночас можна виокремити деякі загальні підходи у його проведенні, які називають методологією (гр. «methodos» – спосіб, метод і «logos» – наука, знання), яка спирається на досягнення філософії, логіки, психології, наукознавства та розробляє методи, прийоми, засоби і способи виконання наукових робіт; встановлює принципи, норми, особливості й умови вирішення завдань; контролює дотримання черговості фаз, стадій та етапів здійснення науково-

дослідної діяльності; регламентує взаємовідносини та взаємозв'язки між формами, засобами та методами вирішення завдань [204, с. 58–59].

Методологія також дає змогу систематизувати увесь обсяг наукового знання й створити умови для розроблення подальших ефективних напрямів дослідження. Знання методології у науковому дослідженні дає змогу впорядкувати отримані результати, розкрити можливості пошуку альтернативних шляхів вирішення окресленої проблеми, оцінити практичну цінність отриманих результатів, розвинути здатність до ведення наукових дискусій та сформувати інтелектуальні здібності особистості дослідника [208, с. 13, 15].

Своєю чергою, Н. В. Кушакова-Костицька наполягає на необхідності перегляду підходу до методології правових досліджень, зазначаючи зокрема, що методологічний підхід науковців у своїх дослідженнях стандартний і всім відомий (по закінченні роботи правознавець вимушений іноді вигадувати, а іноді перераховувати фактично застосовані методи). Тобто спочатку автор пише роботу, а потім, виходячи з її змісту, формально перераховує ті методи, які йому відповідають [79, с. 24]. Така позиція, безумовно, є слушною, оскільки саме лише наведення використаних методів у науковому дослідженні створює так звану видимість використання відповідних гносеологічних засобів пізнання. Очевидно, що значення методології не можна недооцінювати, оскільки вона формує уявлення і дає оцінку способам обґрунтування наукового дослідження, створює систему наукової інформації та забезпечує всебічність її отримання. Окрім того, правильне використання основ методології сприяє успішному вирішенню окреслених завдань у науково-дослідній роботі та одержанню науково-теоретичних результатів, які мають значення не лише для науки, а й для правозастосовної діяльності. З цього приводу І. В. Табарін зазначає, що у науковому пізнанні істинними мають бути не лише отримані під час дослідження результати – нові знання, а й шлях до цих знань – методологія, тобто ті методи, за допомогою яких отримано нові дані [171, с. 565].

У науковій літературі методи наукового дослідження класифікують так: а) філософські (діалектичний, метафізичний, аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний); б) загальнонаукові (системний, структурно-функціональний, кібернетичний, синергетичний, моделювання, формалізації тощо); в) приватно-наукові (формально-догматичний, метод порівняльного правознавства, історико-порівняльний тощо); г) дисциплінарні (система прийомів, що застосовуються в тій чи іншій науковій дисципліні, що належить до якоїсь галузі науки або виникла на стику наук); д) міждисциплінарні (сукупність низки інтегративних способів, скерованих на стики наукових дисциплін) [14, с. 30].

Проте методологію не можна зводити тільки до сукупності методів, що використовуються у конкретній галузі діяльності або в дослідженні операцій у процесі наукового пізнання, хоча знання про такі методи та операції є однією з цілей методологічного аналізу. Вона становить по-своєму самосвідомість науки, усвідомлення шляхів і методів ефективного вирішення пізнавальних завдань [211, с. 358]. Методологія також вивчає всі компоненти наукової пізнавальної діяльності у взаємозв'язку. Її завдання полягають у дослідженні механізмів, можливостей і перспектив формування нового знання залежно від досліджуваного об'єкта, цілей та установок пізнавального суб'єкта [147, с. 29].

Жодна наука не може розвиватися без окреслення проблеми, її чіткого формулювання й вирішення, яка є одним із основних програмних компонентів наукового дослідження [61, с. 32; 25, с. 94]. Беззаперечним є той факт, що найбільшу складність становлять ті проблеми, формулювання та вирішення яких здійснюється з урахуванням декількох галузей права. Однією з таких проблем є наукове забезпечення практики доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, вирішення якої потребує головно залучення напрацювань і теорії кримінального процесу, і кримінального права в цій частині. Так, формулювання проблеми цього наукового дослідження здійснювалось з огляду на вивчення наукових доробок в галузях кримінального, кримінального

процесуального, цивільного та адміністративного права; результати анкетування працівників правоохоронних органів та суддів щодо досліджуваних питань доказування; аналізу судової практики шляхом вивчення кримінальних правопорушень, перелік яких містить ст. 96-3 КК України, на основі розгляду яких судом було прийнято рішення про необхідність застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Узагальнення таких даних дає змогу констатувати низьку якість доказування досліджуваних обставин та порівняно нечасте застосування щодо юридичних осіб відповідних заходів. Очевидно, що вирішення цього питання не під силу лише ученим. Їхні наукові доробки мають стати належною методичною основою доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

У рамках розроблення досліджуваної проблеми варто вдатися до загальнометодологічних напрацювань філософської науки. Основою для реалізації завдань дослідження є положення гносеології та правового позитивізму. Так, гносеологію належить розглядати як вчення про можливість пізнання людиною предметів і явищ дійсності, їхніх властивостей, зв'язків і співвідношень, про джерела, методи і закономірності пошуково-пізнавальної діяльності [202, с. 13; 152, с. 47; 206, с. 33]. Отже, основною метою гносеологічних операцій є отримання нового знання про об'єкт. Ці теоретичні положення сприяють одержанню достовірних знань про вчинювані кримінальні правопорушення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи та діяльність правозастосовних органів з доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру на стадіях досудового та судового провадження зі застосуванням методів чуттєвого та раціонального пізнання. Таким чином, під час доказування встановлюються логічні зв'язки між подією кримінального правопорушення та його теоретичною моделлю.

Своєю чергою, правовий позитивізм прийнято розглядати як систему поглядів на принципи правового регулювання відповідно до уявлень про

догму права, співвідношення позитивного права з природнім правом людини [1, с. 186–200]. Ці положення дали змогу з'ясувати зміст кримінального процесуального та кримінального законодавства в частині визначення підстав для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також практики доказування відповідних обставин. Відтак виокремлено низку недоліків чинного законодавства та запропоновано доцільні зміни до нього.

Окрім того, для виконання дослідження базовими є положення діалектики, котра ґрунтується на зв'язку теорії і практики, принципах пізнання реального світу, природи та мислення. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації й інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності [197, с. 169]. Наведені положення дали можливість представити злочинну діяльність, спрямовану на вчинення кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України від імені та (чи) в інтересах юридичної особи, та кримінальну процесуальну діяльність із доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, як взаємопов'язані різновиди людської діяльності, суперечність цілей яких призводить до боротьби між її суб'єктами.

Аналіз перспективних напрямів у розвитку сучасної методології засвідчує, що розв'язання складних дослідницьких завдань передбачає використання нових стратегій наукового пошуку та принципово нових методів [147, с. 30]. Варто зазначити, що метод є вужчим поняттям, ніж методологія, під яким слід розуміти сукупність способів практичного або теоретичного освоєння дійсності [204, с. 59]. Методологія і метод співвідносяться як ціле і частина цілого, як загальне й окреме, як система та її компонент. Методологічне знання існує у двох основних формах: у виді методологічних концепцій; у виді окремих методів [66, с. 101].

Сучасна наука володіє потужним арсеналом різноманітних методів, які призначені для вирішення різних наукових завдань. Для конкретного наукового

дослідження використовуються ті методи, завдяки яким можна дати всебічну характеристику досліджуваного явища. Їх вибір залежить від мети і завдань дослідження, а також специфіки предмета пізнання [47, с. 17]. Отже, вибір правильного методу має вагоме значення для успішного результату наукового дослідження, позаяк дає змогу ефективно вирішувати окреслені завдання та слугує, скажімо, орієнтиром для досягнення істини.

Обґрунтування напрямів і завдань дисертації, розробка та інтерпретація методу й алгоритму реалізації мети та завдань дослідження обумовило власне етапність його проведення, що відображатиме послідовність процесу роботи та його стратегію. Дослідження охопило чотири етапи наукового пошуку, котрі є взаємопов'язані та взаємодоповнюючі, але водночас характеризуються індивідуальністю, оскільки різняться своїми цілями та завданнями, а також шляхами їх реалізації.

На першому, діагностично-пошуковому, етапі дисертації сформульовано гіпотезу наукової роботи (обґрунтовано припущення про ймовірні засоби вирішення визначеної проблеми на основі всебічного вивчення теоретичних праць і досвіду практичної діяльності), від якої залежить результативність дослідження. Кожна гіпотеза підтверджується фактами, які здобувають під час проведення наукового дослідження (це перетворює гіпотезу з припущення на достовірне знання). Щоб отримати факти підтвердження гіпотези, розробляють методику поетапного дослідження, яка має бути адекватною обраному предмету, відображати мету та завдання наукового пошуку [208, с. 28].

Отже, гіпотеза цього дослідження полягає в тому, що недостатня ефективність діяльності з доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, обумовлена відсутністю належної законодавчої регламентації в цій частині. Її основу становить системне розроблення рекомендацій зі здійснення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (зважаючи на їх особливості), а також пропозицій про внесення змін задля удосконалення чинного

кримінального та кримінального процесуального законодавства, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності співробітників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів та суддів у цій частині [119, с.114].

На другому, концептуально-моделювальному, етапі передусім використано діалектичний метод та метод моделювання. Діалектичний метод часто і обґрунтовано номінують як універсальний метод дослідження соціально-правових явищ, оскільки він відкриває широкі можливості для використання доволі ефективних пізнавальних процедур (аналізу і синтезу, узагальнень і абстрагування, сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного) [111, с. 88–89]. Метод моделювання дає змогу відтворити найважливіші характеристики того чи іншого явища, виокремити його статичні ознаки, відстежити вплив динамічних ознак, визначити їхні взаємозв'язки та взаємну інтеграцію, а відтак дає можливість запропонувати корисні рекомендації для юриста-практика, що сприятиме безпомилковому застосуванню норм чинного законодавства [189, с. 90–91]. Отож, завдяки діалектичному методу й методу моделювання сформовано розгорнутий план-конспект дисертації, в якому загалом стисло відтворено актуальність теми, визначено об'єкт та предмет дослідження, конкретизовано мету, завдання та методи їх вирішення, а також висвітлено структуру дисертації.

У дослідженні питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, суттєву роль виконав також системно-структурний метод, який, за твердженням Г. О. Бірти та Ю. Г. Бургу, орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та виявлення типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину [14, с. 52]. Застосовуючи зазначений метод, проаналізовано норми кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у взаємозв'язку, завдяки чому власне виявлено недостатньо чітку законодавчу регламентацію цього інституту. Окрім того, цей метод дав змогу з'ясувати підстави та процесуальний порядок застосування

щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру; обставини, які підлягають доказуванню в цій частині; підстави для звільнення юридичних осіб від застосування відповідних заходів; особливості доказування вказаних обставин на стадіях досудового та судового провадження.

Порівняльно-правовий метод послугував основою для аналізу чинного законодавство, юридичної літератури, методичних рекомендацій, узагальнення судової практики, що сприяло визначенню прогалін у науковому забезпеченні питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Застосування наведених методів дало змогу поступово розглянути загальні положення теорії доказування як фундаментальної наукової правової категорії кримінального процесу та дослідження особливостей здійснення збирання, перевірки й оцінки доказів як структурних елементів доказування, які засвідчують, що кримінальне правопорушення вчинено від імені та (чи) в інтересах юридичної особи, а також те, що уповноважена особа юридичної особи не вжила заходів зі запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

На третьому, дослідному, етапі дисертації з використанням герменевтичного та комплексного підходів здійснено аналіз теоретичної бази (нормативно-правових актів, наукової літератури) та емпіричного матеріалу (судової практики різних регіонів України, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України; результатів соціологічного дослідження правоохоронних органів та суддів); систематизацію й узагальнення результатів дослідження. За допомогою методів аналізу й синтезу конкретизовано структурні елементи поняття доказування як фундаментальної наукової правової категорії кримінального процесу, і як підсумок – сформульовано поняття доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Використання вказаних методів, своєю чергою, дало можливість ґрунтовніше

представити термінологічний апарат та розкрити зміст юридичних конструкцій «уповноважена особа», «вчинення злочину від імені юридичної особи», «вчинення злочину в інтересах юридичної особи» тощо, що має важливе практичне значення для доказування обставин, які є підставою для застосування відповідних заходів щодо юридичних осіб.

Дослідженні не позбавлене й логіко-юридичного методу, який передбачає встановлення змісту юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясування закономірностей дії права з використанням правил юридичної логіки, а відтак виявляється у побудові юридичних конструкцій, висвітленні юридичних понять, з'ясуванні змісту нормативно-правових приписів [193, с. 75; 178, с. 30]. Цей метод дав змогу дослідити теоретичні і практичні засади доказування, сформулювати висновки, пропозиції й міркування щодо їх можливої реалізації стосовно удосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України та забезпечити формулювання практичних рекомендацій в частині доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також визначити їх вплив на підвищення продуктивності відповідної діяльності правозастосовних органів.

Не менш важливим є соціологічний метод, який, на думку А. С. Бондарчук, необхідний для аналізу соціальних умов, явищ і факторів, для яких діє кримінальний закон, і визначає ставлення до їхнього застосування окремих громадян [16, с. 121]. Його цінність полягає ще й у тому, що він дає можливість дійти висновку про ефективність норм законодавства у досягненні завдань забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина [110, с. 33]. Зокрема, шляхом узагальнень наукових позицій учених, власних здобутків, а також опитування (анкетування) правоохоронних органів та суддів встановлено проблемні питання та запропоновано шляхи їх вирішення з метою підвищення ефективності доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Відтак сформовано

таблицю зведених даних щодо результатів анкетування у рамках задекларованого дослідження (Додатки А, Б).

З урахуванням статистичного методу вибір матеріалів судової практики здійснювався за складами тих кримінальних правопорушень, за вчинення яких у встановленому законом порядку щодо юридичних осіб застосовуватимуться заходи кримінально-правового характеру. Реалізація цього методу здійснювалась шляхом спостереження, групування, зведення й аналізу. Спостереження використовувалось опосередковано при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, завдяки чому встановлено об'єктивні закономірності ефективності правозастосовної діяльності в частині доказування аналізованого кола обставин. Через відповідне групування, зведення й аналіз здійснено систематизацію повного обсягу зібраної інформації, що стосується обставин, які підлягають доказуванню, їх взаємозв'язку з окремими джерелами доказів, а також труднощів, які поставали перед правозастосовними органами у зв'язку з недостатньою їх фаховою підготовкою чи прогалинами чинного законодавства у рамках здійснення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Завдяки використанню методу експерименту продемонстровано апробацію та впровадження результатів дослідження у правозастосовній діяльності й навчальному процесі (Додатки В, Г, Д).

Врешті, четвертий, завершальний, етап дослідження охопив узагальнення одержаних результатів та обґрунтування висновків і рекомендацій щодо вдосконалення наукового забезпечення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, завдяки методу узагальнення здійснено оцінку процесу виконання дисертації з приводу підтвердження чи спростування висунутих гіпотез та достовірності результатів, які відображені у прикінцевих висновках розділу. Окрім того, з'ясуванню підлягали такі питання: чи реалізовано мету і завдання дослідження; чи застосовувались усі необхідні методи під час його здійснення; чи достатня апробація результатів дисертації тощо.

Отже, мета роботи і необхідні методичні передумови для її досягнення охоплювали вивчення всіх аспектів наукового забезпечення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Це дало змогу повно й усебічно виконати дослідження, виявити недоліки законодавчої регламентації в цій частині, одержати висновки, що мають наукове і практичне значення, а також обґрунтувати основні напрями і шляхи вдосконалення вирішення окресленої проблеми.

Висновки до першого розділу

Доказування обставин, обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру не обмежується лише сферою застосування кримінального процесуального законодавства, оскільки існує потреба вдатися до інших галузей наукових знань (кримінального, адміністративного та цивільного права) задля отримання загального уявлення про види й організаційно-правові форми юридичних осіб, їх правовий статус, коло осіб, які мають право діяти від їх імені тощо. В результаті аналізу наукових досліджень констатовано, констатовано, що деякі аспекти розглядуваної проблеми є малодослідженими чи взагалі не вивченими, а саме: що є необхідним та достатнім доказом для констатації факту, що злочин вчинено від імені юридичної особи; чи обмежуються інтереси юридичної особи статутною метою та цілями її діяльності; у чому полягає специфіка доказування вчинення кримінального правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи у разі, якщо у процесі кримінального провадження не здобуто документів (коли вони знищені чи приховуються), які безпосередньо будуть доказувати взаємозв'язок юридичної особи з відповідною уповноваженою особою; питання доказування обставин, які є підставою для застосування щодо

юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, у разі смерті уповноваженої особи (до початку вручення їй повідомлення про підозру та після вручення їй повідомлення про підозру, а відтак початку провадження щодо юридичної особи в порядку ч. 8 ст. 214 КПК України); чи має право суд одночасно застосовувати примусові заходи медичного характеру чи примусові заходи виховного характеру і заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; як діяти суду задля вирішення питання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку зі закінченням строків давності, у разі наявності інформації від органу досудового розслідування про письмове повідомлення уповноваженій особі зазначеної юридичної особи підозри у вчиненні нового кримінального правопорушення тощо.

Аналіз численних публікацій, у яких розглядалось поняття доказування як фундаментальна наукова і правова категорії у кримінальному провадженні засвідчив, що в теорії кримінального процесу нема єдиного підходу щодо розуміння його змісту. Встановлено, що доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, – це пізнавально-практична, правова та розумова діяльність суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у збиранні (виявлення та фіксація), перевірці (сукупність практичних дій та розумових операцій), оцінці (встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності) доказів, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Формулювання проблеми цього наукового дослідження здійснювалось з урахуванням вивчення наукових досліджень в галузях кримінального, кримінального процесуального, цивільного та адміністративного права; анкетування правоохоронних органів та суддів з досліджуваних питань доказування; аналізу судової практики шляхом вивчення кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений у ст. 96-3 КК України, за вчинення

яких судом було прийнято рішення про необхідність застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. На основі обґрунтування напрямів і завдань дисертації, розроблення та інтерпретації методу й алгоритму реалізації мети і завдань дослідження визначено чотири взаємопов'язані та взаємодоповнюючі етапи наукового пошуку, котрі водночас характеризуються індивідуальністю, оскільки різняться цілями і завданнями, а також шляхами їх реалізації.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

2.1. Підстави застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Дослідження підстав застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру зумовлює насамперед потребу з'ясування поняття юридичної особи. Так, у ст. 80 ЦК України зазначено, що юридичною особою є організація, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку та наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч. 1 ст. 91 ЦК України). Вона набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (ч. 2 ст. 92 ЦК України) [195].

Як уже зазначалося, порівняно нещодавно щодо юридичних осіб запроваджено застосування інституту заходів кримінально-правового характеру, що стало підґрунтям для дискусій з приводу визнання чи невизнання відповідних заходів формою кримінальної відповідальності. З цього приводу можна виокремити два підходи. Зокрема, представники першого вважають, що заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, є проявом (формою) кримінальної відповідальності [99, с. 181; 9, с. 98; 88, с. 126; 109, с. 48], натомість представники другого переконані у протилежному [210, с. 93; 212, с. 216–218; 31, с. 79]. Так, С. Я. Андрусин зазначає, що у Європейському Союзі діють кримінальні та кримінально-процесуальні норми

права, які визначають юридичну особу як самостійний суб'єкт злочину з відповідною колективною формою вини, а відтак дозволяють здійснювати процедуру щодо самостійного притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності. Це надає переваги стосовно «швидкості» кримінального процесу щодо юридичної особи, здійснення його у разі смерті фізичної особи; здійснення розшуку особи; недоведення винуватості цієї особи через нестачу доказів; звільнення від відповідальності внаслідок того, що особа не є суб'єктом кримінального правопорушення. На думку автора, визнання юридичної особи як окремого суб'єкта кримінального правопорушення дасть можливість висунення звинувачення, прийняття рішень про закриття провадження, вжиття заходів щодо арешту та конфіскації, інших заходів, які є важливими для ефективного впровадження цього інституту кримінальної відповідальності [2, с. 18, 20]. Однак, не вдаючись до детального з'ясування істинності чи спростування будь-якого з підходів, вважаємо, що юридичні особи не є ані суб'єктом кримінального правопорушення, ані суб'єктом кримінальної відповідальності, оскільки вони не можуть відчувати притаманної покаранню каральної, репресивної та виховної функції. Окрім того, такі висновки суперечитимуть положенням чинного кримінального законодавства (ст. 18 «Суб'єкт кримінального правопорушення» та ст. 23 «Вина» КК України), адже тоді це призведе до порушення принципу «nonbisinidem», позаяк фізична особа буде покарана двічі – за вчинене нею злочинне діяння, а також у складі юридичної особи.

Запровадження у кримінальне законодавство відповідних новел спричинило наукові дискусії щодо особливостей застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також відповідності таких положень Конституції України (ст. 62). Зазначені теоретичні проблеми, на думку Т. С. Батраченка, можуть негативно позначитися на практиці. Слушність своєї позиції автор підтверджує таким прикладом. Директор підприємства запропонує або надасть службовій особі органу влади неправомірну вигоду за отримання цим підприємством ліцензії чи іншого дозвільного документа.

Навіть якщо після цього його звільнять із посади, це не зніме з юридичної особи кримінальної відповідальності. Більше того, з моменту вчинення директором такого злочину може сплинути чимало часу, за який у юридичної особи може змінитися не лише керівництво, а й склад учасників, проте щодо неї застосовуватимуться заходи кримінально-правового характеру за колишні дії її попереднього керівника [9]. К. П. Задоя вважає, що такий зміст кримінального закону видається суперечливим та неминуче призводить до запитання – чи підлягає відповідальності юридична особа за «чуже» чи за «своє» діяння? [54, с. 49–50].

З аналізу ст. 96-4 КК України випливає, що заходи кримінально-правового характеру в одних випадках можуть бути застосовані лише до юридичних осіб приватного права (відповідно до пп. 1, 2 ч. 1 ст. 96-3), в інших – як до юридичних осіб і приватного, і публічного права (пп. 3, 4 ч. 1 ст. 96-3). Втім у науковій літературі критикується такий підхід законодавця. Зокрема, Н. В. Кимлик вважає, що законотворець необгрунтовано звузив коло юридичних осіб, на яких поширюються заходи кримінально-правового характеру. Свою позицію аргументує, наводячи приклад корупційних кримінальних правопорушень, які є поширеним явищем в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також серед юридичних осіб публічного права, що створюються в галузях господарства загальнодержавного чи місцевого значення та, як правило, мають монопольне становище на ринку [62, с. 135]. Словом, автор пропонує застосовувати інститут заходів кримінально-правового характеру і до юридичних осіб публічного права у разі вчинення корупційного правопорушення її уповноваженою особою. Втім така позиція видається сумнівною, оскільки у разі вчинення головою міської ради від імені та в її інтересах одного з корупційних правопорушень за п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України «під прицілом» насамперед опиняться інтереси відповідної громади, позаяк внаслідок застосування штрафу як виду заходу кримінально-правового характеру до цієї установи можуть бути скорочені міські цільові та комплексні програми, які спрямовані на розв'язання актуальних проблем розвитку міста.

Водночас констатуємо, що впровадження цього інституту наразі не дало очікуваного позитивного результату. Це пов'язано з тим, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться лише поодинокі вироки, в яких йдеться про застосування цього інституту щодо юридичної особи. Натомість органи досудового розслідування доволі часто звертаються до слідчих суддів із клопотанням про застосування арешту майна юридичних осіб. Однак «справа далеко не заходить», оскільки слідчі судді зазвичай відмовляють у накладенні арешту на майно юридичної особи або ж знімають накладений арешт. З цього приводу О. Кравчук слушно зауважує, що «відсутність порушення проваджень стосовно юридичної особи пов'язане з певною інертністю (традиційністю) процедури досудового розслідування, в якій нові методи і прийоми «приживаються» доволі повільно. Сторона обвинувачення не прагне «обтяжити» провадження додатковими учасниками, зокрема з мотивів процесуальної економії, або не має відповідної практики оформлення і доведення передбачених законом форм причетності юридичної особи до вчиненого злочину» [71, с. 30]. Погоджуючись із позицією цього автора, варто зазначити, що відсутність практики застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру можна пояснити ще й тим, що у КПК України не чітко регламентовано процесуальний порядок застосування цього інституту, що ускладнює процес доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Це, зокрема, засвідчують результати анкетування працівників правоохоронних органів та суддів, відповідно до якого 84 % опитаних визнають недосконалість законодавчої регламентації порядку застосування заходів кримінально-правового характеру. Відтак належить детальніше розглянути кожну з підстав.

У КК України чітко визначені підстави (ст. 96-3), за наявності яких до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, а саме:

– вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями

109, 110, 113, 146, 147, частинами другою–четвертою статті 159-1, статтями 160, 209, 255, 260, 262, 306, 343, 345, 347, 348, 349 частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369, 369-2, 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України;

– вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156-1, 301-1–303 КК України;

– вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 258–258-5 КК України;

– незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України.

Із наведених підстав доцільно виокремити умови, які їх конкретизують. Власне першою умовою, на підставі якої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, є вчинення уповноваженою особою юридичної особи одного з кримінальних правопорушень за пп. 1, 3, 4, 5 та 6 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Принагідно варто зазначити, що навіть побіжний огляд положень ст. 96-3 КК України засвідчує, що законодавець дещо «звужено» підійшов до визначення переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру (скажімо, поза увагою опинилися кримінальні правопорушення, передбачені ст. 110-2, чч. 2, 3, 4, 5 ст. 191, чч. 1, 2 ст. 354, ст. 364 та інші). Це засвідчили і результати анкетування, згідно з якими більшість респондентів вважає, що такий перелік складів кримінальних правопорушень є законодавчо необґрунтованим (63,5 %).

На цій проблемі також неодноразово акцентувалося у кримінально-правовій літературі. Зокрема, Д. В. Трут, критикуючи такий підхід законодавця, зазначив, що він не вказав у ст. 96-3 КК України на кримінальні правопорушення, котрі мають масштабний характер і можуть завдати значної шкоди (злочини проти довкілля, у сфері господарської діяльності, проти безпеки виробництва тощо) [177]. Своєю чергою, П. Л. Фріс зауважив, що залишення поза увагою застосування норм розділу XIV-1 КК України кримінальних правопорушень, вчинення яких прямо пов'язане з діяльністю юридичної особи загалом (наприклад, забруднення або псування земель (ст. 203); порушення правил екологічної безпеки (ст. 236); порушення правил охорони або використання надр (ст. 240); забруднення атмосферного повітря (ст. 241) тощо) значно знижує ефективність заходів кримінально-правового характеру [191, с. 153].

Однак видається, що в рамках нашого дослідження надати вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких щодо юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, буде складно, оскільки це потребує системного наскрізного аналізу усіх статей Особливої частини КК України. Втім ця проблема потребує нагального вирішення, оскільки нерідко слідчі судді скасовують накладення арешту на майно юридичної особи у зв'язку з тим, що її уповноваженою особою вчинено кримінальне правопорушення, яке не передбачене у переліку ст. 96-3 КК України, хоча фактично воно належить до тих, які можуть бути вчинені від імені та в інтересах юридичної особи.

Розглядаючи вказану умову, належить зважати на наявність уже встановленого органом досудового розслідування, прокурора та суду факту вчинення кримінального правопорушення відповідної кваліфікації та наявність відповідно процесуального документа, в якому викладено зміст рішення [124, с. 80]. Таким документом може бути повідомлення про підозру, обвинувальний акт, обвинувальний вирок суду, які ґрунтуються на зібраних доказах у провадженні. Ця умова ґрунтується на наявності таких доказів, які

забезпечують доказування двох основних аспектів: вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою та вчинення одного із кримінальних правопорушень за пп. 1, 3, 4,5 та 6 ч.1 ст. 96-3 КК України.

Вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою безпосередньо пов'язано з визначенням того, хто стоїть за діями юридичної особи, чії дії, зокрема й злочинні, визнаються діями підприємства, установи чи організації [146, с. 244]. У п. 1 примітки до ст. 96-3 КК України зазначено, що уповноваженими особами юридичної особи є дві категорії осіб:

- 1) службові особи юридичної особи;
- 2) інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від її імені.

Власне визначення поняття службових осіб передбачене у ч. 3 ст. 18 КК України. Ними, зокрема, вважаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням [74].

Службовими особами, відповідно до ч. 4 ст. 18 КК України, також визнаються посадові особи іноземних держав, іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій, а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Згідно з положеннями ЦК України, представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи, а також з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства (ч. 3 ст. 237). Відтак впливає, що у примітці до ст. 96-3 КК України законодавець у визначенні поняття

«уповноважена особа» не передбачив у переліку осіб, які можуть діяти від імені юридичної особи на підставі акта органу юридичної особи.

Суть представництва на підставі договору полягає у тому, що юридична особа укладає угоду з фізичною особою з метою встановлення та регулювання певних правовідносин від імені та в інтересах юридичної особи. За правило, передача повноважень відбувається на підставі договору доручення, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя. Договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, передбачених договором. У договорі можуть бути встановлені строк дії такого доручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного (ст. 1000 ЦК України). Що стосується представництва інтересів юридичної особи на підставі закону, то власне воно виникає в силу імперативних приписів чинного законодавства. Так, у ч. 1 ст. 122 ЦК України вказується, що кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам.

Наступний вид представництва юридичних осіб від їх імені здійснюється на підставі установчих документів, до яких належить відносити: рішення про утворення або засновницький договір суб'єкта господарювання, а у випадках, передбачених законом, його статут (положення) (ч. 1 ст. 57 ГК України [35]); статут або засновницький договір між учасниками (ч. 2 ст. 87 ЦК України [195]); установчий акт, статут, програму політичної партії, модельний статут, засновницький договір, меморандум, положення (п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 березня 2003 р. [136]). Врешті, представництвом на підставі акта юридичної особи, згідно з ч. 2 ст. 244 ЦК України, вважаються правовідносини, в яких представник діє від імені та в

інтересах юридичної особи, які він представляє, у межах, визначених змістом розпорядчого акта.

Щодо другого аспекту (вчинення одного з кримінальних правопорушень за пп. 1, 3, 4, 5 та 6 ч. 1 ст. 96-3 КК України), то він передусім пов'язаний зі специфікою правовідносин, на які здійснюється відповідне злочинне посягання. Органу досудового розслідування, прокурору та суду необхідно встановити, перевірити та надати оцінку таким доказам, які вказують на часові рамки та способи вчинення кримінального правопорушення, дій кожного із співучасників, зокрема й уповноваженої особи, причинно-наслідковий зв'язок та суспільно небезпечні наслідки від таких дій. Зазначеним доказам має бути надана оцінка як належним та допустимим задля правильності кваліфікацій суспільно небезпечних дій уповноваженої особи.

Другою умовою, на підставі якої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, є вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення від її імені. У законодавчому порядку не розкрито зміст цієї умови, що, вочевидь, є недоліком законодавчої техніки. Така відсутність нормативного визначення не є безпечною, оскільки породжує різні підходи до розуміння цієї умови, а відтак ускладнює процес доказування в цій частині. В. К. Грищук та О. Ф. Пасека зазначають, що вчинення дій від імені юридичної особи означає, що фізична особа має право виражати волю юридичної особи щодо виникнення, зміни чи припинення її прав та обов'язків. Утім, на думку цих науковців, більшість службовців, працівників юридичної особи – не більш ніж її «члени» чи «руки», котрі виконують певний обсяг роботи. Відтак про них не можна сказати, що вони діють свідомо від імені юридичної особи. Інші – директори, члени правління – це своєрідна «свідомість» юридичної особи, що контролює її діяльність. Спрямованість свідомості фізичних осіб є спрямованістю свідомості юридичної особи і визнається такою діючим законодавством. Саме тому до юридичної особи необхідно застосовувати заходи кримінально-правового характеру за протиправне рішення, якщо воно було прийняте фізичною особою,

яка здійснює управління юридичною особою, а якщо це певний орган, наприклад, рада директорів, – то достатньою кількістю голосів, щоб таке рішення вважалось прийнятим [39, с. 146–147].

На думку К. П. Задой, законодавець закріпив у КК України так звану «субститутивну відповідальність» («vicarious liability») або, іншими словами, відповідальність за «чуже» діяння [54, с. 49–50]. Така позиція певною мірою є слушною, позаяк юридичні особи не дають уповноваженим особам «довіреності» на вчинення кримінального правопорушення. Окрім того, навряд чи в їхніх установчих документах передбачено положення про те, що метою чи предметом їхньої діяльності є вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення від імені юридичної особи. Тимчасом, відповідно до ч. 1 ст. 1172 ЦК України, юридична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх службових обов'язків. Окрім того, уповноважені представники юридичної особи та її одноособові чи колегіальні органи можуть від її імені набувати права та виконувати відповідні обов'язки (ч. 2 ст. 92 ЦК України). Тобто юридична особа «може бути суб'єктом пасивного права та бере на себе обов'язки, що випливають зі змісту управлінської діяльності її органів і її уповноважених представників, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, можуть бути суб'єктами активного права, тобто виконувати у межах своєї компетенції обов'язки для організації [38, с. 279]. Словом, «виникає свого роду «кругова порука» – юридична особа відповідальна за діяльність своїх органів, а її уповноважені представники – за діяльність юридичної особи» [126, с. 163].

Доречною постає позиція А. С. Нікіфорова, котрий стверджує, що юридична особа делегує своєму керівному органу прийняття та виконання основних стратегічних і оперативних рішень від свого імені. Відповідно, рішення і засновані на них дії за своєю юридичною суттю ототожнюються з рішеннями та діями юридичної особи. За дії свого керівного органу та за наслідки цих дій юридична особа також має безпосередньо підлягати відповідальності. Тобто кримінальне правопорушення визнається вчиненим

юридичною особою, якщо воно вчинене безпосередньо або за посередництва інших осіб, особою або особами, які контролюють вчинення юридичною особою своїх прав і діють у рамках вчинення цих прав, тобто є *alterego* юридичної особи, його «іншим я» [100, с. 65]. Так, відповідно до статуту типового приватного підприємства, його директор має такі повноваження: діяти без довіреності від імені підприємства в межах своєї компетенції; видання наказів і розпоряджень відповідно до трудового законодавства; укладення договорів та вчинення інших юридичних дій від імені підприємства; розпорядження майном і коштами підприємства; представництво підприємства у відносинах із вітчизняними і зарубіжними юридичними та фізичними особами; керівництво поточною діяльністю підприємства; розподіл обов'язків керівників структурних підрозділів і визначення їх повноважень тощо [166]. Отже, кримінальне правопорушення слід вважати вчиненим від імені юридичної особи, якщо уповноважена особа, використовуючи надані їй повноваження, реалізовувала правосуб'єктність підприємства, установи чи організації [117, с.108].

Наступною умовою, на підставі якої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, є вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення в її інтересах. У ЦК України передбачено припис, за яким орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92). У п. 2 примітки до ст. 96-3 КК України зазначено, що кримінальні правопорушення визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Передусім необхідно з'ясувати, що треба розуміти під поняттям «інтерес». Так, великий тлумачний словник сучасної української мови його трактує як увага до чого-небудь; зацікавлення чимось, кимсь; те, що йде комусь

на користь [20, с. 509]. Власне це питання було предметом розгляду КСУ у справі від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). КСУ у своєму рішенні зазначив, що «у загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його і етимологічний, і загальносоціологічний, психологічний смисл, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами» (п. 3.1) [149].

Видається, що інтереси юридичної особи мають ґрунтуватися на меті й завданнях її діяльності, а відтак бути задекларованими у статутних документах підприємства, установи, організації. Наприклад, у Статуті ТОВ «Товариство» (від 10 квітня 2016 р. протокол № 1) вказується, що основними цілями його діяльності є: здійснення виробничої та комерційної діяльності, задоволення громадських потреб у продукції та послугах, вироблених Товариством, насичення ринку України товарами та послугами високої якості з метою підвищення добробуту народу України та одержання прибутку, реалізація на підставі отриманого прибутку соціально економічних інтересів членів трудового колективу та учасників Товариства [167]. Зі Статуту Товариства очевидно, що однією з цілей його діяльності є отримання прибутку. Однак такий прибуток має бути отриманий на законних підставах. В іншому разі, за наявності підстав, передбачених ст. 96-3 КК України, до відповідної юридичної особи будуть застосовані заходи кримінально-правового характеру. Прикладом цьому слугує вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 1 вересня 2016 р. Так, 2 липня 2016 р. до військовослужбовця Управління Служби безпеки України в Донецькій області В. звернувся керівник ПП ВКФ «Карнеол» А. з пропозицією надання першому щомісячної

неправомірної вигоди у розмірі близько 130 000,00 грн., залежно від обсягу перевезень, за безперешкодне перевезення вантажів транспортом ПП ВКФ «Карнеол» автомобільними дорогами України понад встановлені граничні норми ваги з розрахунку одна гривня за одну тону вантажу. Відразу після зустрічі підполковник доповів про вказану подію безпосередньому керівництву Управління Служби безпеки у Донецькій області у формі рапорту, за результатами розгляду якого військовою прокуратурою зареєстроване кримінальне провадження за ознаками кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 369 КК України та розпочато досудове розслідування. Того ж дня, в рамках проведення контролю за вчиненням злочину, під час зустрічі військовослужбовця та керівника ПП ВКФ «Карнеол», останній передав В. грошові кошти у розмірі 400 доларів США, що еквівалентно 9 920,00 грн., після чого був затриманий правоохоронцями.

Суд визнав А. винуватим у вчиненні злочину за ч. 1 ст. 369 КК України та призначив покарання у виді 600 неоподаткованих мінімумів доходів громадян у розмірі 10200 грн. Окрім того, відповідно до вимог ст.ст. 96-3, 96-7 КК України, суд дійшов висновку про необхідність застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, оскільки під час судового розгляду встановлено, що обвинувачений є власником ПП ВКФ «Карнеол» та злочин вчинив в інтересах юридичної особи. Тому судом було застосовано штраф з огляду на двократний розмір незаконно одержаної неправомірної вигоди, що становило 19840 грн. [21]. Таке рішення суду є справедливим, позаяк А., вчиняючи корупційний злочин, діяв в інтересах ПП ВКФ «Карнеол», яке би завдяки безперешкодному перевезенню вантажів понад встановлені граничні норми отримало матеріальну вигоду та поліпшило своє становища на ринку. Втім у рішенні суду не зазначено, в чому полягав інтерес відповідної юридичної особи.

На підставі цього обвинувачений в апеляційній скарзі просить вирок скасувати, оскільки вважає, що вирок суду першої інстанції в частині накладення штрафу на ПП ВКФ «Карнеол» в сумі 19840 грн є

необґрунтованим. В іншій частині просить залишити без змін. Однак в ухвалі Апеляційного суду Донецької області від 16 листопада 2016 р. зазначено, що апеляційна скарга обвинуваченого є безпідставною, оскільки, по-перше, відповідно до матеріалів кримінального провадження, він працює на посаді керівника підприємства, а отже, є уповноваженою особою, яка діє від його імені; по-друге, обвинувачений діяв саме в інтересах установи, що підтверджується тим, що у разі отримання неправомірної вигоди військовослужбовцем органів СБУ, останній надав би безперешкодне перевезення вантажів автомобільним транспортом ПП ВКФ «Карнеол» [179].

Наступною підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Відразу зауважимо, що навіть поверхневий аналіз цього законодавчого припису наводить на сумніви у його доцільності. Це засвідчує також аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень, за результатами якого встановлено, що зазначену підставу жодного разу не було використано органом досудового розслідування для початку провадження щодо юридичної особи. Вочевидь, така ситуація обумовлена недосконалістю законодавчої техніки, а відтак формальним підходом законодавця до визначення відповідної підстави.

Насамперед виникають питання щодо переліку кримінальних правопорушень, що наводяться у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Зважаючи на формулювання «вжиття заходів із запобігання корупції», систему таких кримінальних правопорушень становлять винятково корупційні. Втім із примітки до ст. 45 КК України очевидно, що кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 209 та 306, не належать до таких, оскільки правовий механізм їх протидії закріплений у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. [137]. Окрім того, видається, законодавець певною мірою вибірково підійшов до формулювання системи корупційних правопорушень, які можуть бути вчинені внаслідок незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України не згадуються інші корупційні кримінальні правопорушення, скажімо, підкуп працівника підприємства установи чи організації (ст. 354 КК України) або ж підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (чч. 3, 4 ст. 368-3 КК України). Критикуючи такий підхід законотворця, З. А. Загинеї та О. З. Гладун зазначають, що закріплений у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України перелік кримінальних правопорушень механічно запозичено з п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України, хоча вказані підстави є самостійними та істотно відрізняються за змістом, оскільки відображають різні концепції причетності юридичної особи до вчинення злочину. Саме це, на їхню думку, штучно й необґрунтовано обмежує сферу застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [53, с. 54].

Розгляд окресленої підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи потребує з'ясування двох умов: 1) відповідна особа є уповноваженою особою на виконання покладених на неї обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції; 2) встановлення кола обов'язків вказаної особи, а також визначення, невиконання яких із них призвело до вчинення відповідного кримінального правопорушення. Для їх вивчення необхідно проаналізувати антикорупційне законодавство, оскільки йдеться про корупційні правопорушення. Варто зауважити, що у законодавстві України є чимало нормативно-правових документів, які регламентують питання запобігання і протидії корупції, зокрема: Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [138], Указ Президента України «Про національну раду з питань антикорупційної політики» від 14 жовтня 2014 р.

№ 808 [143], Постанова КМУ «Питання запобігання та виявлення корупції» від 4 вересня 2013 р. № 706 [139], Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції» від 23 серпня 2017 р. № 576-р [144], Рішення НАЗК «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади» від 19 січня 2017 р. № 31 [140], Рішення НАЗК «Про затвердження Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до Національного агентства з питань запобігання корупції та їх погодження» від 8 грудня 2017 р. № 1379 [142], Рішення НАЗК «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та реалізації антикорупційних програм юридичних осіб» від 22 вересня 2017 р. № 734 [141] тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., кожна Сторона вживатиме необхідних заходів для забезпечення відповідальності юридичної особи, коли неналежний контроль з боку фізичної особи призвів до вчинення в інтересах цієї юридичної особи кримінальних правопорушень фізичною особою, що їй підпорядковується [77]. У ст. 61 Закону України «Про запобігання корупції» зазначено, що юридичні особи забезпечують розробку та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи. Керівник, засновники (учасники) юридичної особи забезпечують регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснюють відповідні антикорупційні заходи. Для виявлення та усунення таких ризиків можуть залучатися незалежні експерти, зокрема для проведення аудиту. Посадові та службові особи юридичних осіб, інші особи, які виконують роботу та перебувають з юридичними особами у трудових відносинах, зобов'язані не вчиняти та не брати участі у вчиненні корупційних правопорушень, пов'язаних з діяльністю юридичної особи; утримуватися від поведінки, яка може бути розціненою як готовність вчинити корупційне правопорушення, пов'язане з діяльністю юридичної особи; невідкладно інформувати посадову особу, відповідальну за запобігання корупції у

діяльності юридичної особи, про випадки підбурення до вчинення корупційного правопорушення, пов'язаного з діяльністю юридичної особи, випадки вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень іншими працівниками юридичної особи або іншими особами, а також про виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів [138].

Закон також передбачає обов'язок щодо затвердження антикорупційної програми, який покладається на державні, комунальні підприємства, господарські товариства (в яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень; юридичні особи, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень (ч. 2 ст. 62 ЗУ «Про запобігання корупції»). Звідси випливає, що в обов'язковому порядку антикорупційна програма затверджується керівниками лише окремих юридичних осіб. Критикуючи такий підхід законодавця, А. В. Шевчишин зазначає, що тоді застосування до юридичних осіб приватного права заходів кримінально-правового характеру в разі вчинення їхнім працівником одного з кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, буде несправедливим, оскільки на них не поширюється обов'язок стосовно наявності відповідної антикорупційної програми, а відтак заходів щодо запобігання корупції. Тому пропонує в будь-якому підприємстві, установі чи організації незалежно від форми власності передбачити антикорупційну програму, в якій чітко вказати, які саме заходи щодо запобігання корупції та ким саме мають бути вжиті [201, с. 137]. Зауважимо, що за результатами нашого анкетування зазначена позиція отримала підтримку 62 % респондентів.

Видається, що така думка певною мірою є раціональною, однак потребує уточнення. Так, відповідно до положень Закону України «Про запобігання

корупції», на окремих юридичних осіб приватного права також покладається обов'язок затверджувати антикорупційну програму, зокрема коли така особа бере участь у тендері, якщо вартість закупівлі товару перевищує 20 мільйонів гривень. Якщо ж вартість є значно меншою (скажімо, 10 мільйонів), то виходить, що на таку юридичну особу не поширюється обов'язок щодо наявності антикорупційної програми. Водночас у разі підкупу представником юридичної особи члена чи голови тендерного комітету з метою здобути перемогу на тендері до такої юридичної особи будуть застосовані заходи кримінально-правового характеру на підставі п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України, а саме вчинення кримінального правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи. Відтак вважаємо доречною пропозицію А. В. Шевчишина передбачити в будь-якому підприємстві, установі чи організації незалежно від форми власності обов'язок щодо наявності антикорупційної програми, оскільки це сприятиме запобіганню, виявленню та протидії корупції і пов'язаним із нею діям, а відтак мінімізує ризики вчинення корупційного правопорушення.

Варто зазначити, що у Законі України «Про запобігання корупції» лише передбачено вимоги до антикорупційної програми (ст. 63), а також регламентується правовий статус Уповноваженого, яким є відповідальна особа за її реалізацію (ст. 64). Втім коло обов'язків уповноваженої особи не визначено. Ці питання регламентовані у Типовій антикорупційній програмі юридичної особи, затвердженій Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2 березня 2017 р. Зокрема, відповідно до ч. 2 Розділу VIII Програми Уповноважений здійснює нагляд і контроль за дотриманням антикорупційної програми у таких формах: 1) розгляд і реагування на повідомлення про порушення вимог антикорупційної програми, вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; 2) здійснення планових та позапланових перевірок діяльності працівників юридичної особи щодо виконання (реалізації) антикорупційної програми; 3) проведення експертизи організаційно-розпорядчих, юридичних, виробничих та фінансових документів, а також їх проєктів.

Водночас у ч. 11 Розділу VI Програми передбачено коло обов'язків Уповноваженого, з-поміж яких варто виокремити такі: брати участь у перевітках та внутрішніх розслідуваннях, які проводяться згідно з антикорупційною програмою; організовувати заходи з підвищення кваліфікації працівників юридичної особи з питань, пов'язаних із запобіганням корупції; забезпечувати взаємодію і координацію між її структурними підрозділами щодо підготовки, забезпечення реалізації та контролю за здійсненням заходів щодо реалізації антикорупційної програми; надавати засновникам (учасникам), керівнику, працівникам юридичної особи роз'яснення та консультації, пов'язані із застосуванням антикорупційної програми; брати участь у співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими юридичними особами, неурядовими та/або міжнародними організаціями з питань запобігання корупції тощо [176].

Тимчасом у юридичній літературі неодноразово порушувалося питання щодо законодавчих хиб конструкції п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Зокрема, З. А. Загинеї та О. З. Гладун переконані, що між незабезпеченням юридичною особою виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції і вчиненням фізичною особою певного суспільно небезпечного діяння відсутній причинний зв'язок. Тут може йтися винятково про те, що невиконання було лише сприятливою умовою (фоновим явищем) вчинення кримінального правопорушення працівником юридичної особи. З огляду на це, вчені вважають, що положення п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України потребують коригування у такий спосіб: «незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що сприяло вчиненню корупційного злочину її працівником» [53, с. 53–54].

Очевидно, що такий підхід законодавця не можна вважати виправданим, оскільки справді зазначена норма суперечить концепції причинно-наслідкового зв'язку у кримінально-правовій доктрині. Тут «незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу обов'язків» треба розглядати з двох позицій. Якщо таке незабезпечення нею

здійснювалося з умисною формою вини (уповноважена особа свідомо не забезпечувала нагляду, контролю та моніторингу за дотриманням антикорупційного законодавства з метою сприяння вчиненню службовою особою підприємства корупційного кримінального правопорушення), то вона діяла як пособник. Якщо ж недбало ставилась до виконання своїх обов'язків щодо вжиття заходів зі запобігання корупції, то вона лише створила умови для вчинення того чи іншого корупційного кримінального правопорушення, оскільки невиконання нею відповідних обов'язків не може породжувати наслідків, які передбачені у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, а саме вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 209 і 306, чч. 1, 2 ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 КК України. А тому вважаємо, що п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України має бути такого змісту: «незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що створило умови для вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень...».

2.2. Обставини, які підлягають доказуванню для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Першою обставиною, яка підлягає доказуванню, є вчинення одного із кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України. Втім варто зазначити, що доказування цієї обставини має свою специфіку, оскільки кожне суспільно небезпечне діяння посягає на різні сфери відносин, характеризується своєрідними способами та засобами його вчинення тощо. Відповідно, коло обставин, пов'язаних із доказуванням події кримінального правопорушення, залежить від того, як описано відповідний склад кримінального правопорушення у КК України. Відтак доказуванню підлягає наявність у діях особи складу кримінального правопорушення. За наявності достатніх доказів у

вчиненні кримінального правопорушення такій особі здійснюється повідомлення про підозру.

Наступною обставиною, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою. Як уже зазначалося, до уповноважених осіб юридичної особи належить відносити службових та інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від її імені (примітка до ст. 96-3 КК України). З огляду на це, статус особи як уповноваженої має бути визначений (закріплений) у відповідних документах, які, згідно зі ст. 98 КПК України, є матеріальними об'єктами, що містять відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються. Такі документи можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні.

Аналіз судової практики, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, засвідчує, що органами досудового розслідування використовується два способи здобуття (вилучення) документів: 1) тимчасовий доступ до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді; 2) обшук з метою відшукування зазначених матеріальних об'єктів. Вибір способу здобуття відповідних документів визначає слідчий або прокурор, зважаючи на обставини кримінального провадження. Слідчому, зокрема, важливо мати інформацію про наявність конкретних документів та їхнє місцезнаходження, а також про ймовірні ризики щодо приховування, зміни або знищення їх володільцем. Значно простіше, коли відомий повний перелік документів, їхнє місцезнаходження та відсутні ризики. У такому разі на підставі ухвали слідчого судді здійснюється тимчасовий доступ до оригіналів із можливістю їх вилучення. Як приклад доречно навести ухвалу слідчого судді Солом'янського районного суду міста Києва від 16 серпня 2018 р. Зокрема, слідчий, за погодженням з прокурором, звернувся до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до документів ТОВ «Капітал-Буд Груп», які перебувають у володінні Чернівецької міської ради, з наданням дозволу на здійснення виїмки

оригіналів документів, вказуючи, що ці документи мають значення у кримінальному провадженні. Органом досудового розслідування встановлено, що ТОВ «Капітал-Буд Груп» є одним зі суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, яке причетне до привласнення державного майна, що перебуває у користуванні ДП «РПЦ», а також легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Керуючись ст.ст. 159, 160, 162–164 КПК України, слідчий суддя постановив задовольнити частково клопотання, надавши слідчому тимчасовий доступ до документів ТОВ «Капітал-Буд Груп» із можливістю вилучення їх копій, а саме: статуту, змін до статуту, змін до установчих документів; наказів про призначення службових осіб товариства; реєстраційних карток про проведення державної реєстрації; довіреностей на представництво інтересів товариства; документів щодо внесення грошових коштів та матеріальних цінностей, їх виведення зі статутного капіталу підприємства; інших документів реєстраційної справи [187].

Зрозуміло, що нерідко уповноважена особа або за її вказівкою інші особи можуть вживати заходів щодо перешкоджання здобуттю стороною обвинувачення таких документів, оскільки вони доказуватимуть взаємозв'язок юридичної особи з відповідною особою. Так, у разі наявності ризиків щодо приховування, зміни або знищення документів необхідне проведення обшуку з метою їх відшукування. Також за доцільне буде проведення обшуку, коли місцезнаходження документів та їх перелік є невідомим. Така практика є доволі поширеною, позаяк непоодинокими є випадки, коли місце реєстрації та фактичне знаходження юридичної особи є різними. Окрім того, уповноважені особи юридичної особи можуть зберігати відповідні документи за межами її знаходження. У цьому разі органу досудового розслідування необхідно вжити заходів щодо встановлення їхнього місця знаходження, відпрацювання інших осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення (родичів, друзів, працівників).

Це, за правило, відбувається шляхом залучення осіб до конфіденційного співробітництва та проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб – фігурантів кримінального провадження. Саме так можна встановити їхні злочинні зв'язки, місця тривалого перебування та проживання, способи приховування злочинної діяльності, зокрема й документів. Так, через проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж можна встановити коло осіб, із якими контактує фігурант, зміст розмов, зокрема надання вказівок щодо приховування, перевезення та забезпечення зберігання відповідних документів. Зрозуміло, що особи-фігуранти кримінального провадження здійснюють конспірування своєї злочинної діяльності, а тому важливим є проведення одночасного комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, коли уповноважена особа в телефонному режимі надає іншій особі вказівки щодо приховування та подальшого переміщення в умовне місце відповідних документів, то важливим буде проведення щодо останньої особи візуального спостереження та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, оскільки така особа може привести до безпосереднього місця зберігання, з якого їх в подальшому можна буде вилучити.

У разі встановлення місцезнаходження відповідних документів та їхнього вилучення тактично правильно провести слідчі (процесуальні) дії щодо дослідження їх змісту, підстав видачі, а також ідентифікації осіб, які їх підписали. Метою дослідження змісту таких документів є власне встановлення факту виконання відповідною особою організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Таке дослідження проводиться під час здійснення огляду документів. Утім у разі заперечення уповноваженою особою факту покладення на неї відповідних функцій органу досудового розслідування необхідно призначити експертизи, а саме: почеркознавчу (щодо дослідження підпису), молекулярно-генетичну (щодо виявлення на документі слідів біологічного походження (крові, букального епітелію тощо, встановлення генетичних ознак та їх приналежність відповідній особі), технічну експертизу

документів (щодо визначення способу виготовлення відповідного документа, ідентифікації відтисків печаток та визначення послідовності відповідних дій). Тут важливо для органу досудового розслідування розуміти послідовність виконання відповідних дій, оскільки первинне проведення оглядів та експертних досліджень в подальшому може ускладнити й унеможливити проведення молекулярно-генетичної експертизи або знищити сліди біологічного походження, які там знаходились. Такий підхід слідчий має використовувати під час безпосереднього вилучення документів. Окрім того, діяльність органу досудового розслідування щодо дослідження відповідних документів має бути спрямована на визначення порядку видачі, реєстрації, підписання та нотаріального посвідчення документа. Відтак необхідно здійснити тимчасові доступи до нотаріальних книг та журналів реєстрації (обліку) нотаріальних дій [116, с.137].

Варто зацентувати на розгляді специфіки доказування, зокрема коли слідством не здобуто документів, які безпосередньо доказуватимуть взаємозв'язок юридичної особи з відповідною особою. Такі ситуації ймовірні у разі їх знищення чи приховування, а тому органом досудового розслідування ширше має досліджуватись власне діяльність юридичної особи та безпосередня діяльність кожного з її службових осіб. Метою такого дослідження має бути встановлення осіб, які в період вчинення кримінального правопорушення, що є предметом розслідування, шляхом укладення інших, не пов'язаних із розслідуванням правочинів від імені юридичної особи, виступали як її уповноважені особи. Таке доказування полягає в отриманні інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиних та державних реєстрів в сфері нотаріату про юридичну особу (хто її уповноважена особа, період виконання нею функцій, хто є підписантом документів, наявність бенефіціарних власників, розмір статутного капіталу та статут), а також інформації про правочини (договори, довіреності), які від її імені посвідчувались у визначений період. Також можна отримати інформацію з Єдиного реєстру податкових накладних та інших

державних реєстрів, в яких містяться відомості про діяльність юридичної особи та її уповноважених осіб. Наявність такої інформації дасть змогу органу досудового розслідування в подальшому спрямувати свою діяльність на відшукування та вилучення оригінальних примірників документів, які би за своїм змістом підтверджували, що в період вчинення кримінального правопорушення, що є предметом досудового розслідування, особа була уповноваженою особою юридичної особи. Така робота, за правило, провадиться через здійснення тимчасових доступів, обшуків, а також допитів осіб, яким відомі обставини про діяльність відповідної юридичної особи та її уповноважених осіб. Під час доказування певної обставини важливими є результати негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки під час їх проведення можна зафіксувати, що особа фактично виконувала організаційно-розпорядчі функції, тобто була уповноваженою особою юридичної особи.

Наступними обставинами, які підлягають доказуванню, є вчинення кримінального правопорушення від імені, а також в інтересах юридичної особи. Тут доказування ґрунтується на трьох основних аспектах: 1) встановлення, вилучення та дослідження документів, в яких міститься інформація та інші відомості, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення від імені, а також в інтересах юридичної особи; 2) отримання показань учасників процесу; 3) отримання відомостей під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Насамперед необхідно визначити, в яких саме документах містяться відомості про вчинення кримінального правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи, які способи їх отримання, а також як здійснюється їх дослідження. Власне такий перелік документів є доволі широким та залежить від виду діяльності юридичної особи, а відтак від злочинного посягання, яке вчиняється від її імені та в її інтересах. Наприклад, у разі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), чи використанні коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих

речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України), такими документами будуть: відомості про рух коштів на банківських рахунках юридичної особи, її уповноважених осіб та підприємств, установ чи організацій, за допомогою яких вчинялись злочинні дії з легалізації; платіжні доручення, товарно-транспортні накладні, митні декларації, акти прийому-передачі виконаних робіт, розрахункові чеки тощо. Зазначені документи можуть зберігатися у банківських установах, за місцем знаходження юридичної особи, від імені та в інтересах якої вчиняється злочин, а також перебувати у володінні інших юридичних та фізичних осіб, задіяних до легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. А тому їх необхідно вилучити під час здійснення тимчасового доступу до речей та документів, а також обшуку.

У разі вчинення корупційних злочинів (ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369-2 «Зловживання впливом» КК України) такими можуть бути документи, які надавалися уповноваженою особою юридичної особи під час здійснення підкупу службової чи іншої особи для вчинення останньою дій в інтересах юридичної особи. Наприклад, для участі у тендері уповноважена особа юридичної особи надає цінову пропозицію, кошторис, довідку, що посадова особа учасника уповноважена представляти інтереси юридичної особи, довідку, що учасник не визнаний в установленому законом порядку банкрутом і щодо нього не відкрита ліквідаційна процедура тощо. Далі з метою перемоги у тендері пропонує неправомірну вигоду службовій особі тендерного комітету. Відтак у поданих документах міститиметься інформація, що уповноважена особа діяла від імені та в інтересах юридичної особи.

Такі документи можуть знаходитись безпосередньо в установі, яка оголосила про проведення тендеру, в уповноваженій особі юридичної особи або передані особі, щодо якої здійснюється підкуп. У першому випадку орган досудового розслідування, як сторона кримінального провадження, вправі

здійснити тимчасовий доступ до тендерної документації з подальшим її вилученням. Якщо ж вказані документи знаходяться в уповноваженій особи юридичної особи або в особи, щодо якої здійснюється підкуп, то вони можуть бути вилучені слідчим, прокурором під час проведення обшуку приміщень, транспортних засобів, іншого володіння осіб, в якому знаходяться відповідні особи, обшуку затриманої особи або оглядів місця події. Окрім того, орган досудового розслідування, здійснюючи безпосереднє переслідування підозрюваного, обвинуваченого (уповноваженої особи), відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, вправі провести обшук володіння особи без ухвали слідчого судді, під час якого може здійснити вилучення записників (так званих «чорнових записів», «чорної бухгалтерії») та інших документів, у яких може міститись інформація про вчинення кримінального правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи.

Перевірку вилучених документів органу досудового розслідування необхідно здійснити з метою встановлення: чи діяла уповноважена особа від імені та в інтересах юридичної особи; хто видав відповідний документ та які дії за допомогою нього були вчинені уповноваженою особою в інтересах юридичної особи. Така перевірка здійснюється шляхом проведення огляду вилучених документів, експертиз (почеркознавчих, технічних експертиз документів, експертиз документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності, експертиз документів фінансово-кредитних операцій, експертиз документів про економічну діяльність підприємств й організацій тощо). Важливим аспектом у дослідженні вилучених документів є проведення документальних перевірок, ревізій, аудитів. Така перевірка, за правило, здійснюється підрозділами Державної аудиторської служби, Державної податкової служби та Рахункової палати України. Також у деяких органів наявні підрозділи внутрішнього аудиту, зокрема, в МВС, МОУ, СБУ, СЗРУ тощо.

У чинному КПК України передбачено право сторони обвинувачення здійснювати витребування висновків ревізій та актів перевірок. Водночас

констатуємо, що у КПК України відсутній механізм призначення проведення позапланових документальних перевірок юридичних осіб. Так, на підставі Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII слідчий позбавлений повноваження щодо призначення ревізій та перевірок, яке регламентувалося положеннями п. 4 ч. 2 ст. 40 КПК України. У зв'язку з цим призначення позапланової документальної перевірки (ревізії) здійснюється лише за рішенням суду. Втім судова практика в цій частині є неоднозначною. Скажімо, колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Київського апеляційного суду від 10 грудня 2018 р. було прийнято рішення скасувати ухвалу слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 30.11.2016, якою задоволено клопотання старшого слідчого та призначено у кримінальному провадженні позапланову перевірку з питань дотримання вимог податкового законодавства України. Як обґрунтування свого рішення колегія суддів наводить таке. Частиною 1 ст. 309 КПК України визначено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. У цьому переліку відсутні ухвали слідчого судді про призначення позапланової перевірки з питань дотримання вимог податкового законодавства. Однак ця обставина не виключає можливості оскарження такої ухвали з урахуванням того, що призначення слідчим суддею зазначеної перевірки нормами КПК не передбачено, а тому такого виду ухвали не могло бути в переліку, передбаченому ч. 1 ст. 309 КПК України. Враховуючи факт ухвалення слідчим суддею рішення за клопотанням, яке не передбачене нормами КПК України, існування загрози порушення цією ухвалою прав та свобод особи, інтересів якої стосується ця ухвала, для забезпечення виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, діючи відповідно до засад кримінального провадження, передбачених ст. 8 КПК України «Верховенство права» та ст. 9 КПК України «Законність», колегія суддів вважає за необхідне задовольнити апеляційну скаргу заявника [180].

Тимчасом в іншій справі ухвалою слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 р. у кримінальному провадженні за

ознаками вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 209 КК України, прийнято рішення про задоволення клопотання слідчого та призначено позапланову документальну перевірку з питань дотримання вимог податкового законодавства ПП «АСТЕРІЯ ТРЕЙД» стосовно повноти, своєчасності нарахування та сплати податку на додану вартість за наслідками фінансово-господарських взаємовідносин із ТОВ «РАЙДЕК» (ТОВ «Єврохоумс»), ТОВ «АЛЬФА ДІНК» (за весь період діяльності) [186]. Таке рішення суду є безпідставним, оскільки у слідчого були відсутні правові підстави щодо подачі такого клопотання, а слідчий суддя не мав ухвалювати відповідне рішення з огляду на те, що у КПК України не передбачено порядку розгляду таких клопотань. А тому вважаємо, що необхідно внести відповідні зміни до чинного законодавства, передбачивши у Розділі II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України такий захід, як призначення проведення ревізій (аудитів) та інших перевірок.

Результат дослідження зазначених документів надасть можливість органу досудового розслідування визначити ймовірних свідків, потерпілих та підозрюваних у кримінальному провадженні для подальшого отримання їхніх показань. Так, органом досудового розслідування можуть бути допитані працівники юридичної особи з метою встановлення обставини, чи діяла уповноважена особа від її імені та в її інтересах. Підлягають допиту як свідки й інші особи, з якими уповноважена особа юридичної особи контактувала в період вчинення кримінального правопорушення. Для встановлення обставини, чи вчинено кримінальне правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи, підлягають з'ясуванню такі питання: які обставини відомі про уповноважену особу юридичної особи; яку інформацію про себе остання повідомляла; спектр її діяльності; що відомо про юридичну особу; які дії уповноважена особа вчиняла на користь юридичної особи; яку мету переслідувала уповноважена особа, вчиняючи певні дії тощо.

Наступною обставиною, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є незабезпечення

виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів зі запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень за ст.ст. 209, 306, 369, 369-2, чч. 1, 2 ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4КК України. Під час доказування цієї обставини необхідно виокремити дві основні умови: 1) особа є уповноваженою особою на виконання покладених на неї обов'язків щодо вжиття заходів зі запобігання корупції; 2) встановлення кола обов'язків вказаної особи, а також з'ясування, невиконання яких із них призвело до вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Щодо першої умови, то органом досудового розслідування потрібно встановити, на підставі чого ця особа є уповноваженою. Зокрема, належить витребувати необхідні документи шляхом здійснення тимчасового доступу, обшуку тощо. Такими документами може бути наказ про призначення особи на посаду в юридичній особі, до повноважень якої належить виконання відповідних обов'язків або наказ про покладення обов'язків щодо вжиття заходів зі запобігання корупції. Наявність таких документів дасть змогу органу досудового розслідування встановити час, протягом якого особа виконувала покладені на неї обов'язки, дату й час її ознайомлення з відповідним наказом. Такі накази зазвичай містять вказівку щодо обов'язку виконання антикорупційної програми та законодавства з питань запобігання корупції. Окрім зазначених наказів, важливим є зібрання доказів щодо встановлення безпосереднього часу, впродовж якого особа була уповноваженою, тобто чи перебувала особа у певний період у відпустках, відрядженнях, на лікарняному. Словом, чи мала об'єктивну можливість виконувати покладені на неї обов'язки. Для цього необхідно здійснити тимчасовий доступ до табелів обліку робочого часу, наказів про відпустку (відрядження), документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність. Також слід провести допити працівників юридичної особи щодо встановлення факту, хто фактично був уповноваженою особою, часу виконання нею обов'язків, а також допитати саму уповноважену

особу, членів її сім'ї щодо часу перебування уповноваженої особи у відпустках, відрядженнях тощо.

Для доказування цієї обставини важливо з'ясувати місце перебування уповноваженої особи в період виконання нею відповідних обов'язків. Окрім наведених процесуальних дій, це можна встановити шляхом здійснення тимчасового доступу до інформації, наявної в операторів мобільного зв'язку щодо вхідних-вихідних з'єднань абонентського номера (мобільного терміналу) уповноваженої особи з прив'язкою до базових станцій у місцевості. Зазначену інформацію необхідно опрацювати (здійснити аналіз), зокрема щодо визначення конкретного місця знаходження у певний період часу. Не є винятком випадки, коли обов'язки уповноваженої особи формально лише закріплені у документах юридичної особи, а вона не вчиняє жодних дій щодо їх виконання. Тому з'ясування наведених обставин має важливе практичне значення [118, с.108].

Щодо другої умови, то Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції затверджено Типову антикорупційну програму від 2 березня 2017 р., в якій прописано коло обов'язків Уповноваженого. У цьому ж Рішенні визначено обов'язок юридичної особи затвердити свою антикорупційну програму на основі Типової антикорупційної програми. А тому важливим є здійснення тимчасового доступу до антикорупційної програми відповідної юридичної особи та рішення, яким вона затверджена.

Аналіз обов'язків Уповноваженого, які передбачені у ч. 11 Розділу VI Типової антикорупційної програми, засвідчив, що деякі з них мають загальний характер: виконувати свої функції об'єктивно і неупереджено (п. 1); забезпечувати підготовку звіту про стан виконання Антикорупційної програми (п. 6); забезпечувати інформування громадськості про здійснювані Юридичною особою заходи зі запобігання корупції (п. 15). Натомість інші більш детально регламентують, які заходи зі запобігання корупції Уповноважений має вживати. Тут важливе встановлення прямих обов'язків Уповноваженого,

невиконання яких призвело до вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

Так, одним із обов'язків, передбачених ч. 11 Розділу VI Типової антикорупційної програми, є забезпечення здійснення нагляду, контролю та моніторингу за дотриманням працівниками, керівником Юридичної особи Закону і Антикорупційної програми (п. 4). Відтак Уповноважений фактично зобов'язаний контролювати всі сфери діяльності юридичної особи і, зокрема, ті, в яких імовірна поява корупційних ризиків. Така діяльність Уповноваженого зосереджена на виявленні фактів використання працівниками або керівником юридичної особи своїх службових повноважень або службового становища з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, використання майна юридичної особи чи її коштів у приватних інтересах, вимагання або отримання матеріальної або нематеріальної вигоди у зв'язку зі здійсненням своїх посадових обов'язків, вплив на рішення працівників юридичної особи, їх підбурювання до порушення вимог антикорупційної програми та законодавства.

Відповідно до ч. 2 Розділу VIII Типової антикорупційної програми, Уповноважений здійснює нагляд і контроль у таких формах: 1) розгляд і реагування на повідомлення про порушення вимог Антикорупційної програми, вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; 2) здійснення планових та позапланових перевірок діяльності працівників Юридичної особи щодо виконання (реалізації) Антикорупційної програми; 3) проведення експертизи організаційно-розпорядчих, юридичних, виробничих та фінансових документів, а також їх проєктів [176]. Розуміння способу виконання Уповноваженим зазначеного обов'язку, його документального оформлення дасть змогу органу досудового розслідування визначити чіткий перелік документів, у яких може міститися інформація про факт незабезпечення виконання покладених на нього обов'язків. Наприклад, на розгляд Уповноваженого надійшло повідомлення про намір службової особи юридичної особи вчинити корупційний злочин за ст. 369 КК України. Відповідно до ч. 3

Розділу VIII Програми Уповноважений зобов'язаний ініціювати перед керівництвом юридичної особи питання внутрішнього розслідування. Однак він не відреагував належно на це повідомлення. А тому органу досудового розслідування для підтвердження або спростування неналежного виконання Уповноваженим обов'язку зі запобігання корупції необхідно шляхом проведення обшуку або тимчасового доступу відшукати та вилучити такі документи: повідомлення (звернення, заяву) про вчинення корупційного злочину; журнали вхідної-вихідної кореспонденції, де може міститися відмітка про отримання Уповноваженим відповідного повідомлення. Далі зазначені документи необхідно дослідити задля встановлення особи, яка повідомила про вчинення корупційного злочину, часу отримання на розгляд повідомлення та ідентифікації підпису Уповноваженого. Таке дослідження здійснюється шляхом проведення огляду та відповідних експертиз (почеркознавчої, технічної експертизи документів). Такими процесуальними діями встановлюється факт того, що Уповноваженому було відомо про підготовку до вчинення злочину службовою особою, однак органу досудового розслідування необхідно провести слідчі дії, спрямовані на доказування обставин щодо невчинення дій із виконання своїх обов'язків Уповноваженим. Такими слідчими діями можуть бути допити керівників юридичної особи та власне Уповноваженого з метою встановлення, чи ініціював останній перед ними питання проведення внутрішнього розслідування (якщо так, то як саме). Також слід допитати особу, котра вчинила корупційний злочин, і встановити, чи проводив Уповноважений з нею роз'яснювальну роботу, чи отримував відповідні пояснення, з'ясовував обставини підготовки до вчинення злочину. Така процесуальна діяльність слідчого дасть можливість зібрати докази того, що у разі вчинення Уповноваженим конкретних дій на виконання своїх обов'язків підозрюваним, обвинуваченим не було би вчинено відповідного корупційного злочину.

Один із обов'язків, що передбачені в Типовій антикорупційній програмі, – це забезпечення Уповноваженим співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про ймовірні факти порушення вимог

Антикорупційної програми, вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень (п. 7 ч. 11 Розділу VI). Суть цього обов'язку зводиться до того, що Уповноважений отримує інформацію від осіб (працівників юридичної особи), яким можуть бути відомі обставини вчинення корупційного кримінального правопорушення. Власне метою такої співпраці є дії Уповноваженого щодо запобігання такому правопорушенню. Щоб зрозуміти особливості доказування незабезпечення виконання Уповноваженим відповідного обов'язку, наведемо. Так, до Уповноваженого на конфіденційній основі звернувся працівник юридичної особи, який в усній формі повідомив про намір вчинити службовою особою підприємства корупційне кримінальне правопорушення, навівши конкретні факти. Однак перший не відреагував на його повідомлення, внаслідок чого було вчинено корупційне кримінальне правопорушення. У такому разі передусім потрібно допитати особу, яка усно повідомила Уповноваженого. Під час допиту необхідно встановити час та спосіб повідомлення, обставини тощо. Очевидно, що за таких умов Уповноважений заперечуватиме факт отримання такого повідомлення. Складність доказування незабезпечення виконання Уповноваженим цього обов'язку полягає у тому, що таке повідомлення було здійснене в усній формі, а відтак відсутні будь-які матеріальні носії інформації. Однак у цьому разі доцільно провести негласні слідчі (розшукові) дії, залучивши до них на основі конфіденційного співробітництва особу, яка повідомляла про ймовірне вчинення корупційного кримінального правопорушення. Під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи, здійснюючи запис розмов (рухів та звуків) Уповноваженого, можна зафіксувати факт нереагування на відповідне повідомлення. Зокрема, особа, яка співпрацює з органом досудового розслідування (викривач), може запитати в Уповноваженого про причину нереагування на її повідомлення. У такий спосіб завдяки зняттю інформації з транспортних телекомунікаційних мереж можна зафіксувати розмову Уповноваженого, в якій той визнає факт нереагування на добросовісне повідомлення працівника юридичної особи.

Наступним видом обов'язку, який варто розглянути, є забезпечення Уповноваженим підготовки та подання керівнику пропозицій щодо плану проведення перевірок дотримання вимог Антикорупційної програми (п. 8 ч. 11 Розділу VI). Такий обов'язок передусім має профілактичний характер. На його виконання Уповноважений зобов'язаний ініціювати перед керівником підприємства питання щодо проведення перевірок працівників юридичної особи, тривалість та періодичність яких має визначатися з огляду на наявність корупційних ризиків (ймовірність настання події корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення або вимог Антикорупційної програми). Власне треба зрозуміти, як саме проведення зазначеної перевірки може запобігти вчиненню кримінального правопорушення за п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Такі ініціативи Уповноваженого мають ґрунтуватися на його оцінці видів діяльності юридичної особи, в яких існує ймовірність виникнення корупційних ризиків. Такими видами можуть бути, зокрема, кадрова, фінансово-господарська діяльність тощо.

Отже, вчасне подання пропозиції керівнику підприємства про проведення перевірки певного виду діяльності, а відтак її проведення може сприяти запобіганню вчиненню корупційного кримінального правопорушення. Натомість у разі не ініціювання перед керівником підприємства питання щодо проведення перевірок, а також їх не проведення відповідно до плану породжуватиме впевненість (переконання) у працівників юридичних осіб, що їхні корупційні дії не буде викрито.

Для доказування невиконання Уповноваженим вказаного обов'язку органам досудового розслідування необхідно проаналізувати види діяльності підприємства, встановити, в яких із них були приводи до появи корупційних ризиків (значні необґрунтовані видатки юридичної особи на користь третіх осіб, недоотримання запланованого доходу, укладення завідома збиткових цивільно-правових угод, необґрунтовані кадрові рішення тощо); які дії у зв'язку з цими ризиками вчинялись чи взагалі не вчинялись Уповноваженим. Для цього потрібно ініціювати проведення аудиторських перевірок та/або

ревізій фінансово-господарської діяльності підприємства, перевірок дотримання антикорупційного законодавства, що проводиться Національним агентством з питань запобігання корупції тощо. Важливим є проведення допитів працівників юридичної особи, зокрема керівника підприємства, з метою встановлення фактів проведення перевірок та фактичного впливу Уповноваженого на запобігання вчиненню корупційних кримінальних правопорушень. Також органу досудового розслідування необхідно встановити наявність документальних матеріалів та вжити заходів щодо їх вилучення, які у сукупності з іншими доказами свідчатимуть про факт неналежного виконання Уповноваженим зазначеного обов'язку.

Відповідно до п. 9 ч. 11 Розділу VI Антикорупційної програми, на Уповноваженого покладено обов'язок брати участь у проведенні перевірок та внутрішніх розслідувань. Типовий порядок виконання ним цього обов'язку регламентований Розділом XV Антикорупційної програми. Основними аспектами, які можна виокремити щодо обов'язків Уповноваженого в цій частині, є такі: повідомлення керівника юридичної особи у разі отримання відомостей про вчинення працівником юридичної особи корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; повідомлення засновників (учасників) юридичної особи у разі отримання відомостей про вчинення керівником юридичної особи корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень; участь у складі комісії з проведення внутрішніх розслідувань.

Приміром, у Розділі XV Антикорупційної програми Львівського державного університету внутрішніх справ, затвердженої наказом від 14 лютого 2020 р. № 36, зазначено, що внутрішнє розслідування призначається наказом Керівника і здійснюється затвердженою комісією, до складу якої обов'язково включається Уповноважений, за винятком випадків, коли розслідування призначається за наслідками виявлення фактів чи отримання інформації про вчинення ним корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, порушення вимог Антикорупційної програми. Відповідно до Програми, Керівник зобов'язаний вжити відповідні заходи:

1) протягом трьох робочих днів ініціювати проведення внутрішнього розслідування з метою підтвердження чи спростування інформації про ймовірне порушення Антикорупційної програми або корупційне чи пов'язане з корупцією правопорушення;

2) за його результатами застосувати дисциплінарне стягнення до винних осіб, якщо для цього є підстави;

3) за результатами внутрішнього розслідування визначити способи усунення причин і наслідків порушення, якщо таке було, а також забезпечити заходи щодо запобігання таким діям у майбутньому;

4) у разі виявлення ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення негайно інформувати про це спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [4].

Водночас у Програмі в частині порядку проведення внутрішніх розслідувань не зазначено, які безпосередньо дії Уповноважений повинен вчинити, будучи у складі комісії. Відсутність чіткого визначення кола обов'язків Уповноваженого породжує складність доказування факту неналежного виконання ним обов'язку з участі в комісії з проведення внутрішніх розслідувань. За таких умов його діяльність фактично зводиться до формальної участі у складі відповідної комісії. Натомість належна робота зазначеної комісії є важливою, оскільки може запобігти вчиненню працівниками юридичної особи корупційних кримінальних правопорушень. Окрім того, одночасно провадиться профілактична робота серед інших працівників.

Щодо вказаного обов'язку можна навести приклад. Так, до Уповноваженого надійшло повідомлення про ймовірне готування працівника юридичної особи до вчинення злочину, а саме зловживання впливом (ст. 369-2 КК України). Для реагування на це повідомлення було поінформовано керівника підприємства, який, своєю чергою, створив комісію, до складу якої включено Уповноваженого. Під час перевірки комісією з проведення внутрішніх розслідувань не було належно перевірено факти, викладені у

повідомленні, не з'ясовано, як саме працівник юридичної особи здійснював вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, у зв'язку з чим перевірку було припинено та не встановлено ознак складу злочину. Відтак Уповноважений лише формально взяв участь у роботі комісії, однак фактично виконав зазначений обов'язок. Утім, якщо б внутрішнє розслідування було проведено належно (зокрема, опитано працівника юридичної особи з приводу його наміру вчинити злочинне посягання; роз'яснено йому обов'язок дотримуватись антикорупційної програми та антикорупційного законодавства; опитано особу, на яку мав намір здійснити вплив відповідний працівник юридичної особи тощо), то вчиненню злочину можна було б запобігти.

Зі зазначеного прикладу простежується, що органу досудового розслідування необхідно буде отримати доступ до таких документів, як: повідомлення про ймовірну підготовку до вчинення корупційного правопорушення; доповідна записка (рапорт, лист) Уповноваженого на адресу керівника підприємства щодо факту надходження повідомлення або виявлення ознак порушення Антикорупційної програми працівником юридичної особи; наказ про створення комісії для проведення внутрішнього розслідування; висновок (акт) про проведення внутрішнього розслідування. Далі у процесі огляду документів їх слід дослідити шляхом зіставлень задля визначення наявних суперечностей. Окрім того, потрібно допитати членів комісії, особу, котра повідомила про факт готування до вчинення кримінального правопорушення, а також особу, яка вчинила корупційне правопорушення. Водночас констатуємо, що доказування факту неналежного виконання Уповноваженим обов'язку, передбаченого п. 9 ч. 11 Розділу VI Антикорупційної програми, становитиме труднощі, позаяк порядок проведення внутрішнього розслідування, зокрема в частині дій власне Уповноваженого в складі комісії, не деталізовано.

Наступний обов'язок Уповноваженого є організація і проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів юридичної особи. Так, відповідно до п. 5 ч. 3 Розділу III Типової антикорупційної програми, Уповноважений

здійснює антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів юридичної особи з метою оцінки ймовірних корупційних ризиків, зокрема: чи має діловий партнер репутацію суб'єкта, діяльність якого пов'язана з корупцією (навіть за відсутності відповідних судових рішень); чи не буде діловий партнер використовуватися як посередник для передачі третім особам (або для отримання від третіх осіб) неправомірної вигоди. За результатами такої перевірки Уповноважений складає письмову рекомендацію керівнику.

Звісно, Уповноважений, за правило, не є працівником правоохоронного органу та не має достатніх ресурсів щодо повної антикорупційної перевірки ділового партнера, а тому використовує відкриті державні реєстри (Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань тощо) чи інші джерела інформації (Інтернет-ресурси, ЗМІ тощо). Як приклад варто навести Положення про проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів ДП «НЕК «Укренерго», затверджене наказом від 8 листопада 2017 р. № 353. Зокрема, відповідно до п. 2.4 Положення Уповноважений проводить антикорупційну перевірку щодо:

- наявності в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, відомостей про юридичну особу ділового партнера;

- притягнення службової особи ділового партнера до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення у сфері закупівель;

- наявності (відсутності) у ділового партнера антикорупційної програми чи Уповноваженого з її реалізації [132].

За результатами такої перевірки ділового партнера Уповноважений складає висновок, який містить письмову рекомендацію директору для прийняття обґрунтованого рішення щодо можливості початку, продовження, призупинення чи припинення правовідносин (п. 4.1 Положення від 8 листопада 2017 р. № 353).

Утім не є винятком те, що Уповноважений може неналежно здійснити антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів. Це, зокрема, засвідчує такий приклад. Державне підприємство здійснює закупівлю робіт і послуг щодо будівництва споруди спеціального призначення (виробничий цех). Відповідно до вимог законодавства, на офіційному інтернет-ресурсі розміщується повідомлення щодо предмета закупівлі. Далі учасники конкурсних торгів подають свої пропозиції тендерному комітету на розгляд. Своєю чергу, останній звертається до Уповноваженого щодо проведення антикорупційної перевірки потенційних ділових партнерів. Утім така перевірка ним була здійснена поверхнево, без дослідження відкритих інформаційних джерел. Відтак було надано позитивну рекомендацію щодо відсутності корупційних ризиків та заперечень щодо укладення договору з відповідним діловим партнером. Однак під час виконання договірних відносин було встановлено, що у Єдиному державному реєстрі судових рішень містилась інформація щодо вжиття заходів зі забезпечення кримінального провадження за матеріалами досудових розслідувань про ймовірні кримінальні правопорушення, які вчинялися службовими особами підприємства (ділового партнера), пов'язані із заволодінням бюджетними коштами та легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Як наслідок, службові особи підприємства (ділового партнера), згідно з умовами договору, отримавши 30 відсотків авансового платежу від загальної суми договірної ціни для придбання матеріалів на виконання початкових робіт із будівництва відповідного об'єкту, заволоділи бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, які в подальшому легалізували, а відповідних матеріалів не придбали. Отже, за належного виконання обов'язку Уповноваженим щодо проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів, а саме аналізу інформації, викладеної щодо вказаного підприємства, не було би завдано шкоди державним інтересам.

Для доказування факту неналежного виконання Уповноваженим зазначеного обов'язку слід здійснити тимчасовий доступ до Положення про

порядок проведення антикорупційної перевірки, матеріалів антикорупційної перевірки, письмової рекомендації Уповноваженого на адресу керівника юридичної особи, рішення керівника щодо відповідної рекомендації, журналів внутрішньої переписки. Окрім того, треба дослідити вилучені документи шляхом огляду та проведення експертиз, отримати відомості з державних реєстрів щодо ділових партнерів.

Отже, для доказування важливою є деталізація обов'язку Уповноваженого щодо проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів. Відтак вважаємо за необхідне затвердити Типове положення про порядок організації і проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів юридичної особи, в якому чітко визначити перелік дій Уповноваженого. Для реалізації його обов'язку потрібно надати повний доступ Уповноваженому до державних реєстрів (Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиний реєстр довіреностей, Єдиний державний реєстр боржників) та інформаційних баз, в яких містяться відомості про судимість особи. Необхідно також визначити право Уповноваженого щодо отримання інформації від підприємств, установ, організацій із приводу діяльності потенційного ділового партнера.

2.3. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру

Відповідно до ст. 96-5 КК України, юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою кримінального правопорушення і до дня

набрання вироком законної сили минули відповідні строки давності, а саме: три роки – у разі вчинення кримінального проступку; п'ять років – у разі вчинення нетяжкого злочину; десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину. Кримінальне провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним провадженням, у якому уповноважена особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення із переліку, передбаченого ст. 96-3 КК України. Відтак розгляд судом питання про звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру найперше пов'язаний із вирішенням питання про звільнення її уповноваженої особи від кримінальної відповідальності, оскільки у законі регламентовані однакові строки для таких видів звільнення.

Вчені-процесуалісти акцентують на дуалістичній правовій природі такого явища, як звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності. Це пояснюється тим, що закриття провадження щодо юридичної особи на цій підставі може зовнішньо виявлятися не лише в ухвалі, а й у обвинувальному вирокі суду, позаяк уповноважена особа юридичної особи може заперечувати проти звільнення її від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України. У такому разі висновок щодо винуватості уповноваженої особи юридичної особи зобов'язує суд ухвалити обвинувальний вирок стосовно такої особи, а у резолютивній частині цього вироку зазначити про закриття провадження щодо юридичної особи зі звільненням її від застосування заходів кримінально-правового характеру на підставі ст. 96-5 КК України [103, с. 47–48].

Тимчасом А. М. Яценко зауважує, що нині нема єдиного підходу до встановлення підстави та умов реалізації цього виду звільнення, відсутнє його визначення і на законодавчому, і на доктринальному рівнях, нез'ясовані особливості реалізації такого звільнення за КПК України [213, с. 300]. Така позиція науковця є слушною, оскільки інститут заходів кримінально-правового характеру є порівняно новим та практично не апробованим, а тому існує багато

дискусійних і невивчених питань, що природно для науки, однак небезпечно для правозастосовної діяльності.

Скажімо, одні науковці закінчення встановлених у ст. 96-5 КК України строків давності відносять до умов їх звільнення [87, с. 550], натомість інші – до підстав звільнення [98, с. 243–244]. Водночас поняття «підстави» та «умови» аж ніяк не можна ототожнювати, оскільки перше поняття є ширшим за обсягом та охоплює «умови», які конкретизують підстави. Таке твердження впливає з аналізу семантичного змісту цих понять, відповідно до якого «умова» трактується як певна обставина, від якої що-небудь залежить; правило, встановлене в якій-небудь діяльності; вимога, з якої слід виходити [20, с. 341]. Заразом «підстава» розглядається як вихідне начало або передумова існування (виникнення) якогось явища, головна ланка, на якій що-небудь будується [67, с. 414].

Аналіз ст. 96-5 КК України дав змогу визначити закінчення встановлених законом строків давності як єдину матеріально-правову підставу звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Така позиція зазнала критики у кримінально-правовій літературі, позаяк законодавець дещо «звужено» підійшов до визначення кола відповідних підстав, оминувши відтак інші підстави звільнення. Зокрема, С. О. Панишев пише, що застосування лише однієї кримінально-правової норми не є достатнім для виконання стимулюючої функції інституту звільнення від кримінальної відповідальності, а саме – спонукання суб'єкта кримінального правопорушення до позитивної посткримінальної поведінки, оскільки за своєю правовою природою, зазначена норма ставитися у пряму залежність з об'єктивними обставинами – закінчення строків давності, а не зі спокутуванням особистої провини у вчиненні кримінального правопорушення [108, с. 112]. Схожу позицію обстоює О. Ф. Пасека, який пропонує доповнити КК України статтею, яка би передбачала підставу звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення нею вперше нетяжкого злочину, примирення з потерпілою особою та відшкодування

завданих збитків та/чи усунення заподіяної шкоди [127, с. 259]. Такі думки видаються слушними, оскільки розширення кола підстав звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру стимулювало би позитивну посткримінальну поведінку уповноваженої особи (викриття інших співучасників, сприяння розкриттю кримінального правопорушення тощо), а відтак спростило би процес доказування її вини.

Доказування обставин, які є підставою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, полягає у визначенні обов'язкових умов, до яких варто віднести такі:

1) закінчення строків давності після вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості;

2) відсутність обставин, які би свідчили про ухилення уповноваженої особи юридичної особи від кримінальної відповідальності;

3) невчинення протягом визначених законом строків уповноваженою особою повторно будь-якого із кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК України.

Щодо першої умови звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (закінчення строків давності після вчинення її уповноваженою особою будь-якого з перелічених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень) зазначимо, що відповідно до ч. 3 ст. 285 КПК України, підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, має бути роз'яснено підставу такого звільнення і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Якщо підозрюваний чи обвинувачений заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку. Такий законодавчий припис доцільний і виправданий, оскільки, як влучно зазначає А. В. Шевчишин, трапляються випадки, коли особу незаконно притягнуто до кримінальної відповідальності за, нібито, вчинення того чи іншого кримінального правопорушення. Тому, якщо вона

впевнена у своїй невинуватості, то їй важливо, на якій підставі буде закрито кримінальне провадження, зокрема: на підставі відсутності в її діянні складу кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 284 КПК України) чи у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення її винуватості в суді і вичерпаних можливості їх отримати (ч. 3 ст. 284 КПК України) або ж на підставі звільнення від кримінальної відповідальності, коли вважається, що її вину повністю доведено (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України) [200, с. 112].

Під час доказування обставин, які є підставою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, насамперед підлягають з'ясуванню: 1) визначення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; 2) встановлення часу вчинення кримінального правопорушення. Вирішення першого питання не становить труднощів, оскільки у КК України передбачена класифікація кримінальних правопорушень залежно від ступеня тяжкості (ст. 12, ст. 96-5). Відповідно, що більший ступінь тяжкості кримінального правопорушення, то більш тривалим є строк давності притягнення до кримінальної відповідальності [34, с. 50]. Наприклад, якщо уповноважена особа юридичної особи вчинила від її імені та в її інтересах злочин за ч. 1 ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» КК України, то юридична особа може бути звільнена від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою цього злочину минуло десять років.

Що стосується встановлення часу вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення, то ним, відповідно до ч. 3 ст. 4 КК України, вважається час вчинення особою передбаченої кримінальним законом дії або бездіяльності. Водночас у законодавстві відсутнє роз'яснення поняття «день вчинення кримінального правопорушення», що, безумовно, ускладнює визначення початку перебігів строків давності, а відтак призводить до однозначного вирішення цього питання у правозастосовній діяльності. Натомість цей аспект є дискусійним, оскільки одні автори вважають, що

початковий момент строку давності обчислюється з першої секунди доби, яка настає після вчинення кримінального правопорушення [76, с. 195; 78, с. 179], інші переконані, що початковим моментом перебігу давності є день, коли кримінальне правопорушення було вчинено [34, с. 54; 30, с. 320]. На нашу думку, перша позиція є більш прийнятною, оскільки вона впливає з положень КПК України (ч. 5 ст. 115), де передбачено, що при обчисленні строків днями та місяцями до уваги не береться той день, від якого починається строк.

Наступною умовою, яка підлягає доказуванню, є з'ясування, чи ухилялась уповноважена особа юридичної особи від кримінальної відповідальності. Зокрема, у ч. 2 ст. 96-5 КК України визначено, що перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-яке кримінальне правопорушення, зазначене у ст. 96-3 Кодексу, переховується від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, та її місцезнаходження невідоме. У цьому разі перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи.

Доказування наведеної умови ґрунтується на встановленні та фіксації доказів, що виключають обставини, які би свідчили про ухилення уповноваженої особи юридичної особи від кримінальної відповідальності. Відтак необхідно проаналізувати, що може бути такими доказами. По-перше, уповноважена особа має бути притягнута до кримінальної відповідальності за відповідними статтями КК України. Доказом того, що особа підлягає кримінальній відповідальності, буде письмове повідомлення про підозру, складене та вручене відповідно до глави 22 КПК України. Ця обставина є початком відліку процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого (уповноваженої особи юридичної особи) – виконання нею обов'язків, передбачених ч. 7 ст. 42 КПК України, а саме прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибуття за викликом у призначений строк – повідомлення про це зазначених осіб

заздалегідь тощо. Такими доказами можуть бути власноручна відмітка про отримання уповноваженою особою юридичної особи відповідного повідомлення про підозру або підписи понятих, які засвідчують відмову від підписання письмового повідомлення.

По-друге, з моменту повідомлення про підозру уповноваженій особі важливим є зібрання доказів належної її процесуальної поведінки в частині прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Доказом вручення уповноваженій особі виклику до органу досудового розслідування, прокурора, слідчого, суду, відповідно до ч. 1 ст. 136 КПК України, є розпис особи про отримання повістки, зокрема й на поштовому повідомленні, відеозапис вручення їй повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти (ч. 2 ст. 136 КПК України). Коли ж уповноважена особа юридичної особи була належно повідомлена про виклик, однак не прибула, то орган досудового розслідування повинен з'ясувати обставини поважності причин неприбуття. Зокрема, необхідно встановити фактичне місце знаходження відповідної особи. Це можна зробити шляхом витребування інформації від медичних закладів (щодо перебування її на лікуванні), органів охорони державного кордону (щодо перетину державного кордону (в'їзд чи виїзд, місце перетину, напрямок), допиту осіб, із якими уповноважена особа проживає (на предмет встановлення місця її знаходження), здійснення тимчасового доступу до інформації, наявної в операторів мобільного зв'язку за абонентським номером та ідентифікаційними ознаками мобільного терміналу, що перебувають у власності (користуванні) уповноваженої особи, з прив'язкою до місцевості за період, який перевіряється органом досудового розслідування, проведення негласної слідчої (розшукової) дії – встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що перебуває у власності

(користуванні) відповідної особи. Наведені процесуальні, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії дадуть змогу стороні обвинувачення спростувати або підтвердити факт ухилення від прибуття до органів досудового розслідування та/чи суду без поважних на те причин, неповідомлення про причини свого неприбуття, які вказані в ст. 138 КПК України.

По-третє, найважливішою обставиною є визнання органом досудового розслідування та/чи судом, з урахуванням попередньо зібраних доказів, факту ухилення уповноваженої особи юридичної особи, зокрема винесення постанови (ухвали) про оголошення її розшуку. З цього моменту розпочинається обчислення строку переховування від органів досудового розслідування та/чи суду, а відтак ухилення від кримінальної відповідальності. Якщо таке рішення не прийнято, то це свідчитиме про відсутність перешкод для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (якщо дотримані інші умови, передбачені у ст. 96-5 КК України) [115, с. 134].

Своєю чергою, у ч. 2 ст. 96-5 КК України визначено, що перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи. Тому необхідно з'ясувати, що буде доказом дня (часу) встановлення місцезнаходження та яким рішенням повинно бути визначено час встановлення місцезнаходження уповноваженої особи, з метою обчислення перебігу строку давності, без урахування часу ухилення. Видається, що такими доказами є протокол уповноваженої особи органу, якому доручено проведення розшуку (іншій особі правоохоронного органу), про затримання уповноваженої особи юридичної особи, на підставі якого суд постановляє ухвалу про відновлення судового провадження, а слідчий виносить постанову про відновлення досудового розслідування відповідно.

Водночас не можна визнати слушним положення, що «перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи» (ч. 2 ст. 96-5 КК України). Скажімо, уповноважена особа, яка вчинила одне з кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України, не з'являлася без поважних причин на виклик слідчого. Місце знаходження її не було відоме, у

зв'язку з чим оголошено її розшук та зупинено досудове розслідування. Водночас незабаром така особа, під час інтерв'ю одному з каналів телебачення, повідомила про конкретне своє місце знаходження. Окрім того, в офіційному зверненні до органу досудового розслідування вказала адресу свого місця знаходження. Відтак, відповідно до ч. 2 ст. 96-5 КК України, перебіг давності має відновлюватись із дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи. Але це не є виправданим, оскільки перебіг давності повинен відновлюватись із моменту прибуття (затримання, добровільного з'явлення) уповноваженої особи до суду або органу досудового розслідування, тобто з моменту реальної можливості проводити за участю цієї особи процесуальні дії.

У світовій практиці також наявні випадки, коли підозрювані, обвинувачені протягом тривалого часу перебувають у місці, про яке відомо правоохоронним органам, однак до таких осіб, як учасників кримінального провадження, не може бути застосована належна правова процедура. Зокрема, Джуліана Ассанжа – засновника WikiLeaks (міжнародна організація, що займається витоками таємної інформації та її подальшою публікацією) у 2010 р. було заарештовано британською поліцією та обрано судом запобіжний захід у вигляді застави. Однак після ухвалення судом рішення щодо екстрадування його до Швеції у 2012 р. він попросив політичного притулку в Еквадорі та до 2019 р. перебував на території посольства цієї держави в Лондоні. Впродовж цього періоду він давав інтерв'ю журналістам та відкрито виступав із балкону посольства. Попри те, маючи конкретні відомості про його місцезнаходження, правозастосовні органи не мали змоги вчиняти процесуальні дії за його участі [26].

З огляду на зазначене, положення, передбачене ч. 2 ст. 96-5 КК України, не відповідає потребам практики, а відтак потребує змін. А тому зміст цієї статті має бути таким: «У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня затримання чи добровільного з'явлення цієї уповноваженої особи до слідчого, прокурора, суду або уповноваженого органу на здійснення її розшуку». Такий припис узгоджуватиметься з положеннями про звільнення особи від

кримінальної відповідальності за строками давності на підставі ч. 2 ст. 49 КК України, де законодавцем чіткіше визначено, що перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи зі зізнанням або її затримання.

Останньою умовою, яка підлягає доказуванню, є встановлення чи спростування факту, чи вчиняла уповноважена особа юридичної особи протягом визначених законом строків повторно будь-яке з перелічених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень. Для цього необхідно провести низку процесуальних дій. Зокрема, первинно орган досудового розслідування та/чи суд повинні отримати інформацію від підрозділів Національної поліції України, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, щодо факту повідомлення особі про підозру, а також інформацію щодо наявності (відсутності) рішень, ухвалених судами, на підставі яких уповноважену особу юридичної особи визнано винною у вчиненні будь-якого з перелічених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень, отримати відповідну копію рішення суду. Водночас, з урахуванням засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини (особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ч.1 ст. 17)), таким процесуальним документом є рішення суду, яким особу визнано винною у вчиненні відповідного кримінального правопорушення [123, с. 135].

Однак тут не зрозуміло, як діяти суду при вирішенні питання про звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності у разі наявності інформації від органу досудового розслідування про письмове повідомлення уповноваженій особі зазначеної юридичної особи підозри у вчиненні нового кримінального правопорушення. Відтак виникає питання: «Чи є цей факт обставиною, яка перешкоджає прийняттю рішення про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру щодо неї?».

Вважаємо, що з урахуванням презумпції невинуватості наявність письмового повідомлення про підозру щодо уповноваженої особи юридичної особи не слід вважати перешкодою у звільненні юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру у зв'язку зі збігом строків давності, оскільки це свідчитиме лише про підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, а винуватість особи констатується в обвинувальному вирокі суду, що набрав законної сили.

Висновки до другого розділу

У рамках написання розділу зроблено певні висновки і пропозиції, котрі мають теоретичне і практичне значення для вирішення досліджуваних питань.

1. Умовами, на підставі яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, є наступні: вчинення уповноваженою особою юридичної особи одного з кримінальних правопорушень, що передбачені у пп. 1,3,4,5 та 6 ч. 1 ст. 96-3 КК України (процесуальним документом, в якому викладено зміст рішення про факт вчинення кримінального правопорушення відповідної кваліфікації, може бути повідомлення про підозру, обвинувальний акт, обвинувальний вирок суду, які ґрунтуються на зібраних доказах у провадженні; вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення від імені юридичної особи (уповноважена особа, використовуючи надані їй повноваження, реалізовувала правосуб'єктність підприємства, установи чи організації); вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи (інтереси юридичної особи мають впливати з мети та завдань її діяльності, а відтак бути зафіксованими у статутних документах підприємства, установи, організації); відповідна особа є уповноваженою особою на виконання покладених на неї обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції;

встановлення кола обов'язків уповноваженої особи, а також з'ясування, невиконання яких із них призвело до вчинення кримінального правопорушення.

2. У разі наявності ризиків щодо приховування, зміни або знищення документів або коли місцезнаходження документів та їх перелік є невідомим, необхідне проведення обшуку з метою їх відшукування. Органом досудового розслідування ширше має досліджуватись власне діяльність юридичної особи та безпосередня діяльність кожного з її службових осіб. Метою такого дослідження має бути встановлення осіб, які в період вчинення кримінального правопорушення, що є предметом розслідування, шляхом укладення інших, не пов'язаних із розслідуванням правочинів, від імені юридичної особи виступали як її уповноважені особи. Органу досудового розслідування необхідно вжити заходів щодо відпрацювання інших осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення (родичів, друзів, працівників). Такі заходи вживаються шляхом залучення осіб до конфіденційного співробітництва та проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб – фігурантів кримінального провадження.

Обов'язки Уповноваженого, які передбачені у Типовій антикорупційній програмі, мають загальний характер, інші – більш детально регламентують заходи із запобігання корупції, які він повинен вживати. Розглянуто особливості доказування, невиконання яких обов'язків Уповноваженим призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

3. Доказування обставин, які є підставою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, полягає у визначенні обов'язкових умов, до яких належить відносити такі:

1) закінчення строків давності після вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості (необхідно визначити ступень тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (ст.ст. 12, 96-5 КК України); встановити час його вчинення (при обчисленні строків днями та місяцями до уваги не береться той день, від якого починається строк));

2) відсутність обставин, які би свідчили про ухилення уповноваженої особи юридичної особи від кримінальної відповідальності. Йдеться про те, що доказування ґрунтується на встановленні та фіксації доказів, що виключають обставини, які би свідчили про ухилення уповноваженої особи юридичної особи від кримінальної відповідальності. По-перше, уповноважена особа має бути притягнута до кримінальної відповідальності за відповідними статтями КК України. Зокрема, доказом того, що особа підлягає кримінальній відповідальності, буде письмове повідомлення про підозру, складене та вручене відповідно до глави 22 КПК України. По-друге, з моменту повідомлення про підозру уповноваженій особі вагомим аспектом є зібрання доказів належної її процесуальної поведінки щодо прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. По-третє, найважливішою обставиною є визнання органом досудового розслідування та/чи судом, з урахуванням попередньо зібраних доказів, факту ухилення уповноваженої особи юридичної особи, а саме винесення постанови (ухвали) про оголошення її розшуку. Відтоді розпочинається обчислення строку переховування від органів досудового розслідування та/чи суду, а відтак – ухилення від кримінальної відповідальності);

3) невчинення протягом визначених законом строків уповноваженою особою повторно будь-якого із кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 96-3 КК України. Для встановлення чи спростування цього факту необхідно провести низку процесуальних дій: отримати інформацію з підрозділів Національної поліції України, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, про повідомлення особі про підозру, а також інформацію щодо наявності (відсутності) рішень, ухвалених судами, на підставі яких уповноважену особу юридичної особи визнано винною у вчиненні будь-якого з перелічених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень, отримати відповідну копію рішення суду.

РОЗДІЛ 3
ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ
ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ,
НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час досудового розслідування

Процесуальна діяльність суб'єктів, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, розвивається і проходить за певними стадіями, які є порівняно самостійними частинами кримінального процесу та характеризуються притаманними їм особливостями, своєю процесуальною формою (виконуються певні процесуальні дії, залучаються конкретні учасники, приймаються відповідні рішення) [43, с. 186]. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, досудове розслідування є стадією кримінального провадження, яка розпочинається із внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Згідно з КПК України, існує так званий поділ кримінального процесу на досудові і судові стадії, співвідношення котрих розкрито через такі положення:

1) досудове розслідування має допоміжний характер щодо стадії судового розгляду;

2) розвиток зв'язку між цими стадіями є одностороннім, оскільки матеріали розслідування передаються до суду для вирішення питання про

винуватість (невинуватість) обвинуваченого, тобто для остаточного вирішення справи;

3) на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду, а тому суд, розглядаючи кримінальне провадження, за правило, не може за них виходити [83, с. 182–183].

Учені-процесуалісти по-різному інтерпретують поняття досудового розслідування. Зокрема, Т. М. Барабаш розглядає досудове розслідування як юридичну процедуру визначення порядку вирішення кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій із метою створення доказової бази для прийняття підсумкового рішення на цій стадії – направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження [8, с. 117]. Своєю чергою, О. Ю. Татаров досудове розслідування трактує як здійснювану відповідно до вимог кримінального процесуального закону діяльність органів досудового розслідування, спрямовану на встановлення ознак кримінального правопорушення, виявлення особи, яка його вчинила, викриття злочинного характеру діяльності цієї особи, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, а також встановлення об'єктивної істини [172, с. 117].

Регламентацію питання початку досудового розслідування відображено у ст. 214 КПК України, яка власне охоплюється загальними положеннями досудового розслідування. З аналізу цієї статті очевидно, що слідчий, прокурор, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту їх унесення надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Водночас здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і підлягає відповідальності за законом.

У кримінальній процесуальній літературі акцентується на необхідності закріплення чітких приводів до початку досудового розслідування, оскільки у КПК України вони не конкретизовані [199, с. 228]. Втім таку позицію не можна сприйняти схвально, оскільки з аналізу ч. 1 ст. 214 КПК України випливає, що приводами до початку досудового розслідування є заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а також самостійне виявлення слідчим чи прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення. Окрім того, у підзаконних нормативно-правових актах передбачений дещо ширший перелік джерел інформації, які власне є приводами до початку досудового розслідування, а саме: усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; матеріали правоохоронних та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч.2 ст. 207 КПК України; повідомлення в засобах масової інформації; самостійне виявлення слідчим кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду (Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань від 6 квітня 2016 р.) [131].

За ч. 8 ст. 214 КПК України, провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру. Таке повідомлення здійснюється у таких випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 276 КПК України).

Варто зазначити, що повідомлення про підозру особі є однією з найважливіших процесуальних дій на стадії досудового розслідування. Таке повідомлення має містити таку доказову інформацію: наявність у діях особи складу кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України; її пов'язаність із юридичною особою (з'ясування статусу особи за статутними чи іншими документами); чи від імені юридичної особи вчинено кримінальне правопорушення, щодо якого уповноваженій особі повідомлено про підозру; чи в інтересах юридичної особи вчинено кримінальне правопорушення, а не у власних; чи проводились уповноваженою особою юридичної особи заходи із запобігання корупції, а також чи були вони дієвими і вичерпними; незабезпечення виконання уповноваженою особою юридичної особи яких саме обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції призвело до вчинення кримінального правопорушення).

Із аналізу положень ч. 8 ст. 214 КПК України вбачається, що підставою внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, є вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень за ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, чч. 1, 2 ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України або будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 151-2–156-1, 301-1–303 КК України (у разі їх вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи) або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 258–258-5 КК України.

Утім такий законодавчий припис не повною мірою відповідає положенням ст. 96-3 КК України. Передусім у ч. 8 ст. 214 КПК України не передбачено як підставу початку кримінального провадження щодо юридичної особи вручення особі повідомлення про підозру за незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що

призвело до вчинення кримінального правопорушення за ст.ст. 209 і 306, чч. 1, 2 ст. 368-3, чч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України. Окрім того, законодавець опустил ще низку кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2-4 ст. 159-1, ст.ст. 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376–379, 386 КК України, за вчинення від імені та в інтересах яких щодо юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. Врешті-решт, була допущена помилка під час врахування останніх змін до п. 8 ст. 214 КПК. Так, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 18 лютого 2021 р., ст. 96-3 КК України було доповнено пунктом 6 відповідно до якого ще однією підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152–156-1, 301-1–303 КК України. На підставі наведеного Закону такі ж зміни були введені до п. 8 ст. 214 КПК України. Водночас законодавець допустив помилку у п. 8 ст. 214 КПК України, оскільки замість ст. 152 «Згвалтування» КК України вказав на ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» КК України.

Це свідчить про загальне закріплення кримінальних процесуальних приписів, а відтак – формальний підхід законодавця в цій частині. Варто зауважити, що до ст. 96-3 КК України законодавчі зміни і доповнення вносилися аж п'ять разів (ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р., ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 р., ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р., ЗУ «Про запобігання та протидію

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р., ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 18 лютого 2021 р.), натомість у ст. 214 КПК України вони не були повною мірою враховані. Тому вважаємо за необхідне внести відповідні зміни та доповнення до ч. 8 ст. 214 КПК України, виклавши її у такій редакції: «Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 152–156-1, частинами другою – четвертою статті 159-1, статтями 160, 209, 255 260, 262, 301-1–303, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 343, 345, 347, 348, 349, 369, 369-2, 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 258–258-5 Кримінального кодексу України, а також у разі незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 Кримінального кодексу України».

Відповідно до ч. 8 ст. 214 КПК України, на початковому етапі кримінального провадження щодо юридичної особи органом досудового розслідування має бути зібрано достатньо доказів для повідомлення уповноваженій особі про підозру. А тому подальший процес доказування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи, який передбачений чинним КПК України, головно ґрунтується на перевірці вже отриманих доказів

та доказуванні обставин, передбачених ст. 96-3 КК України. Зокрема, перевірка вже отриманих доказів проводиться шляхом проведення оглядів матеріальних об'єктів, які зберегли сліди кримінального правопорушення (речей, документів тощо), експертиз щодо них, зіставлення зібраних доказів, допитів, здійснення заходів забезпечення кримінального провадження тощо з метою перевірки вже зібраних доказів або перевірки доказів, які подаються стороною захисту та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, як підтвердження відсутності обґрунтованих підстав притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи та, відповідно, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи.

Чинним КПК України не передбачено особливого порядку доказування обставин, які є підставою для застосування заходів кримінально правового характеру щодо юридичної особи. Це зумовлено тим, що в КПК України визначено модель кримінального провадження щодо юридичної особи, яка нероздільно пов'язана із кримінальним провадженням щодо її уповноваженої особи. Отже, у разі неможливості притягнення уповноваженої особи до кримінальної відповідальності за вчинення від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень, передбачених ст. 96-3 КК України, щодо юридичної особи не буде розпочате кримінальне провадження та, відповідно, не застосовуватимуться заходи кримінально-правового характеру.

Така модель, на нашу думку, не відповідає потребам практики й ускладнює процес доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру на стадії досудового провадження. Зокрема, у КПК України визначено початок кримінального провадження щодо юридичної особи лише у разі повідомлення її уповноваженій особі підозри у вчиненні відповідного кримінального правопорушення. Тобто до цього часу органу досудового розслідування необхідно встановити уповноважену особу юридичної особи та зібрати достатньо доказів для повідомлення їй про підозру. Це зумовлює значні труднощі, оскільки особами, якими створюються юридичні особи, скажімо, для

відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення вчиняються конспіративні дії щодо запобігання ідентифікації злочинної діяльності конкретної фізичної особи як уповноваженої особи юридичної особи та доведення її причетності до вчинення кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України, що, відповідно, унеможлиблює повідомлення про підозру. Такі дії вчиняються через створення та використання підроблених документів, заснування юридичних осіб на підставних осіб чи таких, місцезнаходження яких встановити неможливо, відображення в діяльності підприємств вказаних осіб як уповноважених, відсутніх за місцем реєстрації, у зв'язку з чим практично неможливо здобути докази причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення.

Водночас за стрімкого розвитку сучасних технологій, діджиталізації діяльності державних органів та юридичних осіб, створення та функціонування он-лайн сервісів (кабінетів платника податків тощо) все частіше виникає складність у доказуванні відповідних злочинних проявів та протидії їм. Це пов'язано з тим, що нерідко матеріальні об'єкти (документи), за допомогою яких можна встановити причетну особу, відсутні, а у разі їх відшукування у більшості випадків підписані невстановленими особами. Це, своєю чергою, унеможлиблює повідомлення особі про підозру і, як наслідок, кримінальне провадження щодо юридичної особи не буде розпочато.

Варто зауважити, що існує проблема у доказуванні обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, у разі смерті уповноваженої особи. Зокрема, не зрозуміло, як діяти слідчому, прокурору, коли під час досудового розслідування встановлено, що уповноважена особа юридичної особи, вчинивши кримінальне правопорушення, передбачене ст. 96-3 КК України, померла до початку вручення їй повідомлення про підозру. Водночас ч. 8 ст. 214 КПК України передбачає обов'язковою підставою початку кримінального провадження щодо юридичної особи вручення уповноваженій особі повідомлення про підозру.

За таких обставин унеможлиблюється застосування заходів кримінально-правового характеру. А тому, гадаємо, необхідно внести зміни до КПК України, замінивши у ч. 8 ст. 214 словосполучення «вручення особі повідомлення про підозру» на «складення повідомлення про підозру». Така пропозиція буде слушною з огляду на те, що у ч. 1 ст. 278 КПК України передбачено обов'язок слідчого, прокурора вручити особі повідомлення про підозру в день його складення. Натомість, якщо особа помирає, то, відповідно, немає кому вручити таке повідомлення. Попри це, КПК України зобов'язує слідчого, прокурора у разі встановлення наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення здійснити повідомлення про підозру (п. 3 ч. 1 ст. 276), для чого прокурор або слідчий за погодженням з прокурором складає таке письмове повідомлення (ч. 1 ст. 277). Отже, наявність такого процесуального документа, в якому міститимуться відомості про вчинення особою, яка померла, від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України, у разі законодавчого закріплення нової моделі кримінального провадження щодо юридичної особи дасть змогу продовжити відповідне провадження та застосувати заходи кримінально-правового характеру.

Розвиваючи зазначену модель, слід врахувати факти вчинення терористичних актів та практику боротьби з ними. У відкритих джерелах наводиться безліч випадків, коли особи, так звані «терористи-самогубці», вчиняють терористичні акти від імені, в інтересах та за дорученням певної організації (Ісламська Держава, Аль-Каїда тощо) шляхом підриву та самознищення. Видається, підготовка та вчинення терористичного акту потребує значних затрат (пошук осіб-самогубців, оплата їхніх «послуг», виготовлення та розміщення вибухових пристроїв тощо, а тому терористичними організаціями можуть створюватись юридичні особи, зокрема і в Україні, метою яких буде надходження коштів під видом законно набутих (легалізація), які в подальшому можуть бути скеровані на потреби організації

терористичного акту, зокрема перерахування на рахунки родичів терористів-смертників як компенсацію за вчинення терористичних актів тощо.

У разі виникнення таких випадків в Україні, згідно з чинним КПК України, провадження щодо юридичної особи, від імені та в інтересах якої було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 258 КК України (терористичний акт), буде закрито. Такі випадки можуть бути і за іншими кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 96-3 КПК України.

Зважаючи на зазначені проблемні аспекти, назріло питання щодо запровадження нової моделі кримінального провадження щодо юридичної особи окремо від кримінального провадження щодо її уповноваженої особи, про що в подальшому йтиметься у процесі нашого дослідження, а відтак буде запропоновано певні зміни до КПК України, спрямовані на протидію таким проявам.

Наступною проблемою, з якою можуть зіткнутися правозастосовні органи, є смерть уповноваженої особи після вручення їй повідомлення про підозру та, відповідно, початку провадження щодо юридичної особи в порядку ч. 8 ст. 214 КПК України. Так, КПК України однією з підстав закриття кримінального провадження передбачає смерть підозрюваного (обвинуваченого) (п. 5 ч. 1 ст. 284). Водночас у ч. 3 ст. 284 КПК України визначено, що провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі закриття кримінального провадження щодо уповноваженої особи юридичної особи. Тобто у разі смерті уповноваженої особи іншої форми закінчення досудового розслідування, окрім закриття кримінального провадження щодо юридичної особи, у КПК України не передбачено.

Абсурдність цієї проблеми можна проілюструвати на такому прикладі. Скажімо, уповноважена особа вчинила від імені та в інтересах юридичної особи кримінальне правопорушення, пов'язане із заволодінням бюджетними коштами в особливо великих розмірах із подальшою їх легалізацією шляхом конвертації коштів через підставних фізичних осіб у готівку та розміщенням їх під приводом виконання псевдо-боргових зобов'язань суб'єктами

підприємницької діяльності на валютному рахунку юридичної особи. Слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, з метою забезпечення конфіскації майна як виду покарання та заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи (п. 3 ч. 2 ст. 170 КПК України) накладено арешт на банківські рахунки юридичної особи. Однак незабаром уповноважена особа померла, а тому прокурором було винесено постанову про закриття кримінального провадження щодо юридичної особи та відповідно до ч. 3 ст. 174 КПК України одночасно скасовано арешт відповідного майна. Отже, державі були спричинені матеріальні збитки, однак через відсутність належної правової процедури у кримінальному процесуальному законодавстві відповідні кошти повернути шляхом конфіскації у державний бюджет було неможливо.

Наступними аспектами, які потребують розгляду й вирішення, є особливості повідомлення юридичній особі з приводу внесення відомостей щодо неї до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а відтак – залучення представника юридичної особи та зміст його процесуальних прав та обов'язків. Обов'язок здійснення такого повідомлення, відповідно до ч. 8 ст. 214 КПК України, покладається на слідчого або прокурора. Зі змісту цієї норми очевидно, що зміст відповідного письмового повідомлення не деталізовано. У ст. 111 КПК України поняття повідомлення у кримінальному провадженні розглядається як процесуальна дія, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію.

У ст. 112 КПК визначено зміст такого повідомлення, проте не закріплено положення щодо обов'язкового зазначення кваліфікації кримінального правопорушення. Відтак зі змісту ч. 8 ст. 214 КПК України (в частині письмового повідомлення юридичної особи про внесення відомостей до ЄРДР) не зрозуміло, які обов'язкові відомості необхідно у ньому відображати, а тому у

більшості випадків правозастосовні органи використовують порядок повідомлення, визначений ст. 112 КПК України.

Тимчасом такий підхід є неправильним, оскільки з моменту внесення відомостей про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, вона піддається кримінальному переслідуванню, має право на залучення у кримінальному провадженні свого представника. А тому юридична особа та її уповноважені особи повинні володіти інформацією про встановлені під час розслідування обставини, зокрема: кому з уповноважених осіб юридичної особи повідомлено про підозру, що стало підставою для внесення відомостей до ЄРДР; короткий виклад обставин кримінального провадження; кваліфікація кримінального правопорушення тощо. А тому вважаємо за необхідне закріпити у КПК України окрему норму, яка би регламентувала зміст письмового повідомлення юридичній особі про внесення відомостей до ЄРДР та початку кримінального провадження щодо неї, а саме доповнити КПК статтею 277-1 «Зміст та способи письмового повідомлення юридичній особі, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру», виклавши її так:

«1. Письмове повідомлення юридичній особі має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює відповідне повідомлення;

2) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

3) відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (повне найменування, код ЄДРПОУ, юридична адреса);

4) анкетні відомості уповноваженої особи юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (прізвище, ім'я, дата та місце народження, місце проживання, посада);

5) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється уповноважена особа юридичної особи, у тому

числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

б) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

7) підстава внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру;

8) роз'яснення права на залучення представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру.

2. Повідомлення слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку установи, службова особа якої внесла відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, та підписується слідчим, прокурором.

3. Письмове повідомлення юридичній особі, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, вручається у порядку, передбаченому главою 11 цього Кодексу, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

4. У разі відсутності юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, за місцем знаходження її юридичної адреси та неможливості вручити їй повідомлення воно направляється за місцем проживання (юридичною адресою) засновників юридичної особи та обов'язково публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, визначених КМУ, та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. Відтак відомості, наведені у пп. 4, 5 ч. 1 ст. 277-1 КПК України, не зазначаються. З моменту опублікування повідомлення у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження юридична особа вважається належним чином ознайомена з її змістом».

Наступним важливими питанням, яке потребує ретельного аналізу, є залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Так, у ст. 64-1 КПК України зазначено, що ним може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (необхідно пред'явити документи, передбачені ст. 50 цього Кодексу); керівник юридичної особи чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами (треба надати копії відповідних установчих документів юридичної особи); працівник юридичної особи (на підставі довіреності). На досудовому розслідуванні складним є залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у разі відсутності юридичної особи за місцем її реєстрації (юридичною адресою), неможливості встановити місцезнаходження керівника юридичної особи чи іншої особи, яка уповноважена законом або установчими документами представляти відповідну юридичну особу або уповноважити на це іншого працівника.

За сучасних умов такі випадки є доволі поширеними, оскільки зрозуміло, що юридичні особи, які спеціально створені задля фінансування тероризму, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо, вживають заходів щодо конспірації своєї злочинної діяльності, а тому у разі їх викриття намагатимуться спростувати будь-яку причетність до відповідної юридичної особи. Відтак доцільно передбачити можливість залучення як представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, уповноважену особу органу, який здійснив державну реєстрацію відповідної юридичної особи. Такий стан речей можна пояснити тим, що у відділі реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців знаходиться реєстраційна справа, а також містяться всі необхідні відомості про юридичну особу, її засновників, власників. Окрім того, відповідно до Листа Міністерства юстиції України від 29 липня 2020 р. юридичні особи зобов'язані підтримувати інформацію про кінцевого бенефіціарного власника та структуру власності в актуальному стані, оновлювати її та повідомляти державного реєстратора про зміни протягом 30

робочих днів з дня їх виникнення, та подавати державному реєстратору документи, що підтверджують ці зміни[80].

А тому ч. 1 ст. 64-1 КПК України варто доповнити абзацом у такій редакції: «уповноважена особа органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, виключно у разі відсутності за юридичною адресою юридичної особи її уповноважених представників, невстановлення їхнього місцезнаходження в Україні або неможливості встановити повноваження представника діяти від імені відповідної юридичної особи».

На основі цього положення повноваження уповноваженої особи органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи, мають підтверджуватись відповідним документом, яким, відповідно до ст. 246 ЦК України, є довіреність [195]. А тому ч. 2 ст. 64-1 КПК України належить доповнити пунктом 4 у такій редакції: «довіреністю органу, який здійснив державну реєстрацію юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, якщо представником є працівник відповідного органу».

Метою запропонованих змін є власне необхідність забезпечення здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо юридичної особи та можливості застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Окрім того, необхідно передбачити можливість залучення на будь-якій стадії кримінального провадження як представників юридичної особи інших уповноважених на це осіб, а відтак механізм припинення повноважень попереднього представника юридичної особи – уповноваженої особи органу, що здійснив її державну реєстрацію. Наприклад, керівник підприємства тривалий час перебував за межами України, а тому за місцем юридичної адреси підприємства не провадилась жодна діяльність. Дізнавшись про кримінальне провадження щодо підпорядкованої йому (згідно зі статутом) юридичної особи, добровільно з'явився до органу досудового розслідування та заявив про право виступати як її представник.

Однак на той час у кримінальному провадженні як представник юридичної особи участь брала уповноважена особа органу, що здійснив її державну реєстрацію.

Отже, аби запобігти таким випадкам, доцільно доповнити ст. 64-1 КПК України частиною 6 у такій редакції: «Повноваження уповноваженої особи органу, який здійснив державну реєстрацію, як представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, припиняються у разі встановлення повноважень інших представників юридичної особи, зазначених у частині 1 цієї статті».

Далі варто розглянути процесуальний порядок реалізації окремих повноважень на досудовому розслідуванні представником юридичної особи. Так, у п. 3 ч. 3 ст. 64-1 КПК України зазначено, що представник юридичної особи має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази. Далі у ч. 3 ст. 93 КПК України закріплено спосіб реалізації цього права представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, шляхом витребування ним та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок тощо. Однак жодною нормою КПК України не визначено обов'язку володільця інформації та документів, на звернення представника юридичної особи, надавати йому відповідні копії документів тощо. Таке право самостійно представником не може бути реалізовано, а тільки ініційовано шляхом звернення із відповідним клопотанням до органу досудового розслідування. Це зумовлено тим, що він не належить до жодної зі сторін кримінального провадження, що унеможливорює самостійну реалізацію ним вказаного права. Відтак представнику юридичної особи необхідно надати можливість самостійно звертатись до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на здійснення тимчасового доступу. Для цього доцільно ч. 1 ст. 159 КК України викласти у такій редакції: «Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження, представнику

юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку)». Аналогічно необхідно ч. 1 ст. 160 КПК України сформулювати так: «Сторони кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком випадків, зазначених у статті 161 цього Кодексу». Відтак ч. 2 ст. 163 КПК України мала би бути такого змісту: «Якщо сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, які звернулися з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться».

На етапі досудового розслідування часто сторона обвинувачення порушує питання про арешт майна юридичної особи, про що звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді. Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор мають вжити необхідних заходів із метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні. При винесенні рішення про арешт на майно юридичної особи слідчий суддя повинен з'ясувати підстави його накладення. У ч. 2 ст. 170 КПК України зазначено, що арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Утім, як свідчить аналіз судової практики, нерідко слідчі судді відмовляють у накладенні арешту на майно юридичної особи, мотивуючи це тим, що кримінальне провадження здійснюється щодо невстановленої особи або ж коли відсутня підозра щодо уповноваженої особи юридичної особи на час розгляду відповідного клопотання. Як приклад варто навести ухвалу колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Донецької області від 21 жовтня 2015 р., якою було скасовано ухвалу слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 08 вересня 2015 р., якою задоволено клопотання заступника начальника слідчого управління прокуратури Донецької області та накладено арешт на усі грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку, що належать ТОВ «Торгова компанія «Євронафта», відкритому в ПАТ «ОСОБА_2 ДНІПРО», шляхом заборони перераховувати грошові кошти з вказаного рахунку.

Органом досудового розслідування встановлено, що в листопаді 2014 р. КП «Маріупольське трамвайно-тролейбусне управління» оголосило конкурс на закупівлю паливо-мастильних матеріалів, а саме бензину марки А-92 та дизельного пального. Переможцем конкурсу стало ТОВ «ТК «Євронафта». За результатами тендеру 30.12.2014 р., між КП «Маріупольське трамвайно-тролейбусне управління» та ТОВ «ТК «Євронафта» укладено договір поставки за № 111202 на постачання паливо-мастильних матеріалів (далі ПММ) строком на рік, тобто до 31.12.2015 р. на загальну суму 4 млн. 596 тис. 500 грн. У подальшому отримані за вказаним договором кошти за поставлені ПММ, а також кошти від інших фінансово-господарських операцій посадові особи ТОВ «ТК «Євронафта» перераховували на банківські рахунки підприємств, які залишилися на тимчасово окупованій території Донецької області.

Отже, на думку органу досудового розслідування, використовуючи банківські рахунки, службові особи ТОВ «ТК «Євронафта», здійснюючи підприємницьку діяльність із купівлі-продажу палива, упродовж листопада 2014 р. по серпень 2015 р., перераховуючи грошові кошти в особливо великому розмірі на рахунки контрагентів, які фактично знаходяться на тимчасово

окупованій території Донецької області, систематично здійснювали фінансування терористичної організації «ДНР», тобто вчинили злочини за ч. 3 ст. 258-5, ч. 2 ст. 364 КК України. Задовольнивши клопотання, слідчий суддя вказав, що в матеріалах кримінального провадження є достатні підстави вважати, що грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку підприємства ТОВ «ТК «Євронафта», є предметом кримінального правопорушення, одержані внаслідок вчинення такого правопорушення та відповідають критеріям, зазначеним у п. 1 ч. 2 ст. 167 КПК України, і зберігають сліди кримінального правопорушення.

Своєю чергою, колегія суддів вважає, що такі висновки слідчого судді є передчасними і не відповідають матеріалам кримінального провадження з огляду на те, що відомості до ЄРДР про вчинення відповідних злочинів були внесені 20 лютого 2015 р., але на час розгляду провадження в апеляційному суді жодній із посадових осіб ТОВ «ТК «Євронафта» підозра у вчиненні злочину не пред'явлена. Отже, на день розгляду провадження в апеляційному суді особа, причетна до вчинення злочинів за ч. 3 ст. 258-5, ч. 2 ст. 364 КК України, не встановлена. З урахуванням наведених обставин колегія суддів дійшла висновку про неможливість визнання ухвали слідчого судді законною та обґрунтованою, а тому вона підлягає скасуванню [182]. Така позиція колегії суддів непоодинокі, а відображена у рішеннях за аналогічними кримінальними провадженнями (ухвала слідчого судді Ожтбрського районного суду м. Полтави від 2 грудня 2015 р. [185], ухвала судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Львівської області від 3 жовтня 2014 р. [183]).

Такі рішення судів є справедливими, оскільки на момент подачі органом досудового розслідування клопотань про накладення арешту на майно юридичної особи, з метою забезпечення конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, мали бути виконані вимоги ч. 8 ст. 214 КПК України, внесено відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, до Єдиного реєстру досудових розслідувань після вручення особі повідомлення

про підозру у вчиненні від імені юридичної особи злочину, передбаченого ст. 258-5 КК України. Інакше орган досудового розслідування мав довести, що кошти, які знаходяться на рахунках юридичної особи, підпадають під критерії ст. 98 КПК України, набуті внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а відтак з метою забезпечення їх збереження як речових доказів єдиним правильним рішенням буде накладення арешту на банківські рахунки, на яких вони розміщені. Водночас нерідко важко встановити, що кошти, які розміщені на банківських рахунках, набуті саме злочинним шляхом, тобто підпадають під критерії ст. 98 КПК України, оскільки такі кошти серед інших складно ідентифікувати. Окрім того, юридична особа, яка отримала на свій банківський рахунок кошти внаслідок вчинення її уповноваженою особою від її імені кримінального правопорушення, може здійснювати переказ меншими частинами в межах своїх рахунків, на яких в цей час міститимуться кошти, які юридичною особою набуті законним шляхом.

Для доказування цієї обставини органу досудового розслідування необхідно здійснити тимчасовий доступ до інформації про рух коштів на банківських рахунках юридичної особи, аби мати змогу визначити залишок коштів на банківському рахунку до моменту надходження коштів, отриманих внаслідок вчинення кримінального правопорушення, та подальший рух вказаних коштів на інші рахунки. Отже, орган досудового розслідування повинен довести суду, на якому із банківських рахунків розміщені кошти, набуті злочинним шляхом, та в якому розмірі. Вважаємо, що така позиція є слушною, оскільки, наприклад, у разі встановлення органом досудового розслідування факту надходження коштів в сумі 1 млн. грн. внаслідок вчинення кримінального правопорушення, навряд чи буде справедливим накладення арешту на всі інші рахунки, на яких розміщені кошти в сумі, скажімо, понад 10 млн. грн.

Тимчасом в іншому провадженні за схожих обставин суд дійшов протилежного висновку. Так, ухвалою слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 3 червня 2015 р. частково відмовлено у задоволенні

клопотання слідчого про накладення арешту на вилучене майно під час обшуку (готівкові грошові кошти, оригінали первинних документів, в яких міститься інформація про фінансово-господарську діяльність, електронні носії інформації, м'ясну продукцію та м'ясну сировину), яке належить суб'єкту господарювання у кримінальному провадженні, що здійснювалось за ознаками вчинення службовими особами ТОВ «Тавр Плюс» злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212 та ч. 2 ст. 258-5 КК України. При винесенні рішення суд посилався на те, що підозра на час розгляду клопотання щодо конкретної особи не пред'явлена, власником грошових коштів та м'ясної продукції є ТОВ «Тавр плюс», доказів подання цивільного позову в рамках кримінального провадження суду не надано [184].

Утім колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Донецької області у своїй ухвалі від 18 червня 2015 р. зазначила, що відсутність оголошеної підозри конкретній особі у відповідному кримінальному провадженні не є перешкодою для арешту майна, оскільки згідно з вимогами чч. 1, 3 ст. 170 КПК України арешт може бути накладено на майно юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, з метою забезпечення можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або цивільного позову. В ухвалі також вказується, що чинне законодавство не визначає обов'язковості оголошення підозри конкретній особі при вирішенні питання про арешт майна, оскільки передбачається інститут досудового розслідування щодо юридичної особи, як у цьому випадку, коли у кримінальному провадженні досліджуються обставини вчинення двох кримінальних правопорушень у рамках діяльності ТОВ «Тавр плюс» [181].

Така позиція суду видається сумнівною, оскільки, відповідно до КПК України, арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної конфіскації та конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру. Тобто на момент подачі до слідчого судді клопотання про накладення арешту з цих підстав необхідна наявність у кримінальному

провадженні підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого. Це впливає з чч. 4, 5 ст. 170, а також ч. 8 ст. 214 КПК України щодо конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру.

Аналіз питань про особливості доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, на стадії досудового розслідування засвідчує наявність прогалин у цій частині, що, власне, викликані відсутністю дієвого механізму щодо застосування цього інституту.

У юридичній літературі неодноразово обговорювали пропозиції передбачити у КПК України окрему главу, в якій би регламентувались положення стосовно окремого провадження щодо юридичних осіб [56, с. 28], що, певною мірою, є виправданим. Водночас варто зосередитися на вирішенні проблемних питань, що виникають під час здійснення досудового розслідування. Окреме провадження щодо юридичної особи повинно здійснювати у виняткових випадках, за яких неможливе одночасне досудове розслідування щодо особи, підозрюваної у вчиненні від її імені та в її інтересах кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України. Це зумовлено тим, що діяльність кожної юридичної особи координується та контролюється її службовими особами або інших особами, які діють від її імені та в її інтересах, а тому доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, нероздільно пов'язані із доказуванням обставин вчинення кримінального правопорушення підозрюваним, обвинуваченим. Зокрема, одні й ті самі матеріальні об'єкти, які зберегли сліди кримінального правопорушення (наприклад, документи), можуть бути речовими доказами і щодо винуватості підозрюваного, обвинуваченого, і щодо підстав застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Аналогічно: висновок почеркознавчої експертизи, яким встановлено факт підписання документів від імені юридичної особи підозрюваним, обвинуваченим, є одночасно доказом у кримінальному провадженні за підозрою у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи

кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України, а відтак є обґрунтуванням застосування заходів кримінально-правового характеру.

Окрім того, з уваги на зміст засади кримінального провадження за ст. 22 КПК України щодо забезпечення змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх правдивості, важливим є врахування позиції та доказів підозрюваного, обвинуваченого, котрий вчинив від імені та в інтересах юридичної особи кримінальні правопорушення за ст. 96-3 КПК України. Водночас під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні виникають проблемні аспекти, які перешкоджають застосуванню заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Так, у чинному КПК України визначено, що провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру (ч. 8 ст. 214 КПК України). Цією нормою законодавцем виключено можливість здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи у деяких випадках, зокрема у разі: смерті особи, її розшуку, відмови іншої держави видати підозрюваного, обвинуваченого тощо. А тому існуюча модель інституту кримінального провадження щодо юридичної особи є недієвою. Яскравим свідченням цього можна навести наднизький відсоток застосування заходів кримінально-правового характеру. Відтак вважаємо, що доцільно буде законодавчо закріпити в КПК України окрему главу Розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження», в якій передбачити порядок здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, а саме Главу 41¹ «Окреме кримінальне провадження щодо юридичної особи». Водночас у КПК України задекларована можливість спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, деякі з яких охоплює ст. 96-3 КК України, тобто таких, за вчинення яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи (Глава 24¹). Однак у цій Главі не регламентовано питання особливостей кримінального провадження щодо юридичної особи.

Що стосується можливості реалізації та закріплення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, то насамперед необхідно внести відповідні зміни до ч. 8 ст. 214 КПК України, виклавши її останнє речення у такій редакції: «Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру, крім випадків, передбачених Главою 41¹ цього Кодексу». Тобто у цій нормі пріоритетність надано єдиному кримінальному провадженню за участю підозрюваного та юридичної особи, від імені та в інтересах якої було вчинено кримінальне правопорушення. Лише винятково необхідно здійснювати окреме провадження щодо юридичної особи. Зокрема, коли орган досудового розслідування з об'єктивних причин не в змозі за допомогою використання кримінальних процесуальних засобів забезпечити участь підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні спільно з провадженням щодо юридичної особи. Так, у КПК України незрозумілою є позиція законодавця щодо закриття кримінального провадження щодо юридичної особи у разі смерті підозрюваного, який вчинив від імені та інтересах юридичної особи кримінальне правопорушення за ст. 96-3 КК України. Фактично виходить, що у разі смерті такої особи незаконно набуті (легалізовані, відмиті) у власність юридичної особи активи будуть нею безперешкодно використовуватись та не підлягатимуть конфіскації. Аналогічно, коли підозрюваний, обвинувачений умисно переховується від правоохоронних органів та/чи суду з метою уникнення кримінальної відповідальності, а відтак від можливості застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Також існує проблема, коли зібрано докази вчинення від імені чи в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, однак відсутні докази причетності конкретної особи до його вчинення (знищені чи підроблені документи). Констатуємо також, що це не вичерпний перелік проблем.

Скажімо, за сучасних умов та поширення у світі нових видів агресії з боку інших держав (так звана «гібридна війна», інформаційна війна тощо) не

непоодинокі випадки створення підприємств, установ та організацій, метою яких є дестабілізація ситуації в державі шляхом фінансування тероризму чи незаконних збройних формувань, підривної діяльності щодо зниження економічного потенціалу України, блокування інфраструктурних об'єктів або роботи життєво важливих підприємств. У разі встановлення факту вчинення особою від імені та в інтересах відповідної юридичної особи кримінального правопорушення зрозуміло, що така особа покине межі України та переховуватиметься на території іншої держави, в інтересах якої вона діяла, а тому під час звернення до відповідної держави зі запитом про видачу підозрюваного (екстрадицію) очевидно, що буде отримано відмову.

Інститут окремого кримінального провадження щодо юридичної особи повинен забезпечити запровадження автономної можливості застосування заходів кримінального правового характеру щодо юридичної особи за наявності спротиву та перешкоджань із боку підозрюваного, обвинуваченого та юридичної особи з-поміж її службових осіб (директорів, засновників, власників тощо). Нині відсутність такого механізму сприяє створенню штучних перешкод для застосовування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Натомість закріплення окремого механізму кримінального провадження щодо юридичної особи буде гарантом належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та службових осіб юридичної особи. Йдеться про те, що вони усвідомлюватимуть, що кримінальне провадження щодо юридичної особи, на грошові активи якої накладено арешт, триватиме не залежно від застосовуваних незаконних заходів (вбивство чи переховування підозрюваного, обвинуваченого, ненадання представника юридичної особи, зміна місця знаходження або приховування взаємозв'язку з відповідною юридичною особою тощо). А тому такі особи будуть зацікавлені у дотриманні належної правової процедури спростування у встановленому порядку доказів сторони обвинувачення щодо підстав застосування заходів кримінально-правового характеру.

З огляду на наведене, вважаємо за необхідне Главу 41¹ доповнити ст. 523¹ «Підстави окремого кримінального провадження щодо юридичної особи», виклавши її у такій редакції:

«1. Прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, своєю постановою виділяє матеріали кримінального провадження щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження у разі:

1) смерті особи, щодо якої складено письмове повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України;

2) розшуку підозрюваного, обвинуваченого з приводу вчинення від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України;

3) відмови іншої держави видати підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України;

4) наявності достатніх доказів вчинення особою (особами) від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України, однак неможливості її встановлення.

Здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи не має перешкоджати кримінальному провадженню за підозрою особи, а тому докази у двох вказаних кримінальних провадженнях здебільшого є одні і ті ж. З огляду на це, у Главі 41¹ КПК України необхідно закріпити право прокурора щодо визначення переліку доказів, зібраних у первинному кримінальному провадженні, які йому необхідні у кримінальному провадженні щодо юридичної особи, задля встановлення їхньої юридичної сили та можливості одночасного використання у двох кримінальних провадженнях за неможливості виготовити з них належні копії. Також зрозуміло, що проведення досудового розслідування у двох окремих кримінальних провадженнях полягатиме у збиранні доказів, призначенні експертиз із приводу одних і тих самих речових

доказів (об'єктів дослідження), які у процесі експертних досліджень можуть бути використані повністю (наприклад, для встановлення придатності до вибуху вибухових пристроїв, спеціально виготовлених для здійснення терористичного акту, необхідно під час експертних досліджень здійснити їх підрив). А тому слід закріпити право прокурора на будь-якому етапі досудового розслідування приймати рішення про використання одних і тих самих доказів одночасно у двох кримінальних провадженнях шляхом виготовлення їх копій, а у разі неможливості їх виготовити – закріпити право одночасного використання оригіналів відповідних документів та предметів (речових доказів).

Отже, доцільно ст. 523¹ «Підстави окремого кримінального провадження щодо юридичної особи» Глави 41¹ доповнити чч. 2, 3, 4, 5, які викласти так:

«2. У такому випадку прокурор виділяє матеріали кримінального провадження в копіях або в оригіналах, зазначаючи у постанові детальний їх перелік, які після того будуть мати однакову юридичну силу. Одночасно прокурор постановою визначає перелік та обсяг речових доказів, місце їх зберігання, які використовуватимуться у двох окремих кримінальних провадженнях.

3. Докази, зібрані у кримінальних провадженнях за підозрою особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України, можуть бути використані за рішенням прокурора і щодо юридичної особи.

4. Рішення про виділення матеріалів досудового розслідування щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження вноситься прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань та повідомляється юридичній особі не пізніше 24 годин з дотриманням вимог, визначених у ст. 277-1 КПК України.

5. Рішення про виділення матеріалів досудового розслідування щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження не підлягає оскарженню».

Відповідно до положень ст. 64¹ КПК України, учасником кримінального провадження визначено представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. У зв'язку з пропозицією здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи є необхідність визначити

особливості його залучення з урахуванням запропонованих змін до ст. 64¹ КПК України. Таких представників, вважаємо, необхідно залучити до одночасної участі в окремому кримінальному провадженні щодо юридичної особи (не більше п'яти осіб – за аналогією участі захисника (ч. 3 ст. 46 КПК України)). А тому у Главі 41¹ доречно передбачити ст. 523-2 «Участь представника юридичної особи в окремому кримінальному провадженні» такого змісту:

«Під час здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи може бути залучений представник юридичної особи у порядку, визначеному ст. 64¹ КПК України. У кримінальному провадженні може брати участь одночасно не більше 5 представників юридичної особи, щодо якої можуть бути застосовані заходи кримінального провадження».

Окрім того, у вказаній Главі необхідно передбачити порядок відкриття матеріалів досудового розслідування окремого кримінального провадження стороною обвинувачення та представниками юридичної особи, щоб у подальшому такі учасники кримінального провадження мали право використовувати докази у суді або спростовувати докази, надані іншою стороною. Видається, таке ознайомлення має відбуватись у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України. Однак у зв'язку з відсутністю у згаданій статті обов'язку представника юридичної особи надавати за запитом прокурора наявні у нього матеріали, які він має намір використовувати в суді (він не належить до сторони захисту), необхідно це додатково законодавчо закріпити. Враховуючи зазначене, у Главі 41¹ доцільно передбачити ст. 523-3 «Відкриття матеріалів досудового розслідування» такого змісту:

«1. Відкриття матеріалів досудового розслідування представнику юридичної особи здійснюється у порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу.

2. Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється окреме кримінальне провадження, зобов'язаний надати за запитом прокурору наявні у нього матеріали, які він має намір використати у суді. У разі ненадання таких матеріалів він не вправі їх використовувати у суді».

Формами закінчення досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, на основі аналізу положень КК та КПК України, можуть бути:

- 1) звернення з клопотанням про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- 2) звернення з клопотанням про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру;
- 3) закриття кримінального провадження щодо юридичної особи.

У першому випадку вважаємо, що таким документом має бути клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, яке за змістом положень головно буде аналогічне обвинувальному акту та способу його вручення. Водночас таке клопотання має містити додаткові відомості, які необхідні для забезпечення розгляду його судом (підстави про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру; інформація про представника юридичної особи; інформація про майно юридичної особи, на яке накладено арешт).

У другому випадку таким процесуальним документом має бути клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, яке повинно містити ті самі відомості, що й клопотання про застосування щодо юридичної заходів кримінально-правового характеру. Окрім того, воно має містити докази факту вчинення від імені та (чи) в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, а також факти, що свідчать про можливість її звільнення від застосування заходів кримінально-правового характеру. Зрозуміло, що таке звільнення повинно відбуватися за згодою уповноваженої особи юридичної особи. Така позиція ґрунтується на аналогічних положеннях в частині звільнення особи – суб'єкта злочину – від кримінальної відповідальності.

Стосовно закриття кримінального провадження щодо юридичної особи, то в ч. 3 ст. 284 КПК України визначено, що воно підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-

правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. А тому, гадаємо, немає необхідності зазначене положення дублювати у запропонованій Главі 41¹ КПК України.

З урахуванням наведеного необхідно передбачити у Главі 41¹ КПК України ст. 523⁴ «Звернення до суду з клопотанням про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотанням про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру» такого змісту:

«1. Прокурор або слідчий за погодженням з прокурором, після виконання вимог ст. 523³ КПК України, складають клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру та реєстр матеріалів досудового розслідування або за наявності підстав, передбачених Кримінальним кодексом України, – клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, яке ними підписується.

2. Клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру виготовляється на офіційному бланку органу досудового розслідування, а у разі складання його прокурором – на офіційному бланку органу прокуратури, та має містити:

1) назву суду та адресу його місцезнаходження, до якого подається клопотання;

2) назву органу досудового розслідування та органу прокуратури, адреси їхнього місцезнаходження;

3) реєстраційний номер окремого кримінального провадження щодо юридичної особи;

4) відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації);

5) анкетні відомості кожного представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство, місце роботи);

6) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

7) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

8) прізвище, ім'я, по батькові, займана посада слідчого, прокурора;

9) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті та інші структурні частини правової норми) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підстав застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

10) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

11) розмір отриманої юридичною особою вигоди внаслідок вчинення від її імені та в її інтересах кримінального правопорушення за ст. 96-3 КПК України;

12) майно юридичної особи, на яке накладено арешт та яке підлягає конфіскації як заходу кримінально-правового характеру;

13) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування).

4. До клопотання про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка представника (представників) юридичної особи про отримання ним (ними) клопотання про застосування заходів кримінально-

правового характеру щодо юридичної особи і реєстру матеріалів досудового розслідування.

5. Клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру за згодою уповноваженої особи юридичної особи виготовляється на офіційному бланку органу прокуратури, складається і підписується прокурором, має містити відомості, вказані в частині 2 цієї статті. Додатково також вказуються:

1) докази, які підтверджують факт вчинення від її імені та в інтересах кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України;

2) обставини, які свідчать, що юридична особа підлягає звільненню від застосування заходів кримінально-правового характеру.

6. До клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) письмова згода уповноваженої особи юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження;

7. Клопотання, зазначені у цій статті з додатками до них, передаються до суду.

У разі законодавчого закріплення моделі окремого кримінального провадження щодо юридичної особи важливим є створення механізму протидії ймовірним зловживанням із боку правоохоронних органів, як от невинуватене тривале проведення розслідування щодо юридичної особи, а відтак перешкоджання її діяльності. Такий механізм має ґрунтуватися на обмежених строках, впродовж яких органом досудового розслідування, прокурором повинно бути прийняте відповідне рішення у кримінальному провадженні. А тому існує необхідність у законодавчому закріпленні строків досудового розслідування та порядку їх продовження за аналогією щодо підозрюваного (ст. 295, 295¹ КПК України). Водночас вважаємо, що права підозрюваного на отримання відповідних клопотань та подання на них заперечень слід закріпити за представником юридичної особи.

З огляду на зазначене, пропонуємо Главу 41¹ КПК України доповнити ст. 523⁵ «Строки досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, порядок їх обчислення та продовження» такого змісту:

«1. Строк досудового розслідування окремого кримінального провадження починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, становить два місці.

2. Порядок обчислення та продовження строку досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи визначається цим Кодексом в порядку, передбаченому щодо підозрюваного. Правами підозрюваного щодо отримання клопотань про продовження строку досудового розслідування та подання на них заперечень наділений представник юридичної особи».

Зважаючи на запропоновані зміни, з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства України, доречно внести зміни до ч. 2 ст. 283 КПК України, виклавши її в такій редакції:

«2. Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру та/або початку окремого кримінального провадження щодо юридичної особи здійснити одну з таких дій».

Окрім того, п. 2 та п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України викласти в такій редакції:

«2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, з клопотанням про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру».

3.2. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, під час судового провадження

Відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, судове провадження є кримінальним провадженням у суді першої інстанції, яке передбачає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Так, підготовче провадження є стадією кримінального процесу, на якій суд, не вирішуючи наперед питання про винуватість особи, на підставі обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і реєстру матеріалів кримінального провадження, думок та клопотань учасників процесу встановлює наявність або відсутність достатніх правових та фактичних підстав для призначення судового розгляду, а за наявності таких підстав призначає судовий розгляд та вчиняє підготовчі дії для забезпечення умов його ефективного проведення [97, с. 588]. А тому, за твердженням О. В. Єні та Л. Г. Матієк, значення цієї стадії кримінального провадження не слід недооцінювати, оскільки процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження, дають змогу забезпечити оперативність правосуддя, не доводячи до стадії судового розгляду ті кримінальні провадження, які потребують закриття у встановлених законом випадках; забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноти та неупередженості судового розгляду шляхом належної підготовки до нього; забезпечити реалізацію низки прав та законних інтересів учасників кримінального провадження [46, с. 288]. Визнаючи слушність наведеної позиції, варто зазначити, що підготовче провадження не обмежується лише здійсненням організаційно-підготовчих дій досудового

розгляду справи, оскільки на цій стадії кримінального провадження вирішуються й інші питання, зокрема такі, як звільнення особи від кримінальної відповідальності, затвердження угоди (про примирення та визнання винуватості). З огляду на це, Х. М. Павич доречно зауважує, що стадія підготовчого провадження займає проміжне місце між досудовим розслідуванням, стосовно якого вона має контрольний характер, і судовим розглядом, щодо якого вона має організуючий характер, а також слугує «процесуальним фільтром» [105, с. 216].

Зупинимося на судовому розгляді у кримінальному провадженні як встановленій законом системі процесуальних дій суду та учасників судового розгляду, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження та ухвалення на цій основі законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення [41, с. 364]. Учені-процесуалісти судовий розгляд розкривають як головну стадію кримінального провадження, оскільки в ній суд уповноважений визначити подальшу долю обвинуваченого, тобто вирішити питання щодо його винуватості або невинуватості у вчиненні кримінального правопорушення [157, с. 73]. Для стадії судового розгляду кримінального провадження характерні певні особливості, а саме: якнайповніше реалізуються принципи кримінального процесу; зосереджені максимальні гарантії правосуддя, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними своїх обов'язків для досягнення завдань кримінального судочинства; найбільшою мірою виявляється взаємодія сторін, суду та інших учасників кримінального провадження; повністю виявляється призначення кримінального судочинства; розглянуті докази можуть братися за основу вироку (або іншого рішення суду); остаточно вирішується питання про винуватість особи і застосування до неї заходів кримінальної відповідальності, тобто вирішується справа по суті [59, с. 7–8].

У чинному КПК України не передбачено окремого порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи на стадії судового розгляду, оскільки, відповідно до законодавчо закріпленої моделі, такий розгляд нерозривно пов'язаний зі судовим розглядом щодо обвинувачення особи у вчиненні кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України. Водночас, як слушно зауважує О. В. Панченко, всебічний аналіз питань, які вирішуються на стадії судового розгляду кримінального провадження за участю юридичної особи, свідчить про те, що багато з них мають свою специфіку, яка обумовлена необхідністю вирішувати додаткові у рамках загальної кримінальної процесуальної форми завдання, спрямовані на з'ясування підстав застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, визначення їх конкретного виду та розміру, особливостей змісту вироку у кримінальних провадженнях щодо юридичної особи, процедуру визначення виду заходів кримінально-правового характеру, можливості укладення угод у такому виді проваджень тощо [112, с. 149].

У чинному КПК України через регламентацію особливостей судового провадження у кримінальних провадженнях, в яких наявні підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру, закріплено участь у судових засіданнях представника відповідної юридичної особи, порядок дій суду у разі його неприбуття на судові засідання та під час ухвалення рішень суду (вироку, ухвали) щодо обвинуваченого тощо. Водночас не передбачено порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння від імені та в інтересах юридичної особи, примусових заходів медичного характеру. Окрім того, не закріплено порядку звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Також чинна модель кримінального провадження на стадії судового розгляду, як і на стадії досудового розслідування, не передбачає можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи за відсутності обвинуваченого, окрім як у порядку спеціального судового провадження. Однак спеціальне судове провадження

здійснюється не щодо всіх злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України, а також не дає відповіді з приводу можливості застосування заходів кримінально-правового характеру у разі смерті обвинуваченого, застосування закону про амністію, помилування, тяжкої хвороби обвинуваченого.

Так, у ст. 339 КПК України визначено право прокурора під час судового розгляду у разі встановлення наявності підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи звертатись із умотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи. Зокрема, прокурор після виконання вимог ст. 341 КПК України має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи. Таким чином, відповідне клопотання прокурора є процесуальним документом, в якому зазначається необхідність початку провадження щодо юридичної особи. Надалі суд, у разі задоволення відповідного клопотання прокурора, зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та виконання прокурором вимог, передбачених статтями 276–278, 290–293 КПК України, але не більше ніж на чотирнадцять днів. Відтак суд зобов'язаний постановити ухвалу щодо відповідного клопотання прокурора. Водночас у вказаній статті визначено, що строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту. Однак з наведеного положення не зрозуміло, в який час необхідно подати відповідне клопотання стороні захисту або представнику юридичної особи та час постановлення рішення судом з цього питання. Аналізуючи вказану норму, можна припустити два варіанти розгляду цього питання.

Так, під час безпосередньої подачі клопотання прокурором стороною захисту або представником юридичної особи подається відповідне клопотання, однак для підготовки відповідного клопотання необхідний певний час. Тому вважаємо, що таке клопотання може буди подане у строк, на який відкладено судовий розгляд. Розглядаючи відповідне клопотання, суд постановляє ухвалу.

Після закінчення встановленого судом строку судове провадження має бути розпочате з підготовчого судового засідання. За клопотанням представника юридичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування заходів кримінально-правового характеру, судом може бути визначено необхідність нового дослідження доказів, які вже були досліджені до початку провадження щодо юридичної особи. А тому суд, заслухавши думку сторін, ухвалює відповідне рішення.

Окремого розгляду потребує питання щодо укладення угод у разі здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи. Так, відповідно до ч. 3 ст. 469 та п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України, укладення угоди про примирення, а також угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди. З цього приводу процесуалісти зазначають, що основною причиною звуження кола випадків укладення угод у кримінальному провадженні за участю юридичних осіб є власне кримінальна політика держави, яка спрямована на безкомпромісну боротьбу з корупцією, фінансуванням тероризму, легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом [112, с. 153]. Важливість вказаної заборони обумовлена необхідністю запобігання випадкам преюдиціарного закріплення вироком суду, яким затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним факту та обставин вчинення кримінального правопорушення, що є підставою для застосування

щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, яка не є стороною угоди, а відтак позбавлена можливості захищати свої права та законні інтереси в змагальному процесі [33, с. 47]. Втім в окремих зарубіжних державах практика укладення відповідних угод є доволі сталою й успішною. Скажімо, у Бельгії прокурор укладає угоду з підозрюваним про надання згоди на припинення кримінального провадження проти юридичної особи в обмін на сплату штрафу підозрюваним [196, с. 13]. У США процесуальні угоди про звільнення корпорацій від кримінального переслідування укладаються тоді, коли запропоноване юридичною особою співробітництво відповідає інтересам суспільства. У такому разі корпорація-порушник у повному обсязі або частково визнає свою вину в обмін на зменшення обсягу обвинувачення чи розміру кримінальної санкції [101, с. 55]. На нашу думку, заборона укладення угоди про примирення, а також угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є виправданим кроком законодавця, оскільки кримінальні правопорушення за ст. 96-3 КК України посягають на особливо значущі об'єкти – як от національна та громадська безпека, відносини миру та безпеки людства, нормальна робота державного апарату тощо. З огляду на це компроміс держави із уповноваженими особами, які від імені чи в інтересах юридичної особи вчиняють відповідні посягання, стимулюватиме їх до злочинної поведінки, оскільки вони знатимуть, що в обмін на визнання своєї вини можна отримати «пільги», скажімо такі, як призначення покарання нижче від найнижчої межі санкції статті КК України або звільнення від відбування покарання тощо.

Відповідно до п. 7-1 ч. 1 ст. 368 КПК України, ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити питання, чи є підстави для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. У його мотивувальній частині зазначаються мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, яким керувався суд (ч. 3 ст. 374 КПК України). Вочевидь, одним із таких рішень можуть бути

рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у разі визнання її уповноваженої особи винуватою у вчиненні одного зі злочинів за ст. 96-3 КК України. Принагідно слід зазначити, що дискусійним є питання, в якому виді рішень має зазначатися про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Зокрема, О. Ф. Пасека переконаний, що провадження щодо юридичної особи повинно розпочинатися саме з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо винної фізичної особи. А тому, на думку автора, таке рішення повинно викладатись в ухвалі суду, а не одночасно з винесенням обвинувального вироку [127, с. 257]. Своєю чергою, Г. З. Яремко зауважує, що законодавець, передбачивши, що питання про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вирішується у вирокі, мав намір показати субсидіарний характер застосування таких заходів, тобто те, що таке рішення обумовлено кримінальною відповідальністю фізичної особи, яка від імені юридичної особи вчинила відповідне кримінальне правопорушення [210, с. 94]. Власне позиція Г. З. Яремко постає слушною, оскільки чинним КПК України не регламентується можливість проведення судового слідства окремо щодо юридичної особи, яке заново потребує з'ясування обставин вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінального правопорушення від її імені чи в інтересах.

Як приклад наведемо вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 31 травня 2017 р., відповідно до якого особу було визнано винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України. Злочин вчинено за таких обставин. Засуджена, працюючи директором ПМП «Сковод», 24 лютого 2016 р., перебуваючи у приміщенні Державної фінансової інспекції в Хмельницькій області, надала неправомірну вигоду в розмірі 600 доларів США начальнику інспекції за сприяння у складанні Державною фінансовою інспекцією позитивної довідки зустрічної звірки підприємства «Сковод» з метою уникнення відповідальності за виявлені під час проведення перевірки порушення. Окрім того, у вирокі суду зазначено, що засуджена

вчинила правопорушення в інтересах згаданого підприємства та її дії були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності щодо ПМП «Сковод». А тому, відповідно до ст.ст. 96-3, 96-4 КК України, до юридичної особи необхідно застосувати захід кримінально-правового характеру у виді штрафу [24].

В іншій справі встановлено, що обвинувачений, який є уповноваженою особою громадської організації «Нова доля країни», діючи від імені та в інтересах її як юридичної особи, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, незаконно позбавив свободи протягом тривалого часу потерпілу для начебто лікування останньої від наркоманії з метою створення умов для отримання неправомірної вигоди та отримання неправомірної вигоди у вигляді грошових коштів під виглядом плати за здійснення такого лікування. Втім суд, дослідивши зібрані докази сторонами кримінального провадження, прийняв рішення виправдати обвинуваченого у вчиненні злочину за ч. 2 ст. 146 КК України. У зв'язку з цим відсутні і підстави, передбачені ст. 96-3 КК України, для застосування щодо юридичної особи – громадської організації «Нова доля країни» заходів кримінально-правового характеру [23].

Такий стан законодавчої регламентації порядку застосування заходів кримінально-правового характеру у процесі судового провадження є вкрай незадовільним, а відтак потребує системного удосконалення. Це можна зробити шляхом запровадження можливості здійснення судового провадження щодо юридичної особи окремо від кримінального провадження за обвинуваченням особи, а також у разі її відсутності. Наприклад, внаслідок вчинення особою злочинів, передбачених ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» та ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» КК України, від імені та в інтересах юридичної особи відбулось заволодіння коштами фізичних осіб шляхом обману та зловживання службовими особами кредитної спілки (іншої фінансової установи) своїм службовим становищем з подальшою легалізацією. Цей факт виявлено правоохоронними органами, а відтак на рахунки та майно

кредитної спілки було накладено арешт, обвинувальний акт щодо особи, яка вчинила відповідні посягання, було передано до суду. Однак на стадії судового розгляду кримінального провадження ця особа помирає. З аналізу КПК України очевидно, що у такому випадку кримінальне провадження судом, у порядку передбаченого п. 5 ч. 1, ч. 7 ст. 284 закривається, а відтак заходи кримінально-правового характеру щодо кредитної спілки не застосовуються. Окрім того, при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження судом вирішується питання про скасування заходів забезпечення кримінального провадження – накладеного арешту на майно кредитної спілки, що, як наслідок, унеможлиблює відшкодування завданої шкоди потерпілим. Звісно, шляхом подачі позову до кредитної спілки в межах цивільного та цивільного процесуального законодавства такий судовий спір вирішується, зокрема в користь потерпілих може бути примусово стягнуто розмір завданої шкоди. Однак, враховуючи, що це доволі тривалий процес, то після скасування накладеного арешту на майно службові особи кредитної спілки можуть реалізувати його (наприклад, продати, зняти грошові кошти з банківських рахунків або перерахувати на інші рахунки тощо), а тому завдана шкода потерпілим не буде відшкодована.

Також не зрозуміло, чи має право суд одночасно із застосуванням примусових заходів медичного характеру чи примусових заходів виховного характеру застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. У КПК України водночас не регламентовано, як повинен діяти суд, коли обвинувачений підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за підстав, передбачених КК України, але за наявності підстав до застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Так, у ч. 3 ст. 288 КПК України передбачено, що суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у разі встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Натомість із положень ч. 3 ст. 284 КПК України вбачається, що провадження щодо юридичної особи

підлягає закриттю у разі закриття кримінального провадження щодо її уповноваженої особи. А тому, аналізуючи положення наведених статей КПК України, у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи не застосовуватимуться, а відтак кримінальне провадження закрите. Такий підхід законодавця є не обґрунтованим.

Отже, надалі у роботі буде запропоновано зміни до чинного КПК України для врегулювання описаних проблемних ситуацій. Зокрема, доречно розглянути проблему застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у разі смерті (визнання померлим), розшуку підозрюваного, обвинуваченого, відмови іншої держави видати підозрюваного, обвинуваченого, а також у випадку виникнення підстав звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Нині КПК України не врегулює зазначені питання, або, навпаки, зобов'язує суд приймати рішення, які, на нашу думку, не обґрунтовані. Зокрема, не зрозумілою є необхідність закриття провадження щодо юридичної особи у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого. Тобто виникає питання, чим керувався законодавець при виключенні будь-якої можливості застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у разі смерті підозрюваного, обвинуваченого. Відтак необхідно передбачити у Главі 41¹ КПК України ст. 523-6 «Провадження щодо юридичної особи в суді першої інстанції, провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами» такого змісту:

«1. Порядок окремого провадження в судді першої інстанції, провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється у порядку, передбаченому цим Кодексом для обвинуваченого, засудженого, виправданого, у присутності представника юридичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування заходів кримінально-правового характеру. У такому випадку участь обвинуваченого, засудженого, виправданого не обов'язкова, їхніми

правами наділяється представник юридичної особи, виключно в частині, що стосується питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, інтереси якої він представляє.

2. У разі виникнення під час судового провадження за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України підстав, передбачених ч. 1 ст. 523¹ КПК України, суд за клопотанням прокурора має право ухвалити рішення про початок окремого судового провадження щодо юридичної особи. Клопотання прокурора має містити відомості, вказані в ч. 2 ст. 523³ КПК України. У такому випадку судове провадження щодо юридичної особи продовжується в загальному порядку.

3. Якщо підстави, передбачені ч. 1 ст. 523¹ КПК України, перестали існувати, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вправі об'єднати в одне провадження судове провадження за обвинуваченням особи та щодо юридичної особи, якщо це не позначатиметься негативно на повноті судового розгляду. За наявності відповідного клопотання сторони кримінального провадження, у разі об'єднання в одне кримінальне провадження, докази, які досліджувались в окремих кримінальних провадженнях, підлягають додатковому дослідженню за участю сторін кримінального провадження та представника юридичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування заходів кримінально-правового характеру».

Тимчасом у ст. 96-5 КК України передбачено підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Своєю чергою, у КПК України не передбачено порядку звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у разі відсутності підозрюваного, обвинуваченого, у зв'язку з чим проведення судового розгляду є неможливим. Зокрема, у ст. 314 КПК України визначено, що після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів із дня

його надходження призначає підготовче судове засідання, на яке викликає учасників судового провадження.

Видається, що ця норма зумовлена тим, що в законодавчо закріпленій моделі не можливе здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи без участі підозрюваного, обвинуваченого, який вчинив від її імені та в інтересах відповідні кримінальні правопорушення. А тому в дисертаційній роботі, пропонуючи модель окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, необхідно внести зміни до положень КПК України, які регламентують порядок проведення судового провадження, оскільки вони повною мірою не врегульовують це питання.

Зокрема, ч. 1 ст. 314 КПК України належить викласти у такій редакції:

«Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності або клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру суд, не пізніше п'яти днів з дня його надходження, призначає підготовче судове засідання, на яке викликає учасників судового провадження».

Окрім того, аналогічно до обвинувального акта, у разі невідповідності клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, необхідно закріпити можливість суду приймати рішення про повернення відповідного клопотання прокурору. А тому до пунктів 3, 4, 5 ч. 3 ст. 314 КПК України необхідно внести відповідні зміни, виклавши їх у такій редакції:

«3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у разі встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

Відповідно, ч. 4 ст. 314 КПК України належить викласти у такій редакції:

«4. Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру можуть бути оскаржені в апеляційному порядку».

На підставі наведеного ч. 1 ст. 317 КПК України має мати такий зміст:

«1. Документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою)».

Наступними стадіями судового провадження є провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку. Так, розгляд справ за апеляційними скаргами дозволяє виправити помилки судів першої інстанції, забезпечити правильний та однаковий підхід до застосування правових норм, а також має контрольний і превентивний характер [63, с. 530]. Що стосується провадження з перегляду судових рішень у касаційному порядку, то його головним завданням є перевірка законності та обґрунтованості судових рішень

першої та апеляційної інстанцій, що дає змогу вчасно виправити допущені ними порушення норм матеріального та процесуального права, реалізувати гарантоване Конституцією України право особи на судовий захист [163, с. 93]. Водночас законодавець встановив певні межі перегляду судом касаційної інстанції. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 433 КПК України, він не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

У рішеннях Європейського суду з прав людини неодноразово висвітлювалось питання щодо заборони перегляду остаточного та обов'язкового судового рішення просто задля нового розгляду та постановлення нового рішення у справі. Втім відступи від цього принципу є виправданими лише у випадку, коли вони обумовлюються обставинами суттєвого та неспростовного характеру [165]. До таких обставин слід власне відносити перегляд вироків та ухвал суду за нововиявленими або виключними обставинами, що визнається самостійною стадією кримінального провадження з перегляду судових рішень, яка покликана сприяти захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінальних правовідносин, усуваючи недоліки, допущені на попередніх судових стадіях. Так, завдання провадження за нововиявленими обставинами полягає в тому, щоб не порушуючи принципу юридичної визначеності, надавати можливість виправити допущені помилки, наявність яких зазвичай зумовлена обставинами, не залежними від суду, який ухвалював відповідне рішення [107, с. 405]. Такими обставинами, відповідно до ч. 2 ст. 459 КПК України, визнаються: 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу, висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими

обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути. Натомість до виключних обставин законодавець відносить такі: встановлена КСУ неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом; встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення (ч. 3 ст. 459 КПК України).

Нині час у КПК України детально не регламентується провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами в частині застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, закріплено право на подання апеляційної та касаційної скарги представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у частині, що стосується інтересів юридичної особи (п. 9-1 ч. 1 ст. 393 та п. 10 ч. 1 ст. 425 КПК України), а також право подати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 1 ст. 460 КПК України).

Як уже зазначалося, згідно із запропонованими змінами (ст. 523-6 КПК України), окреме провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється у порядку, передбаченому КПК України для обвинуваченого, засудженого, виправданого. Вважаємо, що єдиний підхід у процесуальному порядку провадження щодо юридичної особи та провадження щодо обвинуваченого, засудженого, виправданого при здійсненні провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами є виправданим, не спричинятиме непорозумінь та суперечностей у застосуванні норм кримінального процесуального законодавства.

Висновки до третього розділу

За результатами написання цього розділу можна зробити певні висновки.

1. Наведено невідповідність окремих приписів КПК України положенням КК України. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до ч. 8 ст. 214 КПК України, а саме передбачити як підставу початку кримінального провадження щодо юридичної особи вручення особі повідомлення про підозру за незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368⁻³, частинах першій і другій статті 368⁻⁴, статтях 369 і 369⁻² КК України. Окрім того, запропоновано до ч. 8 ст. 214 КПК України додатково внести низку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 159-1, статтями 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376-379, 386 КК України, за вчинення від імені та в інтересах яких щодо юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру.

Окремими проблемними аспектами, які виникають на стадії досудового провадження під час доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є:

- смерть уповноваженої особи до початку вручення їй повідомлення про підозру;
- смерть уповноваженої особи після вручення їй повідомлення про підозру;
- особливості повідомлення юридичної особи з приводу внесення відомостей щодо неї до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- проблеми залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та зміст його процесуальних прав та обов'язків;
- процесуальний порядок реалізації окремих повноважень представником юридичної особи на досудовому розслідуванні.

2. Законодавча регламентація порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у процесі судового провадження потребує нагального системного удосконалення. Проаналізовано проблемні аспекти застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру під час судового провадження, а саме у разі: смерті (визнання померлим), розшуку обвинуваченого, відмови іншої держави видати обвинуваченого, а також у випадку виникнення підстав звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ

1. У роботі наведено нове вирішення наукової проблеми у межах розгляду доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Це засвідчило актуальність задекларованої теми та стало підґрунтям для висновків, пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства України, які мають наукове і прикладне значення. Окреслену мету у дисертації досягнуто шляхом використання і загальнонаукових, і спеціальних методів наукового пізнання. Відтак сформульовано низку підсумкових положень.

1.1. Наявна нині база напрацювань стосовно наукового забезпечення процесу доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, практично не піддавалась аналізу. Здебільшого вчені фрагментарно розглядали окремі аспекти цього питання. Умовно такі наукові дослідження можна поділити на дві групи. До першої групи належать праці з кримінального, адміністративного, цивільного права, у межах яких проаналізовано підстави та форми відповідальності юридичних осіб, з'ясовано доцільність застосування щодо них заходів кримінально-правового характеру, зосереджено увагу на аналізі сукупності ознак конкретної організаційно-правової форми юридичної особи, особливостях правового статусу окремих її видів тощо. Другу групу наукових досліджень, які становлять теоретичну основу роботи, представляють праці з кримінального процесуального права, вивчення яких засвідчує наявність прогалин у науковому забезпеченні здійснення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, оскільки окремі питання є взагалі не дослідженими або описані неповно чи поверхнево.

1.2. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, охоплює

доказування обставин вчинення одного з кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений у ст. 96-3 КК України, а вже після цього – доказування обставин щодо застосування відповідних заходів до юридичних осіб. Структурними елементами доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є: збирання (виявлення та фіксація), перевірка (сукупність практичних дій та розумових операцій), оцінка (встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності) доказів, а також використання доказів для встановлення відповідних обставин.

1.3. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, не були предметом окремої наукової розвідки. Задекларована дисертація представила чотири етапи наукового пошуку: діагностично-пошуковий (у його рамках сформульовано гіпотезу дослідження, за основу якої взято системну розробку рекомендацій з уваги на особливості здійснення доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а також пропозицій про внесення змін щодо поліпшення стану чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства); концептуально-моделювальний (розкрито розгорнутий план-конспект дисертації, в якому відтворено актуальність теми, визначено об'єкт та предмет дослідження, конкретизовано його мету і завдання, методи їх вирішення, а також висвітлено структуру дисертації); дослідний (здійснено аналіз теоретичного й емпіричного матеріалу, систематизацію й узагальнення результатів дослідження); завершальний (проведено оцінку процесу виконання дисертаційної роботи в частині підтвердження чи спростування висунутих гіпотез та достовірності результатів, які відображені у підрозділових висновках роботи).

2. Мета роботи і необхідні методичні передумови для її досягнення охопили вивчення всіх аспектів наукового забезпечення доказування обставин,

які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Вони дали змогу повно і всебічно виконати дослідження, виявити недоліки законодавчої регламентації в цій частині, одержати висновки, що мають наукове і практичне значення, а також обґрунтувати основні напрями і шляхи вдосконалення наведеної проблеми.

2.1. Законодавець дещо «звужено» підійшов до визначення переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. А тому непоодинокими є випадки, коли слідчі судді скасовують накладення арешту на майно юридичної особи у зв'язку з тим, що її уповноваженою особою було вчинено кримінальне правопорушення, яке не передбачене ст. 96-3 КК України, хоча фактично належить до переліку тих, які можуть бути вчинені від імені та в інтересах юридичної особи.

Кримінальне правопорушення належить вважати вчиненим від імені юридичної особи, якщо уповноважена особа, використовуючи надані їй повноваження, реалізовувала правосуб'єктність підприємства, установи чи організації. Відповідно, інтереси юридичної особи повинні впливати з мети та завдань її діяльності, а відтак бути зафіксованими у статутних документах підприємства, установи, організації.

Законодавець певною мірою вибірково підійшов до формулювання системи корупційних правопорушень, які можуть бути вчинені внаслідок незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції. Окрім того, конструкція п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України містить законодавчі хиби, що унеможлиблює використання зазначеної підстави органом досудового розслідування для початку кримінального провадження щодо юридичної особи, оскільки зазначена норма суперечить концепції причинно-наслідкового зв'язку у кримінально-правовій доктрині. А тому невиконання уповноваженою особою покладених обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції не може породжувати наслідки, які передбачені

у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, позаяк це лише створює умови для вчинення відповідного кримінального правопорушення.

2.2. Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, має свою специфіку, оскільки кожне суспільно небезпечне діяння посягає на різні сфери відносин, характеризується своєрідними способами та засобами його вчинення тощо. Відповідно, коло обставин, пов'язаних із доказуванням події кримінального правопорушення, залежить від того, як описано відповідний склад кримінального правопорушення у КК України.

Органом досудового розслідування використовується два способи здобуття (вилучення) документів щодо встановлення статусу особи як уповноваженої особи юридичної особи: 1) тимчасовий доступ до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді; 2) обшук з метою відшукування зазначених матеріальних об'єктів. Спосіб здобуття таких документів обирається на розсуд слідчого та прокурора, зважаючи на обставини кримінального провадження.

Доказування факту вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою від імені, а також в інтересах юридичної особи ґрунтується на трьох основних аспектах: 1) встановлення, вилучення та дослідження документів, в яких міститься інформація та інші відомості, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення від імені, а також в інтересах юридичної особи; 2) отримання показань свідків, потерпілих, підозрюваних; 3) отримання відомостей під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Для доказування невиконання Уповноваженим обов'язку щодо вжиття заходів із запобігання корупції органам досудового розслідування необхідно проаналізувати види діяльності юридичної особи, встановити, в яких із них були приводи до появи корупційних ризиків (значні необґрунтовані видатки юридичної особи на користь третіх осіб, недоотримання запланованого доходу, укладення завідомо збиткових цивільно-правових угод, необґрунтовані кадрові

рішення тощо), які дії у зв'язку з цими ризиками вчинялись Уповноваженим, а які взагалі не вчинялися. Для цього потрібно ініціювати проведення аудиторських перевірок та/або ревізій фінансово-господарської діяльності підприємства, перевірок дотримання антикорупційного законодавства, що проводиться Національним агентством з питань запобігання корупції тощо. Важливим є проведення допитів працівників юридичної особи, зокрема й керівника підприємства, з метою встановлення фактів наявних перевірок та фактичного впливу Уповноваженого на запобігання вчиненню корупційних кримінальних правопорушень. Органу досудового розслідування також необхідно встановити наявність документальних матеріалів та вжити заходів щодо їх вилучення, які у сукупності з іншими доказами свідчатимуть про факт невиконання відповідних обов'язків.

2.3. Кримінальне провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним провадженням, у якому уповноважена особа підозрюється у вчиненні одного з кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений ст. 96-3 КК України. Відтак розгляд судом питання про звільнення юридичної особи від застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру передусім пов'язаний із вирішенням питання про звільнення її уповноваженої особи від кримінальної відповідальності, оскільки у законі регламентовані однакові строки для таких видів звільнення. А тому у разі виникнення питання про таке звільнення, доказуванню мають підлягати обставини, які власне слугують цьому підставою. Водночас аналіз кримінального та кримінального процесуального законодавства засвідчує, що проблемою, яка виникає під час доказування обставин, передбачених ст. 96-5 КК України, є неузгодженість цього припису з положеннями про звільнення особи від кримінальної відповідальності за строками давності на підставі ч. 2 ст. 49 КК України. Тому запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 96-5 КК України, оскільки перебіг давності має відновлюватися не з дня встановлення місцезнаходження уповноваженої особи юридичної особи, а з моменту її прибуття (затримання, добровільного з'явлення) до суду або органу досудового

розслідування, тобто з моменту реальної можливості проводити за участю цієї особи процесуальні дії.

3.1. У КПК України визначено модель кримінального провадження щодо юридичної особи, яка нероздільно пов'язана з кримінальним провадженням щодо її уповноваженої особи. Втім така модель не відповідає потребам практики та ускладнює процес доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру на стадії досудового провадження. З огляду на це обґрунтовано необхідність закріплення інституту окремого кримінального провадження щодо юридичної особи у тих випадках, коли орган досудового розслідування з об'єктивних причин не в змозі, за допомогою використання кримінальних процесуальних засобів, забезпечити участь підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні спільно з провадженням щодо юридичної особи. Такі зміни сприятимуть запровадженню автономної можливості застосування заходів кримінального правового характеру щодо юридичної особи за наявності ймовірного спротиву та перешкоджань із боку підозрюваного, обвинуваченого та юридичної особи з-поміж її службових осіб (директорів, засновників, власників тощо). Закріплення окремого механізму кримінального провадження щодо юридичної особи буде гарантом належної процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та службових осіб юридичної особи, оскільки вони усвідомлюватимуть, що кримінальне провадження щодо юридичної особи, на грошові активи якої накладено арешт, триватиме незалежно від того, які незаконні заходи вони застосовували. А тому такі особи будуть зацікавлені у дотриманні належної правової процедури спростування у встановленому порядку доказів сторони обвинувачення щодо підстав застосування заходів кримінально-правового характеру.

У разі законодавчого закріплення моделі окремого кримінального провадження щодо юридичної особи важливим є створення механізму протидії ймовірним зловживанням з боку правоохоронних органів (зокрема, невиправдано тривале проведення розслідування щодо юридичної особи,

а відтак перешкоджання її діяльності). Такий механізм має ґрунтуватися на обмежених строках, впродовж яких органом досудового розслідування, прокурором має бути прийняте відповідне рішення у кримінальному провадженні. А тому існує необхідність у законодавчому закріпленні строків досудового розслідування та порядку їх продовження за аналогією щодо підозрюваного (ст.ст. 295, 295¹ КПК України). Водночас вважаємо, що права підозрюваного щодо отримання відповідних клопотань та подання на них заперечень слід закріпити за представником юридичної особи.

Здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи не повинно перешкоджати кримінальному провадженню за підозрою особи, а тому докази у двох вказаних кримінальних провадженнях здебільшого є тими самими. З огляду на це, у Главі 41¹ КПК України запропоновано закріпити право прокурора на визначення переліку доказів, зібраних у первинному кримінальному провадженні, які йому необхідні у кримінальному провадженні щодо юридичної особи, та можливість одночасного використання у двох кримінальних провадженнях у разі неможливості виготовити з них належні копії.

3.2. У КПК України не передбачено окремого порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи на стадії судового розгляду, оскільки, згідно зі законодавчо закріпленою моделлю, такий розгляд нерозривно пов'язаний зі судовим розглядом щодо обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України. Також чинна модель кримінального провадження на стадії судового розгляду, як і на стадії досудового розслідування, не передбачає можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у разі відсутності обвинуваченого, окрім як у порядку спеціального судового провадження. Однак спеціальне судове провадження здійснюється не у всіх злочинах, передбачених ст. 96-3 КК України, а також не дає відповіді з приводу можливості застосування заходів кримінально-правового характеру у разі смерті обвинуваченого, застосування закону про амністію, помилування, тяжкої

хвороби обвинуваченого. Тому необхідно законодавчо закріпити можливість здійснення судового провадження щодо юридичної особи окремо від кримінального провадження за обвинуваченням особи, а також у разі її відсутності.

Запропоновано внести такі зміни і доповнення до КПК України:

Ввести Главу 41¹ «Окреме кримінальне провадження щодо юридичної особи», до якої включити ст.ст. 523¹, 523², 523³, 523⁴, 523⁵, 523⁶, виклавши їх у такій редакції:

Стаття 523¹ Підстави окремого кримінального провадження щодо юридичної особи

1. Прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, своєю постановою виділяє матеріали кримінального провадження щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження у разі:

1) смерті особи, щодо якої складено письмове повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України;

2) розшуку підозрюваного, обвинуваченого з приводу вчинення від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України;

3) відмови іншої держави видати підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України;

4) наявності достатніх доказів вчинення особою (особами) від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення за ст. 96-3 КК України, однак неможливості її встановлення.

2. Прокурор виділяє матеріали кримінального провадження в копіях або в оригіналах, зазначаючи у постанові детальний їх перелік, які після цього матимуть однакову юридичну силу. Одночасно прокурор постановою визначає

перелік та обсяг речових доказів, місце їх зберігання, які використовуватимуться у двох окремих кримінальних провадженнях.

3. Докази, зібрані у кримінальних провадженнях за підозрою особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України, можуть бути використані за рішенням прокурора і щодо юридичної особи.

4. Рішення про виділення матеріалів досудового розслідування щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження вноситься прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань та повідомляється юридичній особі не пізніше 24 годин із дотриманням вимог, визначених у ст. 277-1 КПК України.

5. Рішення про виділення матеріалів досудового розслідування щодо юридичної особи в окреме кримінальне провадження не підлягає оскарженню.

Стаття 523² Участь представника юридичної особи в окремому кримінальному провадженні.

Під час здійснення окремого кримінального провадження щодо юридичної особи може бути залучений представник юридичної особи у порядку, визначеному ст. 64¹КПК України. У кримінальному провадженні може брати участь одночасно не більше 5 представників юридичної особи, щодо якої можуть бути застосовані заходи кримінального провадження.

Стаття 523³ Відкриття матеріалів досудового розслідування

1. Відкриття матеріалів досудового розслідування представнику юридичної особи здійснюється у порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу.

2. Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється окреме кримінальне провадження, зобов'язаний надати за запитом прокурору наявні у нього матеріали, які він має намір використати у суді. У разі ненадання таких матеріалів він не вправі їх використовувати у суді.

Аналіз положень КК та КПК України засвідчив, що формами закінчення досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи можуть бути такі:

1) звернення з клопотанням про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

2) звернення з клопотанням про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру;

3) закриття кримінального провадження щодо юридичної особи.

Стаття 523⁴ Звернення до суду з клопотанням про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, клопотанням про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру

1. Прокурор або слідчий за погодженням із прокурором, після виконання вимог ст. 523³ КПК України, складають клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру та реєстр матеріалів досудового розслідування або за наявності підстав, передбачених Кримінальним кодексом України, – клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, яке ними підписується.

2. Клопотання про застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру виготовляється на офіційному бланку органу досудового розслідування, а у разі складання його прокурором – на офіційному бланку органу прокуратури, та повинно містити:

1) назву суду та адресу його місцезнаходження, до якого подається клопотання;

2) назву органу досудового розслідування та органу прокуратури, адреси їхнього місцезнаходження;

3) реєстраційний номер окремого кримінального провадження щодо юридичної особи;

4) відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації);

5) анкетні відомості кожного представника юридичної особи, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство, місце роботи);

6) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

7) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

8) прізвище, ім'я, по батькові, займана посада слідчого, прокурора;

9) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підстав застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

10) відомості про розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

11) відомості про розмір отриманої юридичною особою вигоди внаслідок вчинення від її імені та в її інтересах кримінального правопорушення передбаченого ст. 96-3 КПК України;

12) відомості про майно юридичної особи, на яке накладено арешт та яке підлягає конфіскації як заходу кримінально-правового характеру;

13) відомості про розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування).

4. До клопотання про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка представника (представників) юридичної особи про отримання ним (ними) клопотання про застосування заходів кримінально-

правового характеру щодо юридичної особи і реєстру матеріалів досудового розслідування.

5. Клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру за згодою уповноваженої особи юридичної особи виготовляється на офіційному бланку органу прокуратури, складається і підписується прокурором, має містити відомості, вказані в частині 2 цієї статті. Додатково також наводяться:

1) докази, які підтверджують факт вчинення від її імені та в інтересах кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-3 КК України;

2) обставини, які свідчать, що юридична особа підлягає звільненню від застосування заходів кримінально-правового характеру.

6. До клопотання про звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) письмова згода уповноваженої особи юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження;

7. Клопотання, зазначені у цій статті, з додатками до них передаються до суду.

Стаття 523⁵ Строки досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи, порядок їх обчислення та продовження.

1. Строк досудового розслідування окремого кримінального провадження починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, і становить два місяці.

2. Порядок обчислення та продовження строку досудового розслідування окремого кримінального провадження щодо юридичної особи визначається цим Кодексом в порядку, передбаченому щодо підозрюваного. Правами підозрюваного щодо отримання клопотань про продовження строку досудового розслідування та подання на них заперечень у цьому разі наділений представник юридичної особи.

Стаття 523^б. Провадження щодо юридичної особи в судді першої інстанції, провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами

1. Порядок окремого провадження в судді першої інстанції, провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій, а також провадження за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється у порядку, передбаченому цим Кодексом для обвинуваченого, засудженого, виправданого, у присутності представника юридичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування заходів кримінально-правового характеру. У цьому разі участь обвинуваченого, засудженого, виправданого не обов'язкова, їхніми правами наділяється представник юридичної особи, виключно в частині, що стосується застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, інтереси якої він представляє.

2. У разі виникнення під час судового провадження за обвинуваченням особи у вчиненні кримінальних правопорушень за ст. 96-3 КК України підстав, передбачених ч. 1 ст. 523¹ КПК України, суд за клопотанням прокурора має право ухвалити рішення про початок окремого судового провадження щодо юридичної особи. Клопотання прокурора має містити відомості, вказані в ч. 2 ст. 523³ КПК України. У цьому разі судове провадження щодо юридичної особи продовжується в загальному порядку.

3. Якщо підстави, передбачені ч. 1 ст. 523¹ КПК України, перестали існувати, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вправі об'єднати в одне провадження судове провадження за обвинуваченням особи та щодо юридичної особи, якщо це не позначатиметься негативно на повноті судового розгляду. За наявності відповідного клопотання сторони кримінального провадження, у разі об'єднання в одне кримінальне провадження, докази, які досліджувались в окремих кримінальних провадженнях, підлягають додатковому дослідженню за участю сторін кримінального провадження та представника юридичної особи, щодо якої вирішується питання про застосування заходів кримінально-правового характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования. М. : Инфра-М, 1998. 820 с.
2. Андрусин С. Необходимость приведения национального кримінального та кримінального процесуального законодавства щодо відповідальності юридичних осіб у відповідність до стандартів FATF: досвід країн ЄС. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 17–20.
3. Андрушко П. П. Щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб за вчинення злочинів на їх користь чи в їх інтересах. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 квітня 2013 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : Золота миля, 2013. С. 30–34.
4. Антикорупційна програма Львівського державного університету внутрішніх справ, затверджена наказом від 14 лютого 2020 р. № 36. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/zapobihannya_koruptsiyi/anti_prog1.pdf
5. Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2015. 294 с.
6. Антонова Е. Ю. Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России : дис. ... канд. юрид. наук. Владивосток, 1998. 153 с.
7. Ахтирська Н. Міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях щодо юридичних осіб (законодавчий та організаційний аспекти). *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 21–25.

8. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115–119.

9. Батраченко Т. С. Визначення окремих проблемних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2013. № 2. С. 97–101.

10. Баулін О. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування терористичного акту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 28–38.

11. Белкин А. Р. Теория доказывания: научно-методическое пособие. М. : Норма, 1999. 429 с.

12. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. М., 1966. 295 с.

13. Бирюков П. Н. Уголовная ответственность юридических лиц за преступления в сфере экономики (опыт иностранных государств). М. : Юрлитинформ, 2008. 136 с.

14. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 142 с.

15. Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Романюк В. В. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / за заг. ред. О. О Юхна; МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.

16. Бондарчук А. С. Методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 116–128.

17. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

18. Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 100–112.

19. Вапнярчук В. В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 145–155.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1728 с.
21. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 1 вересня 2016 р. Справа № 263/9687/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60185433>
22. Вирок Катеринопільського районного суду Черкаської області від 25 серпня 2016 р. Справа № 698/1151/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59911934>
23. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 26 липня 2019 р. Справа №552/5825/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83275561>
24. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 31 травня 2017 р. Справа № 686/10280/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67709206>
25. Вишневецкая С. Проблема как объект методологического исследования в контексте методологии науки трудового права. *Закон и жизнь*. 2013. № 8/3. С. 32–36.
26. Вікіпедія (вільна енциклопедія). Джуліан Ассанж. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%B0%D0%BD_%D0%90%D1%81%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B6
27. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». СПб. : Санкт-Петербургский юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. 40 с.
28. Гладун О., Єрьоменко І. Доказування у провадженні про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(17).

С. 44–53. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/gladun_erehenko.pdf

29. Гловюк І. В. Презумпції й тягар доказування у розгляді слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (6). С. 84–89.

30. Головчак М. М. Строки давності у кримінальному законодавстві України та окремих зарубіжних країн. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 319–322.

31. Гончар Т. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 76–80.

32. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.

33. Горбатенко Я. О. Угоди в кримінальному провадженні при застосуванні заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 року)*. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 46–49.

34. Горох О. П. Щодо визначення меж перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 50–58.

35. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>

36. Гришук В. К., Цюра А. М. Глобалізація і проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2002. Вип. 7. С. 49–58.

37. Гришук В. К. Колективний суб'єкт складу злочину: наукова гіпотеза чи перспективна реальність? *Теоретичні та прикладні проблеми*

кримінального права України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Луганськ : ЛДУВС, 2011. С. 134–139.

38. Гришук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: *delegeferenda*. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 274–291.

39. Гришук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

40. Groshewiy Yu. M., Stakhivskiy S. M. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник. 2-е вид., стереотип. Київ : КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2007. 272 с.

41. Gurtyeva L. M. Частини (етапи) стадії судового розгляду у кримінальному провадженні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 364–366.

42. Gutrova N. O. Заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 7 лютого 2014 р.). Одеса, 2014. С. 115–125.

43. Drod V. G. Сутність досудового розслідування як стадії кримінального провадження. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3(37). С. 185–190.

44. Dudorov O. O., Kamen'skiy D. V. Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 2. С. 103–145.

45. Dudorov O. Проблеми юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. Вип. № 2 (17). С. 133–142.

46. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету*. 2013. № 2. С. 286–289.

47. Єріна А. М., Захожай Б. В., Єрін Д. Л. *Методологія наукових досліджень : навчальний посібник*. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.

48. Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2015. 22 с.

49. Жильцов О. Л. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: процесуально-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 20 с.

50. Жовтан П. В. Предмет доказування у кримінальному провадженні про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією: теорія і практика*. 2014. № 2 (33). С. 50–53.

51. Загиней З. А. Основні недоліки нормотворчої техніки інституту застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4. С. 58–78. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2017/zaginej.pdf>

52. Загиней З. А. Предикатний злочин уповноваженої особи як підстава застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 5. С. 119–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2017_5_17

53. Загиней З. А., Гладун О. З. Незабезпечення виконання обов'язків щодо запобігання корупції як підстава застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України: зб. наук. праць*. 2018. № 2 (19). С. 46–57.

54. Задоя К. П. Правова природа заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 4. С. 42 – 53.

55. Заклюк А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 208 с.

56. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 94 с.

57. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2001. 19 с.

58. Іщенко В. М. Теоретична модель доказування в сучасній науці кримінального процесу України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 309–321. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/1ivmnpri.pdf>

59. Карабанова Т. Н. Судебное следствие в уголовном процессе Российской Федерации. М. : Юрлитинформ, 2011. 192 с.

60. Карнеева Л. М. Доказательства и доказывание в уголовном процессе : учебное пособие. М. : Юрид. лит., 1994. 193 с.

61. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). Изд. 2-е. М. : Аванта, 2001. 560 с.

62. Кимлик Н. В. Юридична особа як суб'єкт корупційного злочину. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 132–136.

63. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підруч. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

64. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

65. Ковальчук С. О. Особливості оцінки доказів судом апеляційної інстанції. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса : Юридична література, 2013. С. 415–419.

66. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
67. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. 2-е изд., испр. и доп. М., 1975. 720 с.
68. Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2011. 18 с.
69. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 202 с.
70. Кочнева А. О. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Репозитарій Національного авіаційного університету*. 2015. С. 57–60. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/18410>.
71. Кравчук О. Перспективи кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційні злочини. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 30–33.
72. Крет Г. Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 132–139.
73. Крижановський М. В. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: сутність та форми : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2020. 231 с.
74. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
75. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

76. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., допов. Харків : Право, 2013. 376 с.
77. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101
78. Крутевич М. М. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1(6). С. 175–184.
79. Кушакова-Костицька Н. В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень : об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1–2. С. 23–31.
80. Лист Міністерства юстиції України від 29 липня 2020 р. № 179/8.4.4/32-20 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v179_323-20#Text
81. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.
82. Лукашкіна Т. В. Предмет доказування в кримінальному провадженні. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 297–299.
83. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
84. Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування в кримінальному судочинстві : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2005. 216 с.
85. Малярова В. О. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 38. С. 119–121.
86. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету*

бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 280–283. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_71

87. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

88. Митрофанов І. І. Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 2. С. 126–134.

89. Михайленко В. Процесуальні аспекти інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи в сучасних умовах правового регулювання. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: матеріали міжнародного круглого столу* (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 72–77.

90. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 18 с.

91. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 215 с.

92. Михайловская И. Б. Настольная книга судьи по доказыванию в уголовном процессе. М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2006. 192 с.

93. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев : Вища школа, 1984. 134 с.

94. Михеенко М. М. Гносеологическая и юридическая сущность уголовного процессуального доказывания. *Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні* : вибрані твори. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

95. Михеенко М. М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1984. 47 с.

96. Мотлях О. І., Вороніна С. В. Криміналістичне доказування у кримінальному провадженні: теоретико-процесуальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 117–120.

97. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13. 04. 2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Центр політико-правових реформ Factor, 2013. 1058 с.

98. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

99. Нерсисян А. С. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи: аналіз нового законопроекту. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2. С. 181–192. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vvru_2013_2_19.pdf

100. Никифоров А. С. Современные тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории. *Государство и право*. 1994. № 6. С. 65–73.

101. Никифоров Б. С. Современное американское уголовное право. М. : Наука, 1990. 253 с.

102. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. М. : АО «Центр ЮрИнфор», 2003. 204 с.

103. Особливості кримінального провадження щодо юридичної особи : науково-методичні рекомендації / К. Л. Бугайчук, А. М. Яценко, І. В. Лешукова, О. О. Кочура, А. В. Даниленко. Харків : ХНУВС, 2015. 60 с.

104. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие. М., 2001. 144 с.

105. Павич Х. Поняття та значення підготовчого провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІІ звіт. наук.-практ. конф. (м. Львів, 4–5 лютого 2016 р.). Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2016. Ч. 2. С. 214–216.

106. Павлютін Ю. М. Особливості доказування обставин легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 169–172.

107. Панасюк К. В. Проблемні питання судового розгляду справ за нововиявленими обставинами. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 405–408.

108. Панишев С. О. Деякі правові аспекти застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності до юридичних осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2013. № 3. С. 107–114.

109. Панов М. І. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3) С. 44 – 55. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/4.pdf

110. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2017. № 2 (9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/01_Panov.pdf

111. Панов Н. И., Гуторова Н. А. О методологии научного исследования проблем Особенной части уголовного права. *Правоведение. Известия высших учебных заведений*. СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 2010. № 1. С. 87–97.

112. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 222 с.

113. Панько М. Є. Перевірка та оцінка доказів як структурні елементи доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 34–39.

114. Панько М. Є. Особливості збирання доказів як структурного елемента доказування обставин, передбачених ст. 96-3 Кримінального кодексу України. *Наше право*. 2020. № 4. С. 170–175.

115. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. №1. Vol. 3. С. 131–136.

116. Панько М. Є. Вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 133–138.

117. Панько М. Є. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру. *Право UA*. 2020. № 1. С. 107–112.

118. Панько М. Є. Незабезпечення виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Наше право*. 2020. № 2. С. 106–111.

119. Панько М. Є. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 111–116.

120. Панько М. Є. Стан теоретичного дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір* : матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.) / Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2018. С. 529–533.

121. Панько М. Є. Збирання доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 29 березня 2019 р.) /

Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 295–298.

122. Панько М. Є. Перевірка доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір* : матеріали міжнародної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2019 р.) / Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 264–265.

123. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 132–135.

124. Панько М. Є. Поняття уповноваженої особи відповідно до ст. 96-3 КК України. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3 – 4 квітня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 79–83.

125. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 20 с.

126. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 238 с.

127. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 253–263.

128. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.

129. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

130. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

131. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 р. № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

132. Положення про проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів ДП «НЕК «Укренерго», затверджене наказом від 8 листопада 2017 р. № 353. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/02/nakaz_353_Zatverdzhennya_polozhennyaroporyadok_provedennya_aktykoruptsijnoyi_....pdf

133. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46901&pf35401=262799>

134. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 16 с.

135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 червня 2013 р. № 314-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/314-18>

136. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 березня 2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/print>

137. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n860>

138. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

139. Питання запобігання та виявлення корупції : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 р. № 706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF>

140. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 січня 2017 р. № 31. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN027737.html

141. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та реалізації антикорупційних програм юридичних осіб : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 22 вересня 2017 р. № 734. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0734884-17>

142. Про затвердження Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до Національного агентства з питань запобігання корупції та їх погодження : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 8 грудня 2017 р. № 1379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-18>

143. Про Національну раду з питань антикорупційної політики : Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>

144. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 576-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2017-%D1%80>

145. Провоторов О. П. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як інститут кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. 196 с.

146. Провоторов О. П. Правові підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за законодавством України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1. С. 243–250.

147. Пунченко О. П. Методологічні новації у сучасному науковому пізнанні. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. № 57. С. 27–37.

148. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. М. : Юрид. лит., 1977. 120 с.

149. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>

150. Роганов С. А. Расследование преступлений в сфере нетрадиционного наркобизнеса. М. : Юрид. центр Пресс, 2005. 549 с.

151. Рогатинська Н. З. Деякі проблеми щодо доказування та його елементів за чиним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2 (II). С. 229–234.

152. Руткевич М. Н., Лойфман И. Я. Диалектика и теория познания. М. : Мысль, 1994. 338 с.

153. Сагайдак Є. С. До питання про встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання* : зб. тез доп. I Всеукр. курсант.-студент. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 червня 2017 р.) / МОН України; МВС України;

Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків, 2017. С. 123–127.

154. Саєнко С. І. Адміністративна відповідальність юридичних осіб за правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 238 с.

155. Сакали М. Я. Відповідальність юридичних осіб за податкові правопорушення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2011. 20 с.

156. Сергеева Д. Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1 (26). С. 89–95.

157. Сиза Н. П., Кузьмінська Д. С. Реалізація функції захисту під час здійснення судового розгляду в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 72–80.

158. Словник української мови: в 11 т. Т. 3. 1972. С. 434. URL: <http://sum.in.ua/s/zbyraty>

159. Словник української мови: в 11 т. Т. 5. 1974. С. 625. URL: <http://sum.in.ua/s/oderzhuvaty>

160. Службський І. Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.

161. Скарбарчук О. Г. Проблемні аспекти у доказуванні одержання неправомірної вигоди юридичною особою як форми вчинення злочину в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою : науково-практична Інтернет-конференція (7 грудня 2017 р.). URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1701%3A061217-10&catid=201%3A5-122017&Itemid=248&lang=ru

162. Скок О., Шевченко Т. Деякі питання щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 30 липня 2019 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. С. 78–90.

163. Соловей Г. В., Теремецький В. І. Деякі проблемні питання перегляду судових рішень у кримінальному процесі України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3 (15). С. 87–99.

164. Сотніченко В. С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 219 с.

165. Справа «Желтяков проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини. Заява № 4994/04. Страсбург, 9 червня 2011 р. Остаточне. 09/09/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_708#Text

166. Статут ПП «МАКСИМУС ГРУП», затверджений протоколом загальних зборів засновників приватного підприємства «МАКСИМУС ГРУП». № 1 від 2 квітня 2016 р. URL: <http://pravo-net.com.ua/articles-ust/obraztsy-dokumentov/item/270-zrazok-statut-privatnogo-pidpriemstva>

167. Статут Товариства з обмеженою відповідальністю «Товариство» від 10 квітня 2016 р. Протокол № 1. URL: <http://pravo-net.com.ua/articles-ust/obraztsy-dokumentov/item/268-statut-tov-z-usima-vidami-diyalnosti-za-kved-2010-stanom-na-01-04-2016>

168. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 29 с.

169. Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1. С. 144–152.

170. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

171. Табарин И. В. Современная теория права: новый научный курс : монография. М., 2008. 624 с.

172. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ; Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

173. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. М., 1973. 736 с.
174. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин, А. И. Винберг, В. Я. Дорохов и др.; редкол. : Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов и др. 2-е изд., испр. и доп. М. : Юрид. лит., 1973. 736 с.
175. Тертышник В. М., Слинко С. В. Теория доказательств : учебное издание. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
176. Типова антикорупційна програма юридичної особи, затверджена Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2 березня 2017 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-17>
177. Трут Д. Притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності в Україні: міф чи реальність. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prityagnennya-yurosib-do-kriminalnoyividpovidalnosti-v-ukrayini-mif-chirealnist.html>
178. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29–40.
179. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 16 листопада 2016 р. Справа № 263/9687/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62763447>
180. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Київського апеляційного суду від 10 грудня 2018 р. Справа № 760/19091/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78516483>
181. Ухвала колегії суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Донецької області від 18 червня 2015 р. Справа № 11-сс/775/16/2015 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50384894#>
182. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Донецької області від 21 жовтня 2015 р. Справа № 11-сс/775/245/2015 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53419213>

183. Ухвала судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Львівської області від 3 жовтня 2014 р. Справа № 461/9851/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41000433>

184. Ухвала слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 3 червня 2015 р. Справа № 234/7981/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47827666>

185. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 2 грудня 2015 року. Справа № 554/8528/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55230002>

186. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 р. Справа № 1-кк/759/1382/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66432080>

187. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду міста Києва від 16 серпня 2018 р. Справа № 760/20810/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76180194#>

188. Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків : Фактор, 2013. 96 с.

189. Фесенко Є. В. Системний підхід як метод моделювання конструктивних ознак кримінально-правових інститутів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. Ч. 2 (33). С. 88–96.

190. Форостяний А. В. Щодо розширення предмета доказування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 152–158.

191. Фріс П. Л. До питань про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Юридичний вісник*. 2015. № 2(35). С. 152–155.

192. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2004. 20 с.

193. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. 304 с.
194. Хитра А., Саврій І. Забезпечення допустимості доказів під час проведення досудового слідства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 167–171.
195. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
196. Chance Clifford. Corporate Liability in Europe. 2012. January. 124 p.
197. Чернілевський Д. В. та ін. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / за ред. Д. В. Чернілевського. Вид. 2-е, допов. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
198. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 186 с.
199. Чурикова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 226–231.
200. Шевчишин А. В. Доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2018. 489 с.
201. Шевчишин А. В. Доказування обставин, передбачених п. 2 ч.1 ст. 96-3 Кримінального кодексу України, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1/1. С. 134–139.
202. Швырев В. С. Научное познание как деятельность. М. : Наука, 1984. 249 с.
203. Шинкарьов Ю. В. Правовий аналіз окремих новел законодавства про кримінальну відповідальність. *Збірник наукових праць Харківського*

національного педагогічного ун-ту імені Г. С. Сковороди. Серія «Право». 2014. Вип. 21. С. 96–100.

204. Шишкіна Є. К., Носирєв О. О. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Діса плюс, 2014. 200 с.

205. Шумило М. Є. Докази досудового і судового провадження в КПК України: співвідношення та їх функціональне призначення. *Право України*. 2013. № 11. С. 206–215.

206. Щедровицький Г. П. Філософія. Наука. Методологія. М. : Шк. культ. політики, 1997. 656 с.

207. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами в системі Служби безпеки України при розслідуванні кримінальних справ : навч. посіб. Київ : НА СБ України, 2005. 247 с.

208. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 178 с.

209. Яновська О. Г. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 77–82.

210. Яремко Г. З. Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4. С. 89–92. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_15.pdf.

211. Яскевич Я. С. Філософія и методологія науки. Минск : Высшая школа, 2007. 656 с.

212. Яценко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1(9). С. 212–223.

213. Яценко М. А. Звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності: теоретико-прикладний аспект. *Форум права* : електронне наукове фахове видання. 2017. № 4. С. 300–308. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_48.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

**РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУДДІВ**

АНКЕТА

для проведення соціологічного опитування
працівників правоохоронних органів і суддів
із питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо
юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (200 осіб)

На кафедрі кримінального права та процесу Львівського торговельно-економічного університету виконується дисертаційна робота на тему «Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру».

Враховуючи Ваш досвід роботи, запрошуємо Вас взяти участь у вивченні питань окресленої проблематики. Будь ласка, відзначте варіант відповіді, який найбільше відображає Ваше ставлення до питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Анкетування анонімне. Гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей. Результати опитування сприятимуть дослідженню.

Заздалегідь вдячні!

Відомості про респондента**1. Місце Вашої праці:**

☐ поліція	90 (45%)
☐ СБУ	13 (6,5%)
☐ прокуратура	45 (22,5%)
☐ суд	52 (26%)

2. Ваша посада:

☐ слідчий	64 (32%)
☐ оперуповноважений	29 (14, 5%)
☐ начальник (заступник начальника) слідчого відділу	10 (5%)
☐ суддя	52 (26%)
☐ прокурор	45 (22,5%)

3. Досвід роботи за спеціальністю:

☐ до 1 року	18 (9%)
☐ від 1 до 5 років	70 (35%)
☐ від 5 до 10 років	59 (29,5%)
☐ понад 10 років	53 (26,5%)

4. Місцевість, у якій Ви працюєте:

☐ міська	200 (100%)
☐ сільська	0 (0%)

5. Чи доцільне застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру?

☐ Так	189 (94,5 %)
☐ Ні	7 (3,5 %)
☐ Складно відповісти	4 (2%)

6. Чи потрібно, на Вашу думку, внести зміни та доповнення у ст. 96-3 «Підстави для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» КК України?

☐ Так	174 (87%)
☐ Ні	26 (13%)

7. Чи обґрунтовано законодавцем визначено у ст. 96-3 КК України перелік злочинів, за вчинення яких щодо юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру?

☐ Так	43 (21,5%)
☐ Ні	127 (63, 5%)
☐ Складно відповісти	30 (15%)

8. Відсутність практики застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру зумовлена такими чинниками:

☐ недостатньо чіткою регламентацією підстав застосування цього інституту, що створює труднощі у процесі доказування	57 (28,5 %)
☐ сторона обвинувачення не прагне «обтяжити» провадження додатковими учасниками, зокрема з мотивів процесуальної економії	18 (9%)
☐ немає відповідної практики оформлення і доведення передбачених законом форм причетності юридичної особи до вчиненого злочину	10 (5 %)
☐ усі відповіді правильні	115 (57, 5%)

9. Чи необхідно передбачити на будь-якому підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності обов'язок наявності антикорупційної програми?

- Так 124 (62%)
- Ні 76 (38 %)

10. Чи має порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи чітку законодавчу регламентацію?

- Так 32 (16%)
- Ні 168 (84%)

11. У якому виді рішень має бути зазначено про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи ?

- Таке рішення повинно викладатись в ухвалі суду, а не одночасно з винесенням обвинувального вироку 68(34%)
- Питання про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вирішується у вирокі 132 (66%)
- Складно відповісти 0 (0%)

12. Чи обґрунтованою є законодавча заборона укладення угоди про примирення, а також угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи?

- Так 112 (56%)
- Ні 84 (42 %)
- Складно відповісти 4 (2%)

13. Чи є виправданим здійснення одночасного провадження щодо юридичної особи з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру?

- Так 90 (45 %)
- Ні 94 (47 %)
- Складно відповісти 16 (8 %)

14. Чи доцільно внести відповідні зміни у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, внаслідок яких стане можливим органам досудового розслідування проводити розслідування, доводити підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру та спрямовувати до суду матеріали щодо юридичних осіб окремо від матеріалів кримінальних проваджень щодо фізичних осіб.

- Так 106 (53 %)
- Ні 94 (47%)

**Зведені дані за результатами анкетування
працівників правоохоронних органів і суддів
із питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо
юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру
(опитано 200 осіб)**

У результаті анкетування працівників правоохоронних органів і суддів, спрямованого на дослідження питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, що проводилося впродовж 2019 р. (загалом роздано 200 анкет, усі повернуто), отримано такі статистичні дані:

№	Зміст запитання	Варіанти відповідей	Кількість осіб	Показник у %
1.	Де Ви працюєте?	Поліція	90	45 %
		СБУ	13	6,5 %
		Прокуратура	45	22,5 %
		Суд	52	26 %
2.	Ваша посада	Слідчий	64	32 %
		Оперуповноважений	29	14,5 %
		Начальник (заступник начальника) слідчого відділу	10	5 %
		Суддя	52	26 %
		Прокурор	45	22,5 %
3.	Досвід роботи за спеціальністю	До 1 року	18	9 %
		Від 1 до 5 років	70	35 %
		Від 5 до 10 років	59	29,5 %
		Понад 10 років	53	26,5 %
4.	Місцевість, у якій Ви працюєте	Міська	200	100 %
		Сільська	0	0 %
5.	Чи доцільне застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру?	Так	189	94,5%
		Ні	7	3,5 %
		Складно відповісти	4	2%
6.	Чи потрібно, на Вашу думку, внести зміни та доповнення у ст. 96-3 «Підстави для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» КК України ?	Так	174	87 %
		Ні	26	13 %

7.	Чи обґрунтовано законодавцем визначено у ст. 96-3 КК України перелік злочинів, за вчинення яких щодо юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру?	Так	43	21,5 %
		Ні	127	63,5 %
		Складно відповісти	30	15 %
8.	Відсутність практики застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру зумовлена такими чинниками:	недостатньо чіткою регламентацією підстав застосування цього інституту, що створює труднощі у процесі доказування	57	28,5%
		сторона обвинувачення не прагне «обтяжити» провадження додатковими учасникам і, зокрема, з мотивів процесуальної економії	18	9%
		немає відповідної практики оформлення і доведення передбачених законом форм причетності юридичної особи до вчиненого злочину	10	5%
		усі відповіді правильні	115	57,5%
9.	Чи необхідно передбачити на будь-якому підприємстві, в установі чи організації незалежно від форми власності обов'язок наявності антикорупційної програми?	Так	124	62 %
		Ні	76	38 %
10.	Чи має порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи чітку законодавчу регламентацію?	Так	32	16 %
		Ні	168	84 %

11.	У якому виді рішень повинно зазначатись про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи ?	Таке рішення має викладатись в ухвалі суду, а не одночасно з винесенням обвинувального вироку	68	34%
		Питання про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вирішується у вирокі	132	66 %
		Складно сказати	0	0%
12.	Чи обґрунтованою є законодавча заборона укладення угоди про примирення, а також угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи?	Так	112	56 %
		Ні	84	42 %
		Складно відповісти	4	2%
13.	Чи є виправданим здійснення одночасного провадження щодо юридичної особи з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру?	Так	90	45 %
		Ні	94	47 %
		Складно відповісти	16	8 %
14.	Чи доцільно внести відповідні зміни у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, внаслідок яких стане можливим органам досудового розслідування проводити розслідування, доводити підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру та спрямовувати до суду матеріали щодо юридичних осіб окремо від матеріалів кримінальних проваджень щодо фізичних осіб.	Так	106	53%
		Ні	94	47%

Львівський торговельно-економічний університет
79011, Україна, Львів, вул. Туган-Барановського, 10
тел./факс.(032)-275-65-50

№ 94/16 від «22» лютого 2021р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Львівського торговельно-
економічного університету
проф. Кушнік П.О.

«22» лютого 2021 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Панько Мар'яни Євгенівни «Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» у навчальний процес кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету.

Експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

Голови: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, професора Котухи О.С.,

Членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та процесу, доктора юридичних наук, професора Щура Б.В., професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук Федорова М.П., доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук Скреклі Л.І.

розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», аспіранта кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету Панько М.Є. за темою «Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру».

Проаналізовано основні результати дослідження Панько М.Є., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Панько М.Є. Перевірка та оцінка доказів як структурні елементи доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Право і суспільство*. №5. 2018. С.34-39

2. Панько М.Є. Особливості збирання доказів як структурного елемента доказування обставин, передбачених ст.96-3 Кримінального кодексу України. *Наше право*. №4. 2020 р. С.170-175

3. Панько М.Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. №1. 2020. (volume 3).С.131-136

4. Панько М.Є. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру. *Право UA*. №1. 2020 р. С.107-112.

5. Панько М.Є. Незабезпечення виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Наше право*. №2. 2020. С.106-111

6. Панько М.Є. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Європейські перспективи*. №2. 2020. С.111-116.

7. Панько М.Є. Вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню. *Європейські перспективи*. №1. 2021 р. С.91-96

8. Панько М.Є. Стан теоретичного досліджування питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матеріали Всеукраїнської конференції, 25 жовтня 2018 р.; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». - Львів. С.529-533.

9. Панько М.Є. Збирання доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукраїнської конференції, 29 березня 2019 р. ; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : СПОЛОМ, 2019. С.295-298

10. Панько М.Є. Перевірка доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір*: матеріали Міжнародної конференції, 25 жовтня 2019

року; кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : СПОЛОМ, 2019. С.264-265

11. Панько М.Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С.132-135

12. Панько М.Є. Поняття уповноваженої особи відповідно до ст.96-3 КК України. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 3-4 квітня 2020 р. – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С.79-83.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Панько М.Є., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського торговельно-економічного університету, зокрема при викладанні навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Проблеми кваліфікації та запобігання кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності», «Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітніх ступенів бакалавр, магістр.

Голова комісії:

декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук,
професор

О.С. Котуха

Члени комісії:

завідувач кафедри кримінального права та процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України

Б.В. Щур

кандидат юридичних наук,
професор кафедри кримінального права та
процесу

М.П. Федоров

доцент кафедри кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук

Л.І. Скрекля

АКТ

впровадження наукових розробок дисертації Панько Мар'яни Євгенівни на тему: «Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру»

Результати дисертації Панько М.Є на тему: «Доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є актуальними, обґрунтованими, мають суттєве теоретичне і практичне значення та можуть використовуватись при підготовці відомчої нормативної бази та методичних рекомендацій.

Аналіз положень як кримінального, так і кримінального процесуального законодавства України та дані правозастосовної практики дають підстави для висновку про те, що правова регламентація застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у кримінальному провадженні не є досконалою та не відповідає повною мірою потребам сучасності. Незважаючи на те, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в Україні вже доволі тривалий час регламентовані законодавством, практика застосування їх доволі обмежена. Органи досудового розслідування, як правило, не застосовують цей інститут, а якщо і застосовують, то здебільшого лише посилаються на нього як аргумент при поданні клопотання щодо накладення арешту на те чи інше майно. Не є винятком і корупційні злочини, органи досудового розслідування щодо яких так само рідко використовують провадження стосовно юридичних осіб. Судова практика стосовно розглядуваних заходів, відповідно, також досить рідка. В єдиному реєстрі судових рішень вдається знайти лише декілька вироків із застосованими до юридичних осіб заходами кримінально-правового характеру. Між тим, вбачається, що пов'язані з підкупом корупційні злочини досить часто вчиняються від імені та (або) в інтересах певної юридичної особи. Тому застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за кримінальне правопорушення має стати правилом, а не винятком.

Позитивною рисою підготовленої Панько М.Є. дисертації є використання відповідної судової практики, а також проведення опитування працівників правоохоронних органів і суддів. Це надало можливість автору підсилити ряд положень дисертації відповідним ілюстративним матеріалом і сформулювати ряд обґрунтованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

Структура дисертації відповідає вимогам, що ставляться до такого виду наукових праць. Крім актуальності обраної теми і зв'язку роботи з науковими програмами, планами, темами, автором вірно означені об'єкт та предмет дослідження, змістовно визначено, яке саме поняття досліджувалося за допомогою того чи іншого методу.

Дисертація відзначається науковою новизною. У ній вказується відмінність одержаних результатів від відомих раніше, висловлено і обґрунтовано низку цікавих з точки зору науки кримінального процесуального права ідей, пропозицій і рекомендацій. Особлива увага аспіранткою приділялась загальним положенням застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також особливостям доказування цих обставин на окремих стадіях кримінального провадження. Відтак, запропоновані Панько М.Є. зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства України є своєчасними, та з огляду на отриманий науковий результат, науково обґрунтованими.

**Прокурор другого відділу
управління процесуального керівництва
у кримінальних провадженнях
слідчих територіального управління
Державного бюро розслідувань
Львівської обласної прокуратури
кандидат юридичних наук**

В. Рубцов

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Панько М. Є. Особливості збирання доказів як структурного елемента доказування обставин, передбачених ст. 96-3 Кримінального кодексу України. *Наше право*. 2020. № 4. С. 170–175.

2. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. Vol. 3. С. 131–136.

3. Панько М. Є. Вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 133–138.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Панько М. Є. Перевірка та оцінка доказів як структурні елементи доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 34–39.

5. Панько М. Є. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру. *Право UA*. 2020. № 1. С. 107–112.

6. Панько М. Є. Незабезпечення виконання обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції як обставина, яка підлягає доказуванню для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. *Наше право*. 2020. № 2. С. 106–111.

7. Панько М. Є. Методологічні засади дослідження доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 111–116.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Панько М. Є. Стан теоретичного досліджування питань доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.) / кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 529–533.

9. Панько М. Є. Збирання доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 29 березня 2019 р.) / кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 295–298.

10. Панько М. Перевірка доказів як структурний елемент доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в Європейський простір* : матеріали міжнародної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2019 р.) / кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2019. С. 264–265.

11. Панько М. Є. Підстави для звільнення юридичних осіб від застосування заходів кримінально-правового характеру. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 132–135.

12. Панько М. Є. Поняття уповноваженої особи відповідно до ст. 96-3 КК України. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3–4 квітня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 79–83.